

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДЯНОСТІ В ОСВІТІ, НАУЦІ ТА ЖИТТІ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ МАТЕРІАЛІВ КРУГЛОГО СТОЛУ,
ПРИСВЯЧЕНОГО ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА
АНАТОЛІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА ПРИЯТЕЛЬЧУКА
КИЇВ, 25 КВІТНЯ 2025 РОКУ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Філософія людяності в освіті, науці та житті

Збірник наукових матеріалів круглого столу,
присвяченого пам'яті
професора Анатолія Олексійовича Приятельчука
(Київ, 25 квітня 2025 року)

КИЇВ
 VADEX
2025

УДК 1(091)(477)(092):177.72

Ф 56

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 11 від 26.05.2025 року)*

Редакційна колегія:

Конверський А.Є., д. філос. н., проф., акад. НАН України (голова);
Губерський Л.В., д. філос. н., проф., акад. НАН України; Руденко С.В.,
д. філос. н., проф.; Сайтарли І.А., д. філос. н., проф.; Шашкова Л.О.,
д. філос. н., проф.; Маслікова І.І., д. філос. н., доц.; Власенко Ф.П.,
к. філос. н., доц.; Левченко Є.В., к. філос. н., доц. (відповід. секретар).

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет кім. 232; (+38044) 239-34-46

Філософія людяності в освіті, науці та житті: збірник наукових
матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті професора Анатолія
Олексійовича Приятельчука (м. Київ, 25 квітня 2025 року) / ред. кол.
А.Є. Конверський, Л.В. Губерський, [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2025. 166 с.

ISBN 978-966-972-117-4

У збірнику представлені наукові матеріали круглого столу
«Філософія людяності в освіті, науці та житті», присвяченого пам'яті
професора Анатолія Олексійовича Приятельчука. Для науковців,
викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться філософією
та науковим доробком професора А.О. Приятельчука.

ISBN 978-966-972-117-4

© Власенко Ф.П., Левченко Є.В., Товмаш Д.А.,
Григорак Ю.Д., упорядкування, 2025

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Філософія людяності в освіті, науці та житті

Збірник наукових матеріалів

КИЇВ
 VADEX
2025

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники круглого столу, колеги, друзі!

Ми зібралися, щоб згадати й вшанувати професора Анатолія Олексійовича Приятельчука – Людину, яка 54 роки свого життя присвятила Київському національному університету імені Тараса Шевченка, пройшовши шлях від студента до професора, завідувача кафедри філософії гуманітарних наук (2006–2021 рр.).

У березні 2021 року Анатолій Олексійович Приятельчук відійшов у засвіти. Для нас ця втрата залишається й до нині дуже болючою. Адже його життя було справжнім прикладом працелюбства, інтелігентності, глибокої поваги й любові до своїх рідних, друзів, колег, учнів та студентів. Він був патріотом України, талановитим ученим-філософом, педагогом від Бога, мудрим наставником молоді, Людиною з невичерпною життєвою енергією, якою заряджав оточуючих. Саме ці життєві цінності й особисті якості набувають надзвичайної актуальності сьогодні, коли в умовах повномасштабного вторгнення ворога, наш народ відстоює свою свободу і незалежність. Захист Вітчизни вимагає від кожного громадянина України самовіддано служити своєму народові, робити все можливе для досягнення Перемоги, відстоювати й захищати високі принципи демократії, гуманізму, загальнолюдські цінності. Про таке призначення людини завжди говорив професор А. О. Приятельчук, виголошуючи це в навчальних аудиторіях, демонструючи своїм власним прикладом у житті.

На превеликий жаль, Анатолія Олексійовича немає серед нас, але його ідеї, світла пам'ять живуть у кожному, хто сповідує і впроваджує філософію людяності.

Проведення кафедрою філософії гуманітарних наук круглого столу «Філософія людяності в освіті, науці та житті», присвяченого вшануванню пам'яті професора А. О. Приятельчука, вже стало традицією для щорічної наукової дискусії з актуальних проблем буття людини.

Бажаю учасникам круглого столу плідної роботи та творчих здобутків!

Декан філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
академік НАН України,
доктор філософських наук, професор
А. Є. Конверський

**ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ
ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА
А.О. ПРИЯТЕЛЬЧУКА**

Анатолій Олексійович Приятельчук народився 23 серпня 1947 року в селі Крушинівка, Бершадського району, Вінницької області в сім'ї вчителів Приятельчука Олексія Сільвестровича та Приятельчук Олени Степанівни. У 1962 році закінчив Крушинівську восьмирічну школу, в 1965 році – Красносільську середню школу. Після закінчення школи рік працював у рідному колгоспі, а в 1966 році вступив на механіко-математичний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. У вересні 1968 року, відчувши потяг до філософської науки, перевівся на філософський факультет Університету, який закінчив у 1972 році. Отримав вищу освіту за спеціальністю «філософ, викладач філософських дисциплін і суспільствознавства». У 1975 році закінчив аспірантуру та в 1982 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Розвиток матеріалістичної традиції у вітчизняному природознавстві у другій половині ХІХ – початку ХХ століття».

З 1974 року по 1976 рік Анатолій Олексійович Приятельчук працював заступником Голови профкому об'єднаної профспілки Київського державного університету імені Тараса Шевченка. З березня 1976 року – асистент, а з 1984 року – доцент кафедри філософії гуманітарних факультетів. 28 травня 1986 року отримав вчене звання доцента, 25 січня 2013 року – вчене звання професора кафедри філософії гуманітарних наук. З 30 червня 2007 року працював завідувачем кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Викладав нормативні курси: «Філософія» для студентів гуманітарних факультетів, «Філософія» для аспірантів і здобувачів гуманітарних спеціальностей. Започаткував і викладав спеціальні курси «Актуальні проблеми сучасної філософії», «Філософія бізнесу» для магістрів гуманітарних факультетів, «Людина і світ» для учнів Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Під науковим керівництвом Анатолія Олексійовича Приятельчука захищено 11 дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.

Він проводив плідну наукову діяльність у таких галузях, як: історія філософії, соціальна філософія, філософія бізнесу, філософія права, філософія освіти тощо. Особливу увагу Анатолій Олексійович приділяв сутнісним вимірам та проблемам філософії бізнесу, феномену економічної свідомості, поняттям «власність», «капітал» та «багатство». Він розробив оригінальний авторський навчальний курс «Філософія бізнесу», в якому проводив детальний аналіз бізнес- процесів крізь призму філософської рефлексії.

Анатолій Олексійович Приятельчук є автором і співавтором понад 100 наукових і навчально-методичних праць, основними з яких є: Філософія: Навчальний посібник / За ред. І.Ф. Надольного /. – К: Вікар, 1997, 2000, 2001, 2002, 2003, 2005, 2006, 2010 (у співавт.); Людина і світ: Підручник /За ред. Л.В. Губерського, А.О. Приятельчука/. – К., 1999 (у співавт); Людина і світ. Підручник / За ред. Л.В. Губерського/. – К. Знання, 2007 (у співавт); Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): Навчальний посібник / За ред. акад. НАН України Л.В. Губерського/. – К.: Знання, 2009, 2012 (керівник авторського колективу); Філософія: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / Голова авт. кол. акад. НАН України Л.В. Губерський/. – Х.: «Фоліо», 2013, 2018 (у співавт.); Нариси із сучасної філософії: Навчальний посібник для магістрів та здобувачів ступеня доктора філософії / За ред. академіка НАН України Л.В. Губерського/. – К.: «ВАДЕКС», 2016 (у співавт.); Філософія: Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів. – К.: «ВАДЕКС», 2021 (керівник авторського колективу).

Професор А.О. Приятельчук був удостоєний державних нагород та почесних відзнак. Йому присвоєно почесне звання України «Заслужений працівник освіти України» (2017), нагороджений нагрудним знаком Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України» (2002 р.) та Почесною грамотою Київського міського голови (2004 р.).

22 березня 2021 року Анатолій Олексійович Приятельчук відійшов у вічність. Це стало непоправною втратою, яка донині залишається болючою для рідних, друзів та колег. Для колективу кафедри філософії гуманітарних

наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка професор Анатолій Олексійович Приятельчук назавжди залишиться професіоналом, науковим наставником, викладачем від Бога та Людиною з великим, щирим серцем.

Колектив кафедри філософії гуманітарних наук висловлює щиро подяку всім учасникам круглого столу!

Академік НАН України, доктор
філософських наук, професор кафедри
філософії гуманітарних наук Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка

Л. В. Губерський

ЧАСТИНА 1

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Губерський Леонід Васильович
академік НАН України,
доктор філософських наук, професор
кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ: ОСНОВНІ ТРАЄКТОРІЇ

Радикальні зрушення в усіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства суттєво впливають на процеси, що відбуваються в науці. Змінюються парадигми дослідження, міждисциплінарні межі, уявлення про взаємозв'язки між природничими, технічними та гуманітарними науками, формуються нові методологічні стратегії та підходи. Нова методологія в якості головного пріоритету і самоцінності розглядає людину, вбачаючи саме в ній активне, творче й смислоформуєче начало, звертає підвищену увагу до смислу подій, що відбуваються і, отже, до соціально-гуманітарного знання.

Як відомо, гуманітарне знання у ХХ сторіччі розвивалось в руслі зміни епістемологічного статусу філософського дискурсу. Філософія проіснувала в зазначений період під знаком завершення новоєвропейської метафізики та перегляду її засад, втіленням чого став онтологічний поворот – як загалом (М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр), так і у його численних модифікаціях – феноменологічній (Е. Гуссерль і М. Мерло-Понті), антропологічній (М. Шелер), герменевтичній (Г.-Г. Гадамер), комунікативній (Ю. Габермас), структуралістській (М. Фуко) тощо.

Про зміни в уявленнях стосовно сутності і специфіки гуманітарних наук розмірковував Г.-Г. Гадамер, який вважав, що ці зміни розпочалися ще у ХІХ ст. з моменту появи самого терміну «науки про дух» [1, С. 13-14]. Г. Гельмгольц спробував зрівняти у правах гуманітарні й природничі науки і зробити наголос на перевазі гуманітарних наук в їхньому загальнолюдському значенні. Взагалі дискусія щодо важливості гуманітарних наук у науковому пізнанні зводилась до наступних двох моментів. Гуманітарна наука вивчає унікальні, індивідуальні об'єкти, а природнича має справу лише з узагальненими випадками, в яких особливості одиничного випадку не представлені. Об'єкти гуманітарних

наук мають ціннісну і рефлексивну природу: теоретичне знання про об'єкт, отримане дослідником, так чи інакше впливає на сам об'єкт. У подальшому зберігається уявлення про те, що гуманітарні науки вивчають унікальні об'єкти.

Якщо спочатку природничі і гуманітарні науки різко протиставлялись, розглядалися як чужорідні, то в теперішній час між ними встановлюються зв'язки. Так, в контексті сучасного розвитку гуманітарного знання в Україні, доцільно навести приклад здобутків наукової школи «Філософське осмислення соціально-гуманітарного дискурсу», що сформувалась у 90-ті роки ХХ ст. на базі кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серед представників і вихованців школи є доктори наук, які очолювали і очолюють кафедри та інші структурні підрозділи різних ЗВО України.

Головна мета наукової школи – створення міждисциплінарного наукового простору, в межах якого здійснюється осмислення соціогуманітарних процесів шляхом інтеграції методологічних підходів філософії, соціології, культурології, антропології та політології.

Дослідницька проблематика наукової школи охоплює такі напрями: вивчення суперечливих процесів глобалізації, сучасних політичних, соціально-економічних трансформацій в Україні, громадської думки з актуальних питань суспільно-політичного розвитку, формування національної стійкості. Є певні досягнення в галузі теоретичної філософії, етнології, етнополітики, філософської антропології, логіки, етики, естетики тощо. Вивчались також кардинальні зміни у розвитку сучасної цивілізації, зокрема вплив новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на буття людини, широке впровадження штучного інтелекту, зростання соціальних конфліктів, їх демографічних, суспільно-політичних та соціокультурних наслідків, а головне – впливи цих явищ на Україну та її майбутнє.

Здобутки вчених активно втілюються у навчально-педагогічну роботу: з'явилася ціла низка сучасних наукових розвідок і підручників з багатьох філософських дисциплін. Серед них – *Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник для вищих навчальних закладів, 3-є вид.* / В.П. Андрущенко, Л.В. Губерський, М.І. Михальченко (2006 р.); *Філософія історії. Підручник для вищої школи* / І.В. Бойченко (2006 р.); *Культура міжособистісних стосунків: навчальний посібник* / І.А. Сайтарли (2007 р.); *Інформаційна політика України: європейський контекст* / Л.В. Губерський, Є.Є. Камінський, Є.А. Макаренко та ін. (2007 р.); *Культура. Ідеологія. Особистість: методологічно-світоглядний аналіз* / Л.В. Губерський, В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко (2009 р.); *«Філософія: хрестоматія. Від витоків до сьогодення»* / Л.В. Губерський, А.О. Приятельчук, І.В. Бойченко та ін. (2012 р.) та підручника *«Філософія: історія, суспільство, освіта»* / Л.В. Губерський, В.Г. Кремень, В.В. Ільїн

(2012 р.); «Нариси з сучасної філософії» для магістрів та здобувачів ступеня доктора філософії / І.А. Сайтарли, О.М. Іщенко, А.О. Приятельчук; за ред. Л.В. Губерського (2016 р.); Філософія: базовий підручник для студентів закладів вищої освіти України / Л.В. Губерський, В.П. Андрущенко, А.О. Баумейстер та ін. вид. 2-ге, перероблене і доповнене (2018 р.), Ескізи про мудрість. Від міфу до істини: Підручник / Л.В. Губерський, В.Г. Кремень, В.В. Ільїн (2019 р.), Філософія: Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів / кол. авторів; кер. автор. кол. А.О. Приятельчук. (2021 р.); «Рання грецька філософія: рефлексії про політику і право» (2023 р.); «Між земним і небесним: тексти піфагорійців» (2025 р.) та ін.

Вагомим доробком школи є участь її представників (Л.В. Губерський, В.П. Андрущенко) у підготовці серії наукових праць (у 8-ми т.) «Філософія освіти: пошук пріоритетів». За цю роботу Указом Президента України № 543/2013 двом представникам школи було присуджено Державну премію України у галузі освіти. А за участь у колективній науковій розробці «Цивілізаційний вибір України і соціальний прогрес», авторам – науковцям школи, Указом Президента України № 138/2018 було присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки.

Досягненням є те, що напрацювання вчених мають велике практичне значення для піднесення світоглядної культури українського суспільства, розвитку різних сфер суспільного життя. Так, в умовах війни наша держава постала перед гострою проблемою збереження інтелектуального капіталу країни. Враховуючи це, група науковців школи підготувала науково-дослідний проєкт «Вдосконалення практик соціального партнерства і толерантності задля протидії академічній міграції з України», який на сьогодні цей проєкт успішно реалізується. У межах цього проєкту було проаналізовано суспільно-політичні, економічні та соціокультурні чинники, що спричиняють виїзд науково-педагогічних працівників і студентів за кордон. Результати досліджень лягли в основу пропозицій центральним органам влади щодо стимулювання реєміграції. Окрім цього, представники наукової школи є співвиконавцями ще 4 різних науково-дослідних проєктів.

Одним із засадних для осмислення нового статусу гуманітарного знання є співвідношення понять «гуманітарне» і «соціальне», співвідношення соціального і гуманітарного знання. У відповідності з історичною традицією, з одного боку, найчастіше чітко розрізняються соціальні науки, які повинні відповідати певним стандартам науковості, а з іншого – виділяються гуманітарні знання – «студії» (як вони називалися з часів гуманістів Відродження), що займають місце, близьке, скоріше до мистецтва, ніж до науки, і пов'язані з вивченням античної грецької і латинської культури, а також літератури, історії і філософії в аспекті оволодіння ними як майстерністю.

Саме на цю сторону звертає увагу Г.-Г.Гадамер, розглядаючи гуманітарну традицію як умову існування гуманітарних наук. Гуманітарна традиція розкривається через освіту (йдеться про освіту як неперервне становлення людського), здоровий глузд, здатність судження, уподобання. Ці основні гуманітарні поняття, за Гадамером, відображають сутність того, що складає передумову для вивчення гуманітарною наукою [2].

Отже, поняття «гуманітарне» слугує для вираження власне людського в людині, *differentia specifica* практичного і духовного олюднення і освоєння світу. Гуманітарне спочатку пов'язується з людиною як родовою істотою, передусім з її свідомістю, моральністю, згодом воно асоціюється зі світським і, нарешті, його особливості вбачаються у духовних, ціннісно-смыслових засадах життєдіяльності людини.

Сутність гуманітарного, гуманітарності впливає вже з етимології слова. В енциклопедичних, тлумачних та інших словниках якісна своєрідність цього поняття, як правило, розглядається через відмінність від будь-якого іншого виду наукового пізнання (гуманітарний – не природничонауковий) чи як похідне від предмету вивчення (людина, культура, суспільство, буття, свідомість, політика, історія). Стосовно ж до знання як елемента «цілісного культурно-історичного комплексу (науки, техніки, релігії, міфу)», [3] то проблема гуманітарності означає в першу чергу проблему людського змісту знання.

Міра гуманітарності знання відповідає мірі людських смислів, що виявляються і враховуються в ньому. Через поняття гуманітарності уможлиблюється розкриття зв'язку будь-якого знання, в першу чергу наукового з такими поняттями, як: людяність, співчуття, милосердя, жалість, толерантність і т.д. В гуманітарності знаходять своє відображення проблеми людської свободи, соціального і екзистенційного, відносних і абсолютних цінностей, раціонального і позараціонального, взаєморозуміння між різнотипними культурами і розуміння між індивідами.

Деякі сучасні дослідники специфіку гуманітарності вбачають в особливій парадигмальній якості буття і пізнавального відношення, що складаються в системі «Людина – Суб'єкт – Реальність». У цьому контексті виникає розуміння гуманітарності як парадигмальної якості, що зумовлює ціннісно-смыслову і змістовно-цільову віднесеність того чи іншого феномену до міри земного існування людини. Відповідно, гуманітарне знання виступає як результат вияву парадигмальної специфіки способу пізнання суб'єкта.

При цьому класифікація знання і наук за предметом вивчення є недостатньою підставою виокремлення гуманітарного, оскільки уможлиблює підміну власне гуманітарності гуманітарністю удаваною. Подекуди вважається, – якщо наукове дослідження присвячено історії, культурі, людині – значить воно гуманітарне. Однак це не завжди так.

Вивчати людину, суспільство, історію, культуру можна і з простору традиції, і з технократичних позицій.

Найзагальнішим предметом гуманітарного пізнання стає процес присвоєння суб'єктом об'єктивованої реальності. В даному випадку гуманітарне знання слід розглядати як сукупність висновків, отриманих в ході використання гуманітарного способу пізнання в будь-якій сфері. В цьому смислі правомірне питання щодо коректності словосполучення «гуманітарні науки», оскільки будь-яка наука може набути гуманітарну якість. Не випадково останніми роками ставиться питання про гуманітаризацію природничонаукового, економічного та інших видів знання.

Відтак, гуманітарне знання постає:

- як форма і результат інтерпретації будь-якого знання з позицій суб'єкта – носія гуманітарної якості;
- як знання, висхідним джерелом і предметом якого є суб'єктивний світ, світ людини (суб'єкта) в її відношеннях з реальністю;
- як знання, отримане і зафіксоване за допомогою суто людських засобів (мислення, слова, спілкування, переживання, уяви, рефлексії, художнього образу);
- як результат пізнання, що в якості невід'ємної частини містить інформацію про особливості суб'єкта.

Маючи справу із живими «об'єктами», гуманітарне знання виконує важливу гносеологічну функцію: зберігаючи, «охоплюючи» реальність в її багатоманітних проявах, воно прагне дати їй цілісний опис, знайти способи структурування і презентації інформації, адекватні природі цієї інформації. Будучи за своєю природою поліфонічним і універсальним засобом виявлення феномену різності, інакшості, - це знання постає як своєрідна маніфестація багатоманітності світу і можливості варіативного тлумачення цієї багатоманітності.

Сьогодні необхідно вийти на той фундаментальний рівень, де все гуманітарне знання виявляє одну основу і споріднену природу. Саме це спробував здійснити П. Рікер у своїй відомій роботі «Час і оповідь», де гуманітарні науки розглядаються із «єдиного коріння», як різні «форми розповіді», що по-різному осмислюють темпоральний людський досвід, способи його пізнання і вираження [3].

У цьому контексті змінюється і роль філософії. Якщо раніше користувалися деякими ієрархічними пірамідальними схемами, на вершині яких розташовувалась філософія, її узагальнююча методологія, то зараз виробляється інша схема. Це схема трьох рівнів: досвід повсякденності, спеціалізовані соціально-гуманітарні дисципліни, а філософія знаходиться не над ними (як раніше), а між ними. Тобто філософія виконує роль «перекладача» з мови повсякденності на мову окремих соціально-гуманітарних дисциплін і з мови цих дисциплін на мову повсякденності.

Також змінюється відношення між філософією й іншими науками. Якщо раніше головний акцент робився на розробці фундаментального знання чи загальних схем, то зараз виникає проблема «перекладу» знання з однієї наукової мови на іншу чи навіть перепису на наукову мову з мови повсякденності. У взаємовідносинах між мовами повсякденності також потрібен перекладач. В деяких випадках можна використати мову класичної філософії чи класичної науки не для того, щоб вирішувати наукові проблеми, а для того, щоб створити певну базу для розуміння між різними соціальними системами.

Окрім цього, філософія виконує міждисциплінарну функцію, що полягає у подачі проблеми як підсумку багатоманітних детермінацій і концептуалізацій. Іншими словами, якщо визначити позицію сучасної філософії саме у зв'язку з тими проблемами, з якими стикаються соціально-гуманітарні науки, то ця позиція, по-перше, коливається в залежності від етапу розвитку науки. Якщо наука ближче до нормального стану розвитку, то роль філософії допоміжна. Якщо наука переживає кризовий період (сучасна соціально-гуманітарна наука в цілому перебуває в цьому стані), то філософія включається в їх взаємодію більш активно, виконуючи функцію «генератора ідей», вона схильна до творчого синтезу, який намагається здійснювати на концептуальному і методологічному рівнях.

Таким чином, сутність сучасного гуманітарного знання полягає в тому, що його основою виступає людина і як суб'єкт, і як об'єкт, і як самоціль. Це системне, цілісне й водночас розмаїте знання про людину, синергія процесу та результату її творчої активності в світі. Призначення цього знання – бути надійним фундаментом сучасної людської мудрості, заснованої на синтезі досягнень філософії, соціології, психології, політології, економіки, культурології, історії, семіотики, соціолінгвістики та інших наук. Це передбачає формуванням дослідницьких підходів, що ґрунтуються на стратегіях міждисциплінарності, трансдисциплінарності, кроскультурності, міжпарадигмальності. У результаті особливо важливими постають питання розвитку відповідної методології гуманітарного пізнання, враховуючи необхідність вирішення нових проблем, пов'язаних з питаннями гуманітарної безпеки, морально-етичних наслідків цифрової цивілізації тощо.

Література:

1. Гадамер Г.-Г. Істина і метод Основи філософської герменевтики. В 2-х т. Т.1. Основи філософської герменевтики / пер. з нім. О. Мокровольського. К. Юніверс, 2000. 464 с.
2. Мішель Фуко. Археологія знання. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
3. Ricoeur Paul Time and narrative, Volum 1. University of Chicago Press. 1990. 281 p.

Калуга Володимир Федорович
доктор філософських наук,
професор кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

СОЦІАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ – ІНДИКАТОР ЛЮДЯНОСТІ ЧИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБМЕЖЕНОСТІ?

У якийсь момент для неординарно мислячої істоти стає очевидним спосіб буття та/або існування буття чи того ж таки існування – це потік подій. Зважені послідовники даосизму потік подій подають як Дао. В контексті гностицизму мова може йти про еманацию як вічний потік і процес розгортання та/або витікання усього мислимого, а далі суцього з єдиного джерела, себто Першопричини, що позначає: Благо, Добро, абощо.

У такому разі єдине, що з впевненістю можна сказати про потік подій, так це те, що він відзначається ідентичністю, тобто він є одним і тим же поза простором і часом; водночас і змінний і незмінний, точніше ані змінний, ані незмінний. Останнє означає, що йому притаманна якість та/або стан, що не підлягає осмисленню та опису, тобто принципово недосяжна розумінню.

У той же час, істоти, наділені мисленням як механізмом надання та/або встановлення зв'язків та відносин, тяжіють до невпинної локалізації потоку подій – фіксації певних просторово-часових континуумів та надання їм статусу актуальності – властивості задовольняти ті чи інші бажання або їх прототипи: потреби, інтенції, потяги, інтереси, абощо. Таким чином підтримується основа під так звані об'єктивну реальність, історичний поступ, світові (регіональні, локальні) процеси тощо. Як наслідок, актуальний для суб'єкта, як правило, водночас особи і колективного утворення – більшої чи меншої спільноти, тим або іншим чином підтримуваної як та чи інша форма колективної ідентичності – народ, нація, етнос, плем'я, трудовий колектив, населення, абощо, актуальний набір обставин та умов визначає особливості самоконстатації суб'єкта – фіксації суб'єкта на становищі та ситуації, а також спроможностях, ресурсах, потенціалі, інтенціях, абощо.

Приміром, фіксація, окрім інших колективних суб'єктів, українців – наразі населення країни Україна, тобто тих, хто на поточний момент перебуває на теренах України і є підданим української державності не залежно від їх етнічної приналежності, – на подіях, які тими ж таки українцями ідентифікуються саме як війна попри юридичну колізію, бо, окрім іншого, вона конфліктує сторонами не оголошувалася,

актуалізує певні стилі і способи індивідуального та колективного позиціонування щодо згаданих щойно подій, себто війни.

Серед виразних пунктів позиціонування чільне місце належить такому собі фактору соціальної солідарності, який може виявитися і як цілком функціональне явище колективного та водночас індивідуального існування, так і фантомом розбурханої фантазії, стимульованої до надмірної продуктивності емоційними перепадами, зокрема загостреним відчуттям патріотизму – відчуттям відданості причині, як правило, не усвідомлюваній або надто розмито усвідомлюваній, колективної зумовленості тощо.

По-суті, якщо соціальну солідарність розглядати як відчуття, переживання та водночас усвідомлення взаємообумовленості членів спільноти – так би мовити, спільності долі, то автоматично постає питання про гомогенність спільноти. У той же час досвід говорить, що гомогенність принципово несумісна з сучасною/ими цивілізованою/ими спільноту/ами. Навпаки, сучасні спільноти на рівні примусових колективних утворень у межах держав є досить розшарованими з явним розрізненням закритих так званих елітних кіл, ширшим колом навколоелітних кіл, себто тих, хто безпосередньо є провідником волі або менеджером щодо реалізації проектів представників елітних кіл, та масами або, як їх красиво називають, дійсно народом – продуцентом соціальних фігур, робочою силою та водночас споживачем змістів (ідеологічно забарвлених трактувань змістовності чого б то було).

У такому разі ідея соціальної солідарності набирає досить чітких контурів глобальної ілюзії, яка на певний час масово охоплює значні прошарки населення, з огляду на ті чи інші події та/або екзистенціальні виклики, як, наприклад, війна в Україні і навколо України. Своєю чергою масове поринання у ту чи іншу ілюзію, окрім іншого, свідчить про низькі розподільчі спроможності інтелекту тих, хто схильний «підсідати» на ілюзію. При цьому інтелект є нічим іншим як здатністю встановлювати зв'язки, зокрема фіксувати дійсну причинність чого б то було, відкидаючи ті чи інші пояснення, яким б приємними чи зручними вони видавалися.

Першим кроком на шляху до імунізації від поринання в ілюзії, очевидно, є усвідомлення того, що пізнавальні можливості людини принципово зводяться лише до трактувань і жодним чином не торкаються дійсності як вона є. Останнє означає, що інтелектуал має орієнтуватися строго на ситуацію, як він її відкриває для себе на поточний момент, а не на варіанти трактувань як щось могло б бути. Водночас, орієнтуючись на ситуацію, інтелектуал автоматично постає перед питанням, що саме він може вдіяти чи вчинити з огляду на умови й обставини, в яких себе виявляє. Тоді як будь-які припущення, емоційно заряджені трактування або що він залишає у розпорядження тих, чия стихія ілюзія – диванних

експертів, бездумних відчайдухів, а також різного роду соціальних митарів – гендлярів, абощо.

Література:

1. Андрос Є. І. (2010) *Інтелект у структурі людського буття : монографія* / Андрос Є.І. ; НАН України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. К.: Стилос. 358 с.
2. Калуга В.Ф, Л. Лановюк, А. Махінько. (2024). Роль художнього образу при формуванні історичної реальності у процесі ідеологічної боротьби періоду Радянської України. *Сторінки історії* № 59. С. 97-110.

*Аташкаде Руслана Вадимівна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У XXI столітті цифрові технології стали невід'ємною частиною людського життя, трансформуючи не лише економіку та культуру, а й освітній процес. Особливої актуальності набуває тема використання штучного інтелекту (ШІ) в освіті, що вимагає переосмислення традиційних методів навчання та ролі вчителя. Водночас зростає необхідність збереження гуманістичних засад освіти, її спрямованості на розвиток духовних і моральних якостей особистості. З одного боку, ШІ відкриває перед освітнім процесом нові горизонти, сприяючи індивідуалізації навчання, підвищенню його ефективності та доступності. З іншого – постає виклик збереження гуманістичних засад освіти, її спрямованості на розвиток особистості, критичного мислення, моральних і соціальних цінностей. У цьому контексті надзвичайно важливо говорити про гуманізацію освіти в умовах розвитку штучного інтелекту.

Гуманізація освіти – це педагогічна парадигма, що базується на визнанні унікальності кожної особистості, наданні пріоритету її духовному, моральному й емоційному розвитку [1, с.34]. У сучасному контексті гуманізація означає створення таких умов навчання, які не тільки передають знання, але й сприяють формуванню емпатії, відповідальності, свободи вибору.

Гуманізація освіти – це орієнтація навчального процесу на особистість, її духовний світ, самовираження, свободу вибору та розвиток моральних якостей. Такий підхід передбачає не лише передачу знань, а й формування цілісної, відповідальної особистості, здатної діяти в складному світі на основі етичних принципів. У контексті використання ШІ це означає, що нові технології мають служити не заміною педагога, а інструментом для підтримки і розкриття внутрішнього потенціалу учня.

Штучний інтелект вже сьогодні широко застосовується в освітній практиці, а саме: ШІ аналізує рівень знань, темп засвоєння матеріалу й адаптує навчальний контент до потреб конкретного учня; перевірка тестів, ведення документації – усе це може бути делеговано ШІ, що звільняє час для живого спілкування між учнем і педагогом; системи машинного перекладу і голосові помічники сприяють доступності навчання для різних

категорій населення, тощо.

Однак, незважаючи на значні переваги, ШІ створює й низку ризиків, на яких варто акцентувати увагу. Якщо ШІ стане основним джерелом знань, може зникнути важливий компонент комунікації – емоційно-ціннісне спілкування між людьми, що призведе до знеособлення освіти. Повна довіра до машинних рішень може призвести до втрати критичного мислення та зниження здатності учнів самостійно аналізувати інформацію. Виникають етичні дилеми, наприклад, питання відповідальності за навчальний вплив, який справляє ШІ – хто несе відповідальність за помилки або упередженість у навчальних програмах?

Що ж необхідно для того, щоб зберегти гуманістичний характер освіти?

По-перше, варто поєднувати технології з педагогічною майстерністю, адже «вчитель має бути не тільки користувачем ШІ, а й модератором навчального процесу, здатним критично оцінювати і коригувати його вплив». [2, с. 144]

По-друге, розвивати емоційний інтелект і етику. Освіта повинна навчати не лише «що думати», а й «як жити». [3, с. 14] Цінності, співчуття, повага до інших – усе це неможливо передати алгоритмами. По-третє, залучати освітню спільноту до дискусій про ШІ. Навчальні заклади мають стати простором для осмислення впливу технологій на суспільство, особистість і майбутнє людства.

Отже, гуманізація освіти в епоху штучного інтелекту – це не відмова від технологій, а пошук гармонії між новітніми інструментами та вічними цінностями. Завданням сучасного педагога постає не лише опанування ШІ, а й збереження головного: людину в центрі освіти, адже майбутнє не лише за розумними машинами, а за розумними, чуйними й відповідальними людьми.

Штучний інтелект є потужним інструментом модернізації освіти, однак лише за умов гуманістичного підходу його використання може стати чинником розвитку особистості, а не її дегуманізації. Головне завдання сучасної освіти – зберегти людину в центрі навчального процесу, поєднуючи новітні технології з цінностями, які формують морально відповідальне суспільство.

Література:

1. Сухомлинська О.В. (2017). Гуманізація освіти: філософсько-педагогічний аналіз. Київ: Наукова думка, 2017.
2. Ільченко В.І. (2019). Інформаційне суспільство і освіта: виклики ХХІ століття. Київ: Либідь. 192 с.
3. Підласий І. П. (2022). Освіта майбутнього: гуманізація в добу цифрових трансформацій. *Освіта і управління*. №2. С. 13–21.

Товмаш Дмитро Анатолійович
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Тормахова Анастасія Миколаївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри етики, естетики та культурології
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ГОРИЗОНТ БУТТЯ: ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасна епоха характеризується тотальною дигіталізацією суспільства, де цифрові технології стали невід'ємною частиною нашого повсякдення. Інтернет, соціальні мережі, мобільні пристрої та штучний інтелект не лише змінюють спосіб нашої комунікації, праці та дозвілля, але й фундаментально впливають на наше сприйняття реальності та розуміння світу. У цьому контексті поняття цифрової грамотності набуває особливої актуальності, перестаючи бути лише набором практичних навичок використання технологій, а перетворюючись на необхідну умову повноцінного існування в цифрову епоху.

Метою дослідження є розгляд цифрової грамотності як базисного явища сучасного людського буття. Феноменологічний підхід, зосереджуючись на безпосередньому досвіді свідомості, дозволяє розкрити онтологічне значення цифрових технологій у формуванні нашого світу-як-він-нам-являється. Цифрова грамотність є не просто інструментальною компетенцією, а визначальним горизонтом розуміння та орієнтації в сучасному світі, який формує наше сприйняття, впливає на наші міжособистісні стосунки та визначає можливості нашої самореалізації.

Застосування феноменологічного підходу до дослідження цифрової грамотності дозволяє вийти за межі технічного розуміння цього поняття та розглянути його як фундаментальну характеристику сучасного людського існування. Цифрові технології перестають бути зовнішніми інструментами, інтегруючись у наш життєвий світ та формуючи нові способи нашого буття-у-світі. Цифрова грамотність, таким чином, постає як здатність

свідомості орієнтуватися в сучасному технологічно опосередкованому світі, розуміти його логіку та ефективно взаємодіяти з ним.

Цифрова грамотність є ключовим елементом сучасної обізнаності та необхідною умовою повноцінної участі в житті суспільства. Її відсутність породжує не лише практичні труднощі, але й глибокі екзистенційні виклики. Феноменологічний аналіз досвіду цифрової грамотності дозволяє розкрити її сутнісні характеристики та виявити вплив на самовідчуття та буття людини у світі. Подальші міждисциплінарні дослідження, що спираються на філософські, культурологічні та соціологічні теорії, є необхідними для розробки ефективних стратегій підвищення цифрової грамотності та подолання цифрової нерівності в сучасному суспільстві.

У цифровому просторі людина формує множинні ідентичності, які можуть відрізнятися від її «аналогової» самопрезентації. Соціальні мережі, онлайн-платформи та віртуальні світи надають можливості для конструювання та демонстрації різних аспектів особистості. Цифрова грамотність у цьому контексті передбачає не лише вміння створювати та керувати своїми онлайн-профілями, але й критичне осмислення процесів самопрезентації, розуміння меж приватності та усвідомлення потенційних ризиків, пов'язаних з цифровою ідентичністю (Turkle, 1995). Феноменологічно, цифрова ідентичність є способом буття-для-інших у віртуальному просторі, який потребує рефлексії та усвідомленого конструювання.

Цифрові технології створюють ілюзію присутності в місцях, де фізично ми не знаходимося. Відеоконференції, віртуальна реальність та онлайн-співпраця розширюють межі нашого досвіду та змінюють наше розуміння близькості та віддаленості. Цифрова грамотність включає здатність ефективно використовувати інструменти віртуальної присутності, розуміти їхні можливості та обмеження, а також усвідомлювати вплив віртуальної взаємодії на наші емоції та міжособистісні стосунки (Lombard & Ditton, 1997). Феноменологічно, віртуальна присутність є особливим модусом нашого буття-у-світі, який характеризується одночасним переживанням “тут” і “там”.

В умовах інформаційного перенасичення та поширення фейкових новин, здатність критично оцінювати інформацію, розрізнити достовірні джерела та протистояти маніпуляціям стає ключовим аспектом цифрової грамотності. Інформаційна довіра є складним процесом, що включає сприйняття, інтерпретацію та оцінку інформаційних повідомлень на основі попереднього досвіду, знань та інтуїції (Floridi, 2010). Цифрова грамотність передбачає розвиток критичного мислення, медіаграмотності та розуміння алгоритмів функціонування цифрових платформ.

Взаємодія в цифровому просторі породжує нові етичні виклики, що пов'язані з приватністю, безпекою даних, авторським правом, кібербулінгом, цифровим піратством та відповідальним використанням

технологій. Цифрова грамотність включає розуміння цих етичних норм та принципів, а також здатність приймати обґрунтовані моральні рішення в цифровому середовищі (Ess, 2009). Цифрова етика є відображенням нашої відповідальності за власні дії та їхні наслідки в технологічно опосередкованому світі.

Окреслені приклади свідчать про те, що цифрова грамотність перестає бути лише набором практичних навичок. Вона пронизує всі аспекти нашого буття, формуючи горизонт нашого досвіду та розуміння світу. Цифрові технології стають невід'ємною частиною нашого життєвого світу, впливаючи на наше сприйняття часу та простору, комунікацію, навчання, працю та дозвілля. Цифрова грамотність як горизонт буття передбачає не лише вміння використовувати цифрові інструменти, але й здатність критично рефлексувати над їхнім впливом на наше життя, усвідомлювати можливості та ризики, а також відповідально діяти в цифровому просторі. Це включає розвиток когнітивних, соціальних та етичних компетенцій, необхідних для повноцінної участі в інформаційному суспільстві.

Дослідження цифрової грамотності з феноменологічної перспективи дозволяє поглибити розуміння її значення в сучасному світі. Ключові феномени цифрового буття, такі як цифрова ідентичність, віртуальна присутність, інформаційна довіра та цифрова етика, є невід'ємними складовими нашого існування в цифрову епоху та потребують усвідомленого освоєння.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на більш глибокий аналіз впливу конкретних цифрових технологій на різні аспекти людського буття, а також на розробку педагогічних стратегій, спрямованих на формування не лише технічної, але й критичної, соціальної та етичної цифрової грамотності. Розуміння цифрової грамотності як горизонту буття є необхідною умовою для формування відповідального та свідомого громадянина цифрової епохи.

Література:

1. Ess, C. (2009). *Digital media ethics*. Cambridge: Polity Press. 256 p.
2. Floridi, L. (2010). *Information: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. 156 p.
3. Lombard, M., & Ditton, T. (1997). At the heart of it all: The concept of presence. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 1 3(2)
4. Turkle, S. (1995). *Life on the screen: Identity in the age of the Internet*. New York: Simon & Schuster. 347 p.

Атаманенко Володимир Володимирович
аспірант кафедри політології
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ІДЕОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ

Процес реалізації ідеї «гуманізації», ставший, фактично, синонімом стратегічної цілі європейської цивілізації, на сьогодні не завершений. Пройшовши довгий, важкий і неоднозначний шлях [1, с. 30-32], особливої переконливості парадигма гуманізму здобула після Другої світової війни: період, який відзначився становленням міжнародних організацій, прийняттям Загальної декларації прав людини та визначенням статусу ліберального демократизму як монопольного політичного устрою Західноєвропейських держав.

Семантичним ядром «гуманізації», є «гуманізм». Звернувшись до філософського енциклопедичного словника, дізнаємося, що: «ГУМАНІЗМ (від лат. *humanus* – людський, людяний) система світоглядних орієнтацій, центром котрих є людина, її самість, високе призначення та право на вільну самореалізацію. Гуманізм визнає вивільнення можливостей людини, її благо критерієм оцінки соціальних інститутів, а людяність – нормою стосунків між індивідами, етнічними й соціальними групами, державами» [2, с. 140].

Як свідчить про це велика кількість досліджень, що піднімають питання походження та природи феномену «гуманізму», в кожній сфері життєдіяльності суспільства є своя специфіка інтеграції його аксіологічних складових (секулярний, екологічний, феміністичний, космополітичний, технічний гуманізм) [1, с. 33]. Загалом, «релігія гуманізму» (як назвав її Ю. Н. Харарі) розподіляється на три великі, відмінні один від одного, ідеологічні табори, прихильники яких мають власну методологію оцінки «гуманності»: ліберальний, соціалістичний та еволюційний [3, с. 294]. Перший підхід (в силу домінації в європейському політичному просторі ліберально-демократичного світогляду, який в свою чергу є пануючим в міжнародній політиці) на сьогодні постає загальноприйнятим.

«Ліберали переконані, що священна природа гуманності присутня в кожному окремому *Homo sapiens*. Внутрішнє ядро окремих людей надає світові смисл і є джерелом етичної системи взаємодії між людьми й усієї політичної влади. Якщо ми стикаємося з етичною чи політичною дилемою,

то маємо подивитися всередину себе і прислухатися до внутрішнього голосу – голосу гуманності. Головні заповіді ліберального гуманізму призначені захистити свободу цього внутрішнього голосу від посягання чи зла. Ці заповіді загалом відомі як «права людини» [3, с. 292].

Таким чином, основні постулати ліберального гуманізму виходять з самоцінності кожного окремого індивіда, оскільки саме окремий індивід, в силу того, що має особистий внутрішній світ (який позиціонується окремою субстанцією, що через нього реальності й надається значення), потребує бути захищеним. Відповідно, інтерпретуючи це політично, кожному окремому індивіду має бути надана така кількість суспільних благ, яка надасть можливість адекватного функціонування внутрішнього світу індивіда та його взаємодії зі світом зовнішнім.

Втім, як не парадоксально, ліберальний гуманізм (в тій інтерпретації, яка наведена вище) отримав можливість практичної застосовності внаслідок процесу соціалізації класичного лібералізму, що розпочався в другій половині XIX ст. Останній, що відстоював абсолютне право приватної власності (абсолютне тут розуміється як відсутність обмежень на використання власності таким чином, яким заманеться власнику, чому, головним чином, сприяв принцип *laissez-faire*), не переймався питаннями достатнього рівня розподілу суспільних благ. Це означає, що «ліберальний» гуманізм розуміється тут саме як «соціально-ліберальний».

Соціальний лібералізм отримав своє концептуальне оформлення в Англії, і постав як реакція на процес масовізації соціалістичних ідей в тогочасному англійському суспільстві [4, с. 25-32]. Аналізуючи основні характерні особливості соціального лібералізму, Геннадій Шипунов вказує наступне: «[...] можна зробити висновок, що основним ідеологічним принципом нової течії лібералізму (соціального лібералізму), як результату його переосмислення в нових соціально-економічних умовах, стало проголошення необхідності державного втручання в економічне життя, що фактично означало заперечення *laissez-faire* – основоположного принципу «старого лібералізму» (лібералізму XIX століття)» [5, с. 127]. Отже, переосмислення соціалізму з позицій ліберальної ідеології надало можливість наблизитися до втілення гуманістичного принципу лібералізму.

Процес гуманізації в сфері освіти, починаючи від другої половини XX ст., залишається найперспективнішим спрямуванням досліджень філософів та педагогів. Як вказують Пилаєва Т. В. та Будянська В. А.: «Метою гуманізації освіти є розвиток тих властивостей особистості, які вона й суспільство потребують для залучення в соціально значущу активність» [6, с. 61]. Втім, на нашу думку, гуманізація освіти є дещо ширшим поняттям, оскільки розвинути властивості особистості, які необхідні для залучення в соціально значущу активність, можливо методами навчання, які сповідують шлях найменшого спротиву, тобто

розглядають реципієнта навчального матеріалу як об'єкт впливу продуцента, а не як активно залученого учасника усього процесу опанування необхідної інформації. Більш вдалими, в світлі вищесказаного, постає прагматична педагогіка Дж. Дьюї як вихідне наукове положення процесу соціально-ліберальної гуманізації освіти. Л. А. Рогозіна, А. А. Негур, О. Б. Залюбівська наводять основні принципи педагогічного підходу американського мислителя: 1) накопичення учнями особистого досвіду стоїть вище оволодіння систематизованими науковими знаннями; 2) в основі навчально-виховного процесу повинні лежати інтереси того, хто навчається; 3) орієнтованість викладання на майбутню діяльність в суспільстві; 4) метод навчальних проєктів (виконання поступових, ускладнених з кожним етапом, завдань) [7, с. 1-3].

Як можемо зрозуміти, основою гуманізації освіти є така система опанування необхідного навчального матеріалу, яка надасть можливість учню/студенту шукати ті методи його опрацювання, які є для нього найбільш зручними та зрозумілими.

Отже, гуманістична освіта, в субстанційному значенні, є ніщо інше як опанування необхідного знання методами індивідуального пізнання – в даному випадку вже – суб'єкта навчання. Як стверджував Томас Грін, один з провідних ідеологів соціального лібералізму, свобода для соціальних лібералів це «[...] те, що я називаю свободою в позитивному розумінні; іншими словами, це однакове для всіх людей визволення їхніх спроможностей сприяти спільному благу» [8, с. 200]. Таким чином, гуманізація освіти постає як необхідна складова ідеології соціального лібералізму.

Література:

1. Горішна О. М., Паласюк М. І. (2024). Генезис розвитку гуманістичних ідей у філософських та соціальних концепціях. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, Т. 16, № 2, С. 28–35.
2. Філософський енциклопедичний словник (2002) / В. І. Шинкарук (гол. ред. колегії); Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ: Абрис. 742 с.
3. Харарі, Ю. Н. (2023). *Sapiens. Людина розумна. Коротка історія людства* / пер. з англ. О. Дем'янчук. 5-те вид. Київ: Форс Україна. 544 с.
4. Freedman, M. (1978). *The New Liberalism: An Ideology of Social Reform*. Oxford: Oxford University Press. 304 p.
5. Shypunov, H. (2018). Liberal socialism and social liberalism: the principles of correlation. *European Political and Law Discourse*, Vol. 5, № 2, P. 125–130.
6. Пилаєва Т. В., Будянська В. А. (2019). Теоретичне обґрунтування

- поняття «гуманізація освіти». *Педагогічні науки*, № 86, С. 60–64.
7. Рогозіна Л. А., Негур А. А., Залюбівська О. Б. (2017). Педагогічні ідеї Д. Дьюї у світлі сучасних освітніх тенденцій. Збірник доповідей: Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, м. Вінниця, 22–24 березня 2017 р. Вінниця, С. 1–4.
 8. Green, T. H. (1986). Lecture on «Liberal Legislation and Freedom of Contract». In: *Lectures on the Principles of Political Obligation and Other Writings* / ed. by P. Harris, J. Morrow. Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, P. 194–212.

*Бесіда Віктор Олександрович
аспірант кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Відомо, що формування філософсько-правових поглядів на цінності бере свій початок ще з давніх часів. Людське ставлення до цінностей традиційно вивчалось в межах етичних, естетичних та релігійних концепцій. У періоди античності та середньовіччя поняття «цінність» не аналізувалося окремо, а розглядалося лише у взаємозв'язку з моральними категоріями. Філософія Нового часу, зокрема раціоналізм, який прагнув з'ясувати природу основоположних визначень буття, трактувала цінності як елемент пізнавального ставлення людини до світу.

Вагомий внесок у розвиток теорії цінностей зробив Іммануїл Кант. Він вважав, що моральні норми (імператив) є формальним законом, який не визначає, що саме має бажати людина, а лише регламентує, як вона повинна бажати, оскільки добро, за Кантом, – це не сутнісна характеристика речей, а формальна властивість волі. Розробляючи регулятивні принципи практичного розуму, філософ заклав основи особливої галузі знання – теорії цінностей, згідно з якою найвищі цінності буття мають не онтологічний, а регулятивний характер.

Проблематика цінностей отримала подальший розвиток у працях представників неокантіанства В. Віндельбанда та Г. Ріккєрта, які трактували історію як процес усвідомлення та реалізації цінностей. Вони виділили групу найвищих цінностей – істину, благо, красу та святість, розглядаючи їх як позачасові й надісторичні принципи, що визначають загальний характер людської діяльності та відмежовують її від природних явищ. На їхню думку, духовні цінності не існують як самостійні предмети, а пізнаються суб'єктивно, виступаючи у формі принципів, яких людина має обов'язково дотримуватися.

У ХХ ст. аксіологічну проблематику розробляли представники феноменологічної, герменевтичної, екзистенціальної та комунікативної філософії, теорія цінностей піддавалася суб'єктивізації та трансценденталізації. Цінності тлумачили як потойбічні духовні феномени, вічні трансцендентальні сутності, суб'єктивні оцінки тощо. Слід зазначити, що всі ці вчення так і не вирішили одвічну філософську дилему чи може людина, у своїй життєдіяльності, керуватися лише власним розумом, чи

вона має визнати існування вищих від розуму цінностей, які потрібно сприймати як закон. Отже справедливо зазначає вітчизняний вчений О. Бандура, що уявлення про цінність еволюціонували відповідно до змін, які відбувались у поясненні цілей діяльності людини [1].

Очевидно, що цінності відіграють роль соціально значущих орієнтирів у житті суспільства, спрямовуючи діяльність його суб'єктів. Мотивація та причини людської активності поступово розвиваються: потреби, набуваючи форми інтересів, зрештою трансформуються у цінності. Зміст цінностей визначається культурними надбаннями, адже вони становлять основу культури, яка, своєю чергою, є середовищем їхнього формування. Ціннісні мотиви глибоко впливають на особистість, структуру її самосвідомості та індивідуальні потреби. Без них неможливе ні усвідомлення суспільних інтересів, ні героїчний вчинок, ні справжнє самоствердження людини.

Ціннісний світ людини формується у процесі її предметно-практичної діяльності, з цього приводу болгарський вчений Н. Неновскі зазначає, що «цінність не є явищем, взятим саме по собі (безвідносно до людини). Цінності – це речі, пов'язані з людиною, предмети, аналізовані з точки зору їх значимості для людини. Цінності - завжди щось значиме для суб'єкта, але це щось виникає не поза суб'єктом, а тільки завдяки суб'єкту й існує лише для нього. Цінності є продуктом людської свідомості, є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості» [5].

Слід зауважити, що цінності також не існують поза ситуацією, більш того, в кожній ситуації людина не тільки осмислює, оцінює, але й уточнює, конкретизує чи модифікує своє уявлення про цінність відповідних об'єктів. Ж.-П. Сартр з цього приводу зазначав, що життя не має апіорного сенсу. У філософській літературі під цінністю розуміється «термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного» [6, с. 707]. Предмети людської діяльності, суспільні відносини і включені в їх коло природні процеси можуть бути об'єктами ціннісного відношення. Суб'єктивні ж цінності, оцінки, установки й норми, закріплені в суспільній свідомості, існують як способи та критерії, за якими змінюється дійсність і діяльність людини.

У правовій теорії цінність розглядається як позитивна або негативна значущість об'єктів навколишнього світу для людини, соціальної групи чи суспільства загалом. Вона визначається не лише властивостями самих об'єктів, а й їхнім залученням до сфери людської діяльності, інтересів, потреб і соціальних відносин. Критерії та способи оцінки цієї значущості відображені в моральних принципах, нормах, ідеалах, установках і цілях.

Отже, цінності можна визначити як те, на що орієнтується суб'єкт у своїй діяльності, а також те, що є результатом цієї діяльності, а тому вони мають місце у всіх, без виключення, сферах життєдіяльності людини. Для поняття «цінність» характерна багатозначність. Визначення цінності як

зразка, що лежить в основі оцінки суб'єктом об'єкта пізнання, дозволяє виділити в системі цінностей естетичні, етичні, релігійні, політичні та інші цінності. Багато цінностей мають правовий характер, що робить їх загальнообов'язковими, перетворюючи з моральних, абстрактних побажань в особливу реальність – правову.

У сучасній вітчизняній юридичній літературі питання ієрархії основних правових цінностей розглядається з двох підходів. Перший підхід передбачає обґрунтування системи та ієрархії правових цінностей крізь призму гуманістичної традиції, що відображено, зокрема, в дослідженнях О. Грищук та О. Бандури. Другий підхід має суто нормативний характер і зосереджується на аналізі ієрархії правових цінностей, закріплених у Конституції України, а також в інших нормативно-правових актах [4;1].

Серед великої кількості категорій, що використовуються для визначення соціальної сутності людини, найбільш значимими та логічно обґрунтованими, на думку науковців, є три з них: свобода, рівність та гідність. Саме ці три цінності права складають перший рівень ієрархії. Здатності людини конструювати свій життєвий простір, розвиватися, реалізовувати себе в межах суспільства сьогодні оформлені в складну систему прав людини та громадянина і становлять другий рівень ієрархії цінностей права. Блага, які безпосереднім чином дозволяють людині взаємодіяти з суспільством, правом та державою (правові гарантії, власність, освіта, наука, культура тощо) є третім рівнем ієрархії цінностей права [3].

На думку О. Бандури, ієрархія цінностей права залежить від напрямів розгортання та розширення духовно-тілесної сутності людини, яку становлять гідність (духовне начало) та власність (матеріальне начало). Розглядаючи їх в діалектичній єдності, вчений констатує, що ці цінності створюють простір для особистої свободи, яка має іншим виміром відповідальність. Баланс свободи та відповідальності становить базу для забезпечення реальної, а не формальної рівності та справедливості, яка є ідейною сумою суспільних цінностей [2].

Відтак, принципи ієрархізації правових цінностей відображають порядок соціальної справедливості та солідарності. Водночас у юридичній літературі простежується тенденція проголошувати універсальні цінності, які не мають іншого змісту, окрім правового, такими, що є правовими за своєю природою. Досить часто до сфери права включають загальнолюдські духовно-моральні цінності, такі як добро і справедливість, національну самосвідомість, конкретні норми поведінки тощо. Такий підхід характерний для західних дослідників, які надають праву абсолютне значення в суспільному житті, що призводить до домінування правової ідеології над іншими ціннісними орієнтирами особистості. За таких умов правові цінності набувають пріоритетного

значення порівняно з морально-етичними, релігійними, політичними та іншими цінностями. У підсумку формується переконання, що право є єдиною справжньою цінністю, а всі інші соціальні регулятори, включно з нормами моралі та справедливості, впливають виключно із сутності права. Такий підхід руйнує традиційну ієрархію цінностей та призводить до надмірного піднесення значущості права.

Безперечно, право не може існувати окремо від моральних категорій, зокрема таких цінностей, як гуманізм, соціальна справедливість, добро, свобода та людська гідність. Право не лише закріплює юридичні норми, а й інтегрує моральні цінності, тим самим сприяючи їхній легітимації. Як ключові елементи суспільного життя, право і мораль перебувають у постійній діалектичній взаємодії, зміст і характер якої визначаються особливостями суспільних відносин.

У юридичній науці питання цінностей розглядається крізь призму розмежування соціальної, інструментальної та особистої значущості права. Важливим є також розрізнення цінностей, інтегрованих правом, і правових цінностей, які становлять основоположні принципи взаємодії особистості та суспільства. Особливу увагу приділяють абсолютним, загальнолюдським цінностям, що мають природно-правову основу й не залежать від суспільно-політичних змін. До таких цінностей належать життя, свобода, власність, честь і гідність особи, рівність, справедливість, права людини та громадянина. Усвідомлення цих та інших цінностей формує основу правосвідомості, спонукає людину до дотримання правопорядку, активної позиції в захисті своїх прав і відстоюванні індивідуальної свободи. До числа таких цінностей зазвичай відносять свободу, рівність, справедливість, демократію, порядок, безпеку та мир, правовим виразом яких виступають юридичні права та свободи особи.

Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що сьогодні, в реальному житті, цінність права, на жаль, зводиться тільки до можливості нормативного регулювання у сфері економіко-політичних відносин. Саме тому існує необхідність у свідомому засвоєнні громадянами правових цінностей як трансцендентальних умов соціального буття. Розуміння і повага до них у такому значенні веде до усвідомлення важливості права, його ролі в суспільних відносинах.

Література:

1. Бандура, О.О. (2000). Єдність цінностей та істини у праві. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ України. 200 с.
2. Бандура, О.О. (2012). Системний характер загальнолюдських та правових цінностей. *Актуальні проблеми філософії права. Правова аксіологія: Матеріали міжнародного «круглого столу»* (9 грудня 2011 р.). Одеса: Фенікс. 117 с.

3. Горобець, К.В. (2012). Ієрархія цінностей права. *Вісник Академії адвокатури України*, 2(24), С. 75–81.
4. Гришук, О.В. (2007). Людська гідність у праві: філософські проблеми: монографія. Київ: Атіка. 432 с.
5. Неновски, Н. (1983). Право и ценности. София, 146 с.
6. Філософський енциклопедичний словник (2002) / гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис. 707 с.

Григорак Юрій Дмитрович
аспірант кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ В АНТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМА ГУМАНІЗАЦІЇ ВІДНОСИН

Дослідження ролі жінок у давніх суспільствах є складним і багатовимірним завданням, що вимагає глибокого аналізу соціального, політичного, економічного та культурного контекстів. В історичних джерелах, таких як праці Арістотеля, Геродота, Плутарха та інших, роль жінок часто зводиться до другорядного або підлеглого становища, що відображає патріархальні цінності тих суспільств. Це створює низку проблемних питань, які потребують детального розгляду.

Проблема полягає в тому, що хоча давні джерела часто описують жінок як позбавлених політичних прав і обмежених у своїх можливостях, водночас існують свідчення їхнього значного внеску в різні сфери життя, зокрема філософію, літературу та медицину. Ця розбіжність між офіційним статусом жінок і їхньою фактичною участю в суспільному житті створює потребу у переосмисленні традиційних уявлень про роль жінок в античності.

Отже, проблема включає не лише вивчення того, як патріархальні структури обмежували жінок, а й розуміння того, як жінки могли активно взаємодіяти з цими структурами, використовуючи доступні можливості для самореалізації та суспільного впливу. Це питання є центральним у контексті сучасних досліджень гендерної історії, які прагнуть деконструювати традиційні наративи та відкрити нові підходи до розуміння ролі жінок у давніх суспільствах.

Арістотель розглядає соціальні структури через призму природи та природного порядку, стверджуючи, що будь-яка спільнота (давньогрец. κοινότητα) існує заради певного блага (ἀγαθόν) і формується саме для його досягнення. Найвищою формою такої спільноти, за Арістотелем, є місто-держава (πόλις), яке охоплює всі інші соціальні інституції та структури. Ця концепція слугує основою для його подальших роздумів про природу взаємодії між різними соціальними групами, особливо між чоловіками й жінками, правителями та підлеглими. [1, 1252a1–7.]

«Перш за все необхідно об'єднати тих, хто не може існувати один без одного». Ця думка виражає фундаментальний принцип, що союз або об'єднання є необхідною умовою для тих, хто не може існувати незалежно один від одного.

У Стародавній Греції такі погляди на гендерні та соціальні ролі були загальноприйнятими, і філософія Арістотеля відображала цю соціальну реальність.

У своєму описі законів Лікурга Ксенофонт подає цікаве бачення шлюбних звичаїв Спарти, які суттєво відрізнялися від традицій інших міст-держав. Відповідно до цих законів, якщо літній чоловік одружувався з молодою жінкою, Лікург дозволяв їй народжувати дітей від молодшого та здоровішого чоловіка, за умови, що вона його поважала (ἀγασθε). Аналогічно, якщо чоловік не хотів жити зі своєю дружиною, але бажав мати дітей, він міг переконати іншого чоловіка дозволити його дружині народити від нього дітей, за умови, що вона була здоровою і шляхетного роду.

Філософськи цей підхід можна розглядати як радикальне підпорядкування індивідуальних прав і почуттів колективному благу. Лікург створив систему, у якій соціальні норми та закони спрямовували особисте життя громадян на користь суспільства, відображаючи спартанське уявлення про суспільство як організм, де всі частини мають діяти спільно для досягнення спільної мети. [2. 1.7]

Схожі мотиви підпорядкування індивідуальних прав колективному благу виникають і в римській історії, хоча в іншому контексті. У книзі 34 «Історії Риму» Тит Лівій описує суперечки навколо Закону Оппія, ухваленого під час Пунічних воєн. Цей закон обмежував розкіш серед римських жінок, забороняючи їм володіти понад півунції золота, носити яскравий одяг і їздити на колісницях у межах міста або в радіусі однієї милі від нього, за винятком релігійних церемоній.

Закон був частиною ширших заходів з контролю за витратами та демонстрації солідарності в складні часи для держави. Дебати щодо Закону Оппія відображають конфлікт між індивідуальними бажаннями та колективними потребами, що часто виникає в суспільствах, які стикаються з загрозами або кризами.

Як і в Спарті, де закони Лікурга регулювали приватне життя громадян задля спільного блага, римський законодавець використовував обмеження як засіб забезпечення стабільності та єдності держави.

Під час обговорення скасування цього закону зіткнулися дві позиції: одна сторона підтримувала його скасування, стверджуючи, що із зростанням добробуту Риму жінки мають отримати назад свої колишні привілеї. З іншого боку, консерватори, зокрема Марк Порцій Катон, категорично виступали «проти скасування, вбачаючи в ньому загрозу традиційним римським цінностям і соціальному порядку. [3. 34.1. 7]

З точки зору гендерної рівності цей епізод показує, як гендерні ролі та права жінок у римському суспільстві були предметом постійної боротьби та перегляду. Хоча римські жінки мали обмежені політичні права, їхня боротьба за скасування Оппієвого закону демонструє, що вони

не були пасивними учасницями суспільного життя. Навпаки, жінки активно використовували наявні ресурси та можливості, щоб впливати на соціальні процеси й захищати свої економічні та соціальні привілеї. Дебати навколо Оппієвого закону також висвітлюють глибокі структурні суперечності в римському суспільстві, де консервативні сили намагалися зберегти традиційний соціальний порядок, що обмежував права жінок. Однак навіть у цьому контексті римські жінки, беручи участь у дебатах, демонстрували здатність впливати на суспільні дискусії та ставити під сумнів існуючий порядок.

Дослідження ролі жінок у давніх суспільствах показало, що, незважаючи на їхній офіційно підлеглий статус, вони часто відігравали важливу роль у різних сферах життя. Їхній внесок у філософію, літературу, медицину та інші галузі неможливо недооцінювати. З іншого боку, патріархальні структури того часу систематично обмежували їхні можливості, що відображалось в соціальних нормах і законах. Аналіз таких випадків, як Спарта та Рим, показує різноманітність підходів до гендерних ролей у різних давніх спільнотах. У той час як спартанські жінки мали більше свободи та фізичних можливостей, римські жінки володіли певними юридичними правами, що дозволяли їм активно впливати на суспільне життя. Афінські жінки, навпаки, були більш ізольовані від суспільного життя, що ще раз підкреслює складність і багатоміристість цієї теми.

Література:

1. Aristotle. (1957). *Aristotle's Politica* / ed. by W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press. 292 p
2. Xenophon. (1920). *Xenophontis Opera Omnia*. Vol. 5. Oxford: Clarendon Press 260 p
3. Livy. (1935). *Books XXXI–XXXIV with an English Translation*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd. 624 p.

Грубізнй Станіслав Сергійович
магістрант філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ОСВІТНІЙ ПІДХІД І. КАНТА ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

У сучасному світі помітна тенденція в освіті, де ключова перевага надається саме академічним знанням і досягненням, та водночас нехтуванням моральним розвитком. Пол Барнвел, американський вчитель зі штату Кентакі, починає свою статтю у «The Atlantic» запитанням, яке він поставив своїм учням: «Якщо ваш приятель вчинив злочин і хтось сильно постраждав – чи звернетесь ви до поліції?» [1]. Майже ніхто з учнів не відповів ствердно. Обігравши сценарій «вбивці біля дверей», Барнвел водночас повертає ще до однієї важливої проблеми Канта – «людство стало надзвичайно культурним завдяки мистецтву та науці... але ще достатньо далеким від того, щоб називати себе моральним» [2].

Кант вважав, що без цілеспрямованого морального виховання освіта не виконує своєї основної функції – формування особистості. «Людину можна або приручити, навчити, виховати механічно, або ж вона може бути занадто занедбаною чи ж справді просвітленою. Коней і собак приручають; так само і людину можна приручити. Однак недостатньо просто підкоряти дітей дисципліні – набагато важливіше навчити їх мислити» [3, р. 20].

Моральне виховання відіграє ключову роль у формуванні характеру та громадянських чеснот, а не лише у здобутті практичних навичок чи соціальної адаптації. Відсутність належної уваги до цього аспекту в освіті може спричинити байдужість до етичних питань і благополуччя інших. Це робить проблему моральної нечутливості в освіті актуальною як у сучасному світі, так і за часів Канта. Його ідеї наголошують на необхідності інтеграції морального розвитку в освітній процес як засобу формування відповідальних і свідомих громадян.

Метою даних тез є аналіз моральної філософії І. Канта в контексті освіти. Розкрити важливість того, що автономне моральне мислення та вчинки з почуття обов'язку – є фундаментальними у баченні моралі Канта.

Чотири аспекти освіти Канта. У праці «Про педагогіку» Кант виділяє ключові аспекти освіти: дисципліна, культура, розсудливість та моральне виховання [3, р. 19]. Дисципліна є «негативною частиною освіти» [4, р. 286] – створює основу для самоконтролю та підкорення необхідним

правилам. Кант розглядає дисципліну як підготовку дитини до управління не дикими інстинктами, а розумом; вона приборкує «злі схильності» [4 р. 286]. Навпаки, культурний розвиток, академічне навчання та мистецтво є «позитивною частиною освіти» [4, р. 286] – освіта на цьому етапі полягає не лише у вихованні гарних манер чи механічному запам'ятовуванні, а й у формуванні мислення та характеру. Третій аспект передбачає навчання дітей тому, що Кант називав «цивілізованістю» [3, р. 19], тобто засвоєнням соціальних звичаїв, ввічливості та розумного використання своїх здібностей у суспільстві.

«Щоб розвинути турботу про інших, ми повинні сприймати їх як пов'язаних із нами. Це включає здатність встановлювати зв'язки з іншими, бачити ці взаємозв'язки, поводитися з повагою до інших і бути здатним на дружбу. Розвиток цих якостей також вимагає усвідомлення нашої взаємозалежності з іншими та сприйняття себе як частини ширшої спільноти» [5, р. 9].

Найважливішою частиною теорії освіти Канта є моральне виховання. Моральне виховання закладає в учня принципи обов'язку, морального закону та прагнення до добра. Оскільки люди не народжуються моральними, вони «стають моральними істотами, коли їхній розум розвиває ідеї обов'язку та закону», тому освіта повинна розвивати таке моральне мислення [4 р. 286].

Таким чином, І. Кант вважав, що «долею людини» є поступове вдосконалення людського роду, і що саме освіта є колективним засобом досягнення цього прогресу [4 р. 280]. Іншими словами, кожне нове покоління, виховане на засадах морального просвітництва, допомагає суспільству рухатися у бік справедливішого та етичнішого світу.

Освітня модель Канта сприяє цьому прогресу, формуючи громадян, які не є морально байдужими, а, навпаки, відчувають відповідальність за моральний закон та добробут інших. Вони готові усвідомлено брати участь у суспільному житті, захищати права інших та працювати на спільне благо, уособлюючи таким чином соціальну відповідальність у своїх громадах.

Література:

1. Barnwell P. (2016). Students' broken moral compasses. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/education/archive/2016/07/students-broken-moral-compasses/492866/> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Kant I. (1784). Idea for a universal history with a cosmopolitan purpose. *Marxists Internet Archive*. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/ethics/kant/universal-history.htm> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Kant I. (1900). Kant on education (*Über Pädagogik*) / trans. A. Churton. Boston : D. C. Heath & Co., Publishers. 190 p.

4. Röseler R. O. (1948). Principles of Kant's educational theory. *Monatshefte*, Vol. 40, № 5, P. 279–289.
5. Formosa P. (2022). A Kantian approach to education for moral sensitivity. *Journal of Philosophy of Education*, Vol. 55, № 6, P. 1017–1028.

Коломієць Наталія Миколаївна
здобувач вищої освіти
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сучасне суспільство потребує формування особистості, здатної до усвідомленої соціальної відповідальності. Освітній процес відіграє ключову роль у вихованні громадян, які не лише володіють знаннями, а й готові застосовувати їх у своєму поточному існуванні, у т.ч. на благо суспільства. Гуманізація освіти є одним із шляхів досягнення згаданої мети, адже вона сприяє утвердженню духовних цінностей, критичного мислення та активної громадянської позиції.

Метою даної роботи є визначення основних аспектів гуманізації освіти та її впливу на формування соціальної відповідальності особистості, оскільки гуманізоване навчання сприяє формуванню соціальної відповідальності, концентруючи увагу на механізмах – таких, як розвиток емпатії та залучення до спільноти.

Досвід свідчить, що аксіологічний підхід до гуманізації та гуманітаризації підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти неспростовно сприяє особистісному розвитку студента, формуванню обставин, сприятливих щодо його культурної, соціально-моральної та професійної самореалізації. Засвоєння змісту фахових і методичних дисциплін передбачає не лише нарощування рівня поінформованості, але й стимулює вивірення ієрархії насамперед духовних цінностей, формування світоглядних орієнтирів, усвідомлення молоддю загальнолюдських цінностей та гармонізації людських взаємин. Проведене дослідження засвідчило ефективність авторського підходу до розвитку гуманістичної спрямованості майбутніх спеціалістів у системі вищої освіти України, що підтвердило його значущість упродовж аналізованого періоду [1].

Гуманізація освіти передбачає перехід від авторитарної моделі навчання до особистісно-орієнтованої, де головна увага приділяється розвитку людини як цілісної особистості. Традиційні підходи до освіти часто зосереджуються на академічних досягненнях, ігноруючи емоційні та соціальні аспекти, що є критичними для формування соціальної відповідальності. Це створює прогалину, оскільки студенти не можуть розвивати почуття обов'язку перед суспільством, необхідного для вирішення глобальних викликів, таких як зміна клімату, технологічна

нерівність, дезінформація, психічне здоров'я, соціальна нерівність та інші.

Серед основних викликів на шляху гуманізації освіти можна виділити такі ключові моменти.

Опір традиційній системі освіти – складність переходу від стандартних методів викладання до більш індивідуалізованих і гнучких підходів.

Недостатня підготовка педагогів – необхідність додаткового навчання викладачів для впровадження нових методик.

Обмежені ресурси – брак фінансування для створення інноваційного освітнього середовища та забезпечення необхідних матеріалів.

Проблеми оцінювання – складність розробки ефективних систем оцінювання особистісного розвитку та соціальної відповідальності.

Розрив між освітою та реальним життям – необхідність інтеграції практичних завдань, спрямованих на вирішення реальних соціальних проблем.

Технологічна нерівність – нерівний доступ до цифрових технологій та освіти у різних регіонах і соціальних групах.

Політична нестабільність і конфлікти – необхідність виховання толерантності, миротворчих навичок та критичного мислення.

Дезінформація та інформаційна безпека – формування медіаграмотності та вміння аналізувати інформацію.

Зміни на ринку праці – необхідність розвитку м'яких навичок та готовності до постійного навчання.

Психічне здоров'я – важливість підтримки емоційного благополуччя студентів і викладачів.

Глобалізація та культурне розмаїття – розвиток міжкультурної комунікації та поваги до різних світоглядів.

Гуманізоване навчання, яке протистоїть стандартизованим методам, є перспективним для вирішення цієї проблеми, але потребує глибшого аналізу.

Гуманізоване навчання як підхід, який наголошує на цільному розвитку студента, враховуючи його емоційні, соціальні та культурні потреби. Наприклад, робота Саласар (2013) у статті «A Humanizing Pedagogy» [2] підкреслює, що це особливо важливо для студентів маргіналізованих груп, які часто дегуманізують через асиміляційні політики.

Соціальна відповідальність у контексті освіти означає розвиток у студентів почуття обов'язку перед суспільством, включаючи участь у громадських ініціативах, етнічні рішення та підтримку соціальної справедливості.

Дослідження світу, що гуманізоване навчання сприяє соціальній відповідальності через розвиток емпатії. Емпатія, як емоційна та

когнітивна здатність розуміти досвід інших, є ключовим фактором, який спонукає студентів діяти на благо суспільства.

Емпіричні дані, такі як дослідження О'Коннора та О'Коннора (2023), показують, що програми SEL, часто інтегровані в гуманізоване навчання, підвищують соціально-емоційні навички студентів, що веде до більшої емпатії, кращих відносин та відповідних рішень [3].

Виходячи з вище сказаного, можна дійти висновку, що докази схиляються до того, що гуманізоване навчання сприяє соціальній відповідальності через розвиток емпатії, соціально-емоційного навчання та практичного залучення до спільноти. Це має значний потенціал для формування відповідних громадян, особливо в умовах глобальних викликів, таких як зміна клімату та соціальної нерівності. Однак обмеження включають шлюб прямого емпіричного зв'язку, що вказує на потребу подальших досліджень. Освітням та політикам вимогам інтегрувати принципи гуманізації в навчальні програми кращої підготовки студентів до їхньої ролі в суспільстві.

Література:

1. Yevsovych R. (2021). Research of humanization transformations of the higher education system of Ukraine at the end of the 20th – early 21st centuries (1985–2012). *Journal of Education, Health and Sport*, Vol. 11, No. 2, P. 290–307. URL: <https://apcz.umk.pl/JEHS/article/view/JEHS.2021.11.02.028> (дата звернення: 21.04.2025).
2. Salazar M. del C. (2013). A Humanizing Pedagogy: Reinventing the Principles and Practice of Education as a Journey toward Liberation. *Review of Research in Education*, Vol. 37, No. 1, P. 121–148. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1004559> (дата звернення: 21.04.2025).
3. Silke C., Davitt E., Flynn N., Shaw A. (2023). Activating Social Empathy: An evaluation of a school-based social and emotional learning programme. *Social and Emotional Learning: Research, Practice, and Policy*, Vol. 3, P. 100021. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2773233923000219> (дата звернення: 21.04.2025).

Опанасенко Катерина Русланівна
студентка 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДЯНОСТІ: МОРАЛЬНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Сучасна освіта опинилася на роздоріжжі, де стикаються прагнення до технологічного прогресу, глобалізаційні процеси та потреба збереження гуманістичних цінностей. У світі, де моральні дилеми – від етичного використання штучного інтелекту до справедливого розв’язання міжнародних конфліктів – стають дедалі гострішими, філософія людяності виступає не просто теоретичною основою, а необхідним практичним орієнтиром для переосмислення ролі освіти. Слід зазначити, що освіта сьогодні не може зводитися до передачі знань чи підготовки до професійної діяльності – її завданням є виховання особистості, яка усвідомлює свою соціальну відповідальність, здатна до емпатії та критичного осмислення глобальних проблем. Постановка проблеми полягає в тому, що в умовах комерціалізації освіти, прагматизації навчальних програм та зростання конкуренції моральні аспекти часто відступають на другий план, поступаючись місцем утилітарним цілям. Метою цього дослідження є глибокий аналіз моральних викликів сучасної освіти через призму філософії людяності, з акцентом на її потенціалі у формуванні соціально відповідальної особистості, а також розгляд практичних прикладів, які ілюструють спроби реалізації гуманістичних принципів у різних країнах, зокрема в Україні.

Філософія людяності, яка бере початок від ідей Іммануїла Канта про гідність людини як абсолютну цінність, а також від гуманістичних традицій Просвітництва, пропонує модель освіти, що виходить за межі суто інструментального підходу. У сучасному контексті міжнародних відносин, де етичні питання – наприклад, права людини в умовах війни, справедливість санкційних режимів чи боротьба з кліматичними змінами – стають центральними, освіта має готувати не лише фахівців, а й громадян світу, які здатні приймати виважені моральні рішення. Варто зауважити, що гуманізація освіти в цьому сенсі передбачає не лише включення етичних курсів до навчальних програм, а й створення середовища, де студенти вчаться співпраці, толерантності та відповідальності за власні дії. Однак реальність свідчить про численні виклики: від нерівного доступу до якісної освіти до надмірної орієнтації на ринкові потреби, що часто суперечить гуманістичним ідеалам.

Розглянемо детальніше кілька прикладів, які демонструють як успішні, так і проблемні спроби інтеграції філософії людяності в освіту. В Україні одним із показових кейсів є діяльність Національного університету «Києво-Могилянська академія», де значна увага приділяється формуванню соціальної свідомості студентів. Зокрема, в рамках навчальних дисциплін гуманітарного циклу студенти поглиблено вивчають моральні виміри професійної діяльності, що є особливо актуальним для майбутніх юристів-міжнародників, які працюють із питаннями правосуддя в умовах війни в Україні чи міжнародних санкцій на порушення прав людини [2, с. 56]. Студенти залучаються до волонтерських проєктів, таких як допомога внутрішньо переміщеним особам, що сприяє розвитку емпатії та розуміння соціальних проблем. Проте варто визнати, що масштаби таких ініціатив в Україні обмежені через брак фінансування та недостатню інституційну підтримку.

За кордоном показовим прикладом є система освіти Фінляндії, яка вважається однією з найбільш гуманістичних у світі. Фінські школи роблять акцент на проєктному навчанні, де учні спільно вирішують реальні проблеми – наприклад, розробляють плани зменшення викидів вуглецю чи аналізують наслідки соціальної нерівності. Такий підхід не лише розвиває критичне мислення, а й виховує почуття відповідальності за суспільство [3, с. 89]. Водночас у США Гарвардський університет пропонує курс «Justice» Майкла Сендела, який залучає студентів до аналізу складних етичних питань – від справедливості у війнах до моральних меж генної інженерії. Цей курс, що має відкритий доступ онлайн, став прикладом відкритої науки, яка сприяє інклюзії та публічній комунікації знань [4, с. 112].

Додатковим прикладом може слугувати досвід Японії, де традиційні цінності поваги до спільноти інтегруються в освіту через групові проєкти та уроки морального виховання. Учні молодших класів, наприклад, беруть участь у прибиранні шкільних приміщень, що формує розуміння колективної відповідальності [5, с. 34]. Проте навіть у цій системі є виклики: надмірний акцент на конформізмі іноді пригнічує індивідуальність, що суперечить ідеї людяності як розвитку унікальної особистості.

В українському контексті філософія людяності тісно пов'язана з історичною пам'яттю, яка є основою національної єдності. Освітні програми, що включають вивчення трагічних сторінок історії – Голодомору, боротьби за незалежність чи сучасної війни з росією, – не лише формують патріотизм, а й виховують розуміння цінності людського життя та солідарності. Наприклад, у Львівському національному університеті імені Івана Франка студенти історичного факультету долучаються до проєктів зі збереження пам'яті, зокрема до збору усних свідчень. Одним із таких є діяльність у рамках Центру усної історії, де

досліджуються спогади очевидців подій ХХ століття, що сприяє збереженню історичної пам'яті та розвитку емпатії [6, с. 23]. Однак нерівний доступ до таких ініціатив у регіонах, особливо в сільській місцевості, підкреслює потребу в ширшій інклюзії та державній підтримці.

Отже, філософія людяності в освіті є не лише теоретичним концептом, а й практичним інструментом, який може трансформувати суспільство. Аналіз українських та зарубіжних практик свідчить, що успішна гуманізація освіти можлива за умови збалансування прагматичних і моральних цілей, а також створення інклюзивного середовища. У контексті сучасних міжнародних відносин, де етичні виклики – від міграційних криз до екологічних катастроф – стають глобальними, освіта має готувати не просто професіоналів, а й морально свідомих громадян, здатних брати відповідальність за майбутнє людства. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних стратегій впровадження гуманістичних підходів у навчальні програми, з урахуванням національних і глобальних реалій.

Література:

1. Кант І. (2007). Основы метафизики моральности / пер. з нім. СПб. : Наука. 389 с.
2. Гриценко Т. Б., Іщенко Т. Д., Мельничук Т. Ф. (2007). Етика ділового спілкування : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури. 192 с.
3. Sahlberg P. (2015). Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? New York : Teachers College Press. 193 p.
4. Сендел М. (2019). Справедливість: як чинити правильно? Львів : Видавництво Старого Лева. 320 с.
5. Kojima H. (2017). Moral Education in Japan: Values and Practices. Tokyo : University of Tokyo Press. 256 p.
6. Літопис Львівського національного університету імені Івана Франка. Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/history/> (дата звернення: 05.03.2025).

Шкафер Віталій Володимирович
аспірант кафедри української філософії та культури
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КРЕАТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Поняття креативного підприємництва означає поєднання мистецького, культурного та інтелектуального виробництва з підприємницькими стратегіями, спрямованими на створення як символічної, так і економічної цінності. Креативні індустрії відрізняє принцип невпевненості в успіху продуктів, що робить творчість і підприємництво нероздільними. Таким чином, креативне підприємництво – це спосіб культурних інновацій, що вимагає високого рівня адаптивності, оригінальності та стратегічної мислення, що в умовах глобалізації значно зросла. Актуальним завданням є окреслення специфіки розвитку креативного підприємництва в умовах глобалізації, що супроводжується змінами в філософії бізнесу.

Метою даних тез є розкриття філософських принципів, які лежать в основі креативного підприємництва та його адаптації до глобалізаційних змін.

Теоретичні засади креативного підприємництва тісно переплітаються з дискурсами про інновації, цінності та творчість. Сучасний австралійський дослідник Девід Тросбі в роботі «Economics and Culture» підкреслює, що культурні блага мають як економічну, так і культурну цінність, які необхідно враховувати одночасно. «Культурну цінність можна антропологічно визначити як «сукупність поглядів, переконань, моралі, звичаїв, цінностей та практик, спільних для будь-якої групи», або, вужче, як «певні види діяльності... та продукти... які пов'язані з інтелектуальними, моральними та художніми аспектами людського життя»» [1, р.28]. Тросбі стверджує, що нехтування культурними вимірами ризикує комерціалізувати творчість у спосіб, який підриває її соціальну значущість. Тому філософський підхід до креативного підприємництва наполягає на дотриманні балансу між економічною життєздатністю та культурною цілісністю.

Американський економіст Річард Флорида у праці *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life* стверджує, що зростання креативного класу свідчить про перехід у розвинених країнах до нової економічної моделі, де інновації, знання та творчість виступають основними джерелами конкурентних

переваг. Однак цей перехід також наражає креативних підприємців на посилення конкуренції, скорочення життєвих циклів продуктів і прекарізацію творчої праці. Як підкреслює дослідник: «Доступ до талановитих і креативних людей для сучасного бізнесу є тим самим, чим доступ до вугілля та залізної руди був для виробництва сталі» [2, р.8]. Це порівняння виразно демонструє, що у сучасній економіці людський творчий капітал набуває статусу стратегічного ресурсу, аналогічного природним ресурсам індустріальної доби. Здатність креативного підприємця залучити, утримати й ефективно інтегрувати таланти стає критичним чинником інноваційного розвитку й довгострокової конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Більше того, глобальні цифрові платформи запровадили те, що Е. Кастельс називає «мережевим суспільством», в якому цінність створюється через обмін інформацією та символічне виробництво, а не через матеріальне виробництво. Для креативних підприємців успіх дедалі більше залежить від їхньої здатності орієнтуватися в цих мережах, курувати цифрові ідентичності та залучати транснаціональну аудиторію.

Креативне підприємництво в епоху глобалізації характеризується декількома рисами. По-перше, постійні інновації стали нормою. По-друге, креативне підприємництво значною мірою покладається на гібридизацію. Культурна гібридність виникає в просторах, де зустрічаються різні традиції та практики, породжуючи нові форми. Підприємці, які працюють на глобальному рівні, повинні поєднувати різні культурні орієнтири, технології та бізнес-моделі, щоб залишатися актуальними. У глобалізованій економіці креативні підприємці не обмежуються репрезентацією культурної різноманітності як зафіксованого набору традицій, а діють у площині культурної різниці, де постійно конструюються нові ідентичності та смисли. Американський дослідник індійського походження Хомі Бхабха вказує на специфіку розуміння культурного різноманіття: «Культурна різноманітність – це епістемологічний об'єкт – культура як об'єкт емпіричного знання, тоді як культурна різниця – це процес висловлення культури як «зної», авторитетної, придатної для побудови систем культурної ідентифікації» [3, р.34]. По-третє, стійкість та адаптивність є ключовими рисами виживання. Й звісно, що центральна роль цифрової інфраструктури є беззаперечною.

Стратегічно успішні креативні підприємства все більше покладаються на системне мислення, збалансовуючи комерційні, соціальні та екологічні чинники. Потрійний підхід — люди, планета, прибуток — повинен керувати прийняттям підприємницьких рішень, якщо ми хочемо досягти довгострокової життєздатності. Як зазначає Річард Флоріда: «Не жертвуйте своїми пристрастями заради грошей, це завжди помилка» [4]. Це твердження підкреслює, що слідування своїм

пристрастям є не лише особистим вибором, але й стратегічним рішенням, яке сприяє створенню стійкого та успішного бізнесу в умовах глобалізації.

Отже, креативне підприємництво в епоху глобалізації постає не лише як новий економічний феномен, а як глибока трансформація самої логіки культурного виробництва та обміну. Як було продемонстровано, основними характеристиками цього процесу є синтез інноваційності, культурної гібридизації, етичної рефлексії та стратегічної адаптивності. Філософські принципи, що лежать в основі сучасного креативного підприємництва, передбачають поєднання економічної доцільності із збереженням соціальної відповідальності. Знання, творчість і людський капітал утверджуються як ключові ресурси розвитку, що замінюють традиційні матеріальні чинники індустріальної економіки. Особливу роль відіграє усвідомлення творчості як суспільно значущого процесу. Глобалізація, з одного боку, відкриває нові можливості для масштабування творчої діяльності, а з іншого — загострює виклики: прекарізацію праці, скорочення життєвого циклу продуктів, необхідність постійної інновації та ризику культурної стандартизації. У відповідь на ці виклики стратегічно успішні креативні підприємці орієнтуються на системне мислення, інтегруючи комерційні, соціальні та екологічні виміри у свою діяльність відповідно до принципу «люди - планета - прибуток».

Література:

1. Throsby D. (2001). *Economics and Culture*. Cambridge : Cambridge University Press. 210 p.
2. Florida R. (2002). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life*. New York : Basic Books. 404 p.
3. Bhabha H. K. (1994). *The Location of Culture*. London : Routledge. 285 p.
4. Florida R. Interview with Jeff Goins for the podcast “The Portfolio Life”. Goins, Writer. URL: <https://goinswriter.com/richard-florida/> (date of access: 25 Apr. 2025).

ЧАСТИНА 2

ВІДКРИТА НАУКА ЯК МОДЕЛЬ ПУБЛІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ

Бойченко Михайло Іванович
доктор філософських наук, професор
кафедри теоретичної і практичної філософії
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: НЕРЕАЛІЗОВАНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

Вища освіта в Україні доволі сегментарно опановує завдання соціальної інклюзії: переважно це різні аспекти соціальної роботи. Втім, університет не є благодійною організацією, а свою підтримку в освіті має надавати лише більшими можливостями для справді талановитої молоді. Зовсім інша справа – соціальна робота поза університетом, у якій студенти і викладачі цілком можуть брати участь як волонтери або робити необхідну експертизу та інші дослідницькі проекти на замовлення місцевих громад – у тому числі й для підтримки соціальної роботи поза університетом в усіх її проявах.

Що ж стосується головного напрямку впровадження соціальної інклюзії у вищій освіті, то він має бути прямо пов'язаним зі специфікою академічної сфери. Тому ті можливості, які створює нині напрям, який отримав назву «відкрита наука», є надзвичайно перспективним не лише для першої та другої місій університету (відповідно, навчання і наукових досліджень [3]), але й для третьої місії – практичного втілення університетом виконання завдань, пов'язаних з його соціальною відповідальністю [4]. Про це, на жаль, ще не так багато концептуальних досліджень [5], наявні швидше методичні рекомендації [2], але важливо принципово спрямувати увагу фахівців на необхідність концептуалізації такої можливості і спрямування зусиль на пошуки конкретних соціальних практик, які реалізовуватимуть цю концепцію.

Вітчизняний дослідник Юрій Мелков запропонував сутнісний огляд феномену відкритої науки, який виконав англійською, тому наведемо тут деякі найважливіші місця його дослідження в українському перекладі: «Концепція «відкритої науки» вперше з'явилася у 2015 році як ефективний спосіб вирішення кризи реплікації... проблеми прозорості даних та результатів досліджень, яка вийшла на перший план» [7, р. 12-13]. При цьому акцент роблять саме на «реплікацію емпіричних досліджень (майже

в позитивістському сенсі верифікації) та спосіб забезпечення вільного доступу до отриманих результатів» [7, р. 13]. Юрій Мелков також привертає увагу до дослідження німецьких авторів Бенедикта Фехера та Саші Фрізіке [6], у якому розрізняють п'ять шкіл у розробці концепту «відкрита наука»: перша – «школа інфраструктури», «прагне створити технологічні платформи, сервіси та інструменти для вчених, зокрема, щоб уможливити їхню співпрацю»; друга – «державна школа», яка «стурбована вільним доступом громадськості до результатів досліджень»; третьою є «школа вимірювання», яка «намагається розробити альтернативу існуючій системі оцінки внеску дослідника в розвиток науки», четверта – «демократична школа», яка «обурена нерівномірним розподілом знань у сучасному світі та пропагує ідеї вільного доступу та відкритих даних»; і нарешті, п'ята – «прагматична школа», яка «обґрунтовує необхідність забезпечення тісної співпраці між дослідниками для більш ефективного та цілеспрямованого процесу створення знань» [7, р. 14]. Насправді, тут позначено швидше етапи впровадження відкритої науки: від визначення пріоритетів для відкритої науки у власній академічній прагматиці (п'ята школа) через визначення суспільного імпаكتу у демократичній і державній школах (четверта і друга) і до вирішення прикладних технологічних і вимірювальних завдань (перша і третя школи). Уявити собі ефективне функціонування відкритої науки без послідовного (у тому порядку, що ми щойно зазначили, а не у дивному, майже хаотичному порядку, запропонованому німецькими авторами) розв'язання головного завдання відкритої науки неможливо.

Соціальна інклюзія має полягати, передусім, у залученні студентства (причому усіх здібних і зацікавлених, а не лише студентів з особливими потребами) до визначення завдань відкритої науки у їхньому університеті, їх планування і втілення їх у життя. Звісно, що провідну роль тут має відігравати професура. Звісно, що необхідна підтримка адміністрації університету. Але саме студентство дає необхідне широке залучення організаційного ресурсу, а головне – спрямування відкритої науки до потреб майбутніх поколінь. Студентство є лише одним із стейкхолдерів соціальної відповідальності університетів, але, напевно, одним з найбільш важливих, як з етичного погляду [1], так і з погляду розвитку науки і всієї академічної сфери.

Література:

1. Бойченко, М. (2021). Етична відповідальність університетів: правовий, соціальний і політичний виміри. *Університети і лідерство*. № 2(12). С. 186-200.
2. Драч, І., Петроє, О., Бородієнко, О., & Регейло, І. (2024). Методичні рекомендації закладам вищої освіти щодо імплементації настанов відкритої науки. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. 18 с.

3. Драч, І., & Петроє, О. (2024). Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. 202 с.
4. Калашнікова, С., & Оржель, О. (2023). Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення: монографія. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. 128 с.
5. Луговий, В., Драч, І., & Петроє, О. (2023). Теоретичні та методичні основи модернізації механізмів підвищення дослідницької спроможності університетів України у контексті імплементації концепції «Відкрита наука» та повоєнного відновлення України як сильної європейської країни: монографія. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. 173 с.
6. Fecher, B., & Friesike, S. (2014). Open Science: One Term, Five Schools of Thought. In: S. Bartling and S. Friesike (ed.). *Opening Science. The Evolving Guide on How the Internet is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing*. P. 17–47.
7. Mielkov, Y. (2022). The notion of «Open Science»: its values and meaning for the higher education system. *Philosophy of Education*, 27(2), P. 8–23.

*Глушко Тетяна Петрівна
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова*

ІНКЛЮЗИВНА ЕКОНОМІКА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: МОЖЛИВОСТІ ТА МЕЖІ

Інклюзивна економіка є відносно новою методологічною парадигмою, яка ґрунтується на синтезі принципу фінансової ефективності із соціальними цінностями рівності, визнання та справедливості. Вона являє собою комплексний феномен, який поєднує економіку, етику та політику та намагається об'єднати економічну ефективність з соціальною справедливістю та екологічною відповідальністю. Цей підхід сформувався як відповідь на виклики глобальної нерівності та обмеженого доступу до економічних ресурсів і можливостей, сприяючи переосмисленню класичних економічних моделей, орієнтуючи їх на більш рівномірний розподіл благ та створення можливостей для всіх членів суспільства та глобальної спільноти. Як бачимо, поняття економічної інклюзії пов'язане, перш за все, з сучасними теоріями справедливості, зокрема з розвитком її економічних векторів. Варто відзначити, що в умовах сучасного світу запит на економічну справедливість характерний як локальним спільнотам та національним суспільствам, так й глобальній системі економічних відносин в цілому, оскільки регіональні аспекти економічної політики – в сенсі рівності доступу до ресурсів та взаємного визнання економічних прав і свобод – є важливими для досягнення глобального економічного паритету, що є однією з головних цілей інклюзивної економіки.

Таким чином, своєрідним соціальним ідеалом, до якого прагнуть сучасні концепції інклюзивної економіки є рівні економічні права та можливості. При цьому *на локальному рівні* йдеться про права та можливості для усіх громадян, спільнот, соціальних груп, що проявляються у можливостях доступу до соціальних благ, робочих місць, гідної та рівноцінної оплати праці, незалежно від соціального статусу чи гендерної приналежності. А *на глобальному рівні* такі ціннісні орієнтації розкриваються у вигляді рівних економічних прав та можливостей для окремих регіонів та національних суспільств. Певною мірою ідею інклюзивності в економіці можна співставити з античною ідеєю спільного блага, адже інклюзивна економіка пропонує формування моделей, в межах яких економічна діяльність має на меті добробут усіх громадян. Відповідно, одним із ключових питань інклюзивної економіки стає

питання *пошуку та створення інструментів*, які дозволять реалізувати принципи економічної справедливості на усіх рівнях суспільного розвитку.

Як ми вже зазначали вище, ідея інклюзивної економіки є своєрідною відповіддю на виклики сучасних сценаріїв глобалізації, де економічна нерівність вкорінилась настільки, що концентрація багатства та консервування бідності стали однією з основних глобальних проблем сучасності. Одним з показових досліджень у галузі такої інституалізації бідності стала робота французького економіста Т. Пікетті «Капітал у ХХІ столітті» [див. 1], яка десятиліття тому привернула до себе суттєву увагу, оскільки авторові вдалося продемонструвати на основі відкритих статистичних даних збільшення в геометричній прогресії розриву між бідними і багатими за два останні століття. У такий спосіб ідея рівного доступу до ресурсів в економічному вимірі втрачала перспективи реалізації за умови збереження *status quo*. Відповідно, в подальших наукових розвідках дослідник ставить на меті ґрунтовний аналіз соціальних механізмів, які продукують нерівність та пропонує шляхи для забезпечення більш інклюзивної економічної політики.

Не менш важливу роль у розвитку інклюзивної економіки відіграють дослідження представників інституціоналістської парадигми в економіці Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона, відомих за своєю спільною роботою «Чому нації занепадають». Автори наголошують, що незалежно від якості фінансування та розміру інвестицій, жодна країна не зможе розвиватися без інклюзивних інституцій, адже саме «інститути... визначають успіх чи поразку нації» [2, с. 50]. Дослідники ведуть мову про інституційні причини бідності та наполягають на потребі формування системи інклюзивних економічних інститутів, таких як безпека прав власності, можливість реалізувати економічні права та громадянські свободи, що забезпечуватимуть стимули до процвітання через максимально ефективне залучення людського капіталу. Тому, цілком закономірно, інклюзивна економіка орієнтована на розвиток людського капіталу як важливого аспекту для включення всіх верств населення до економічного процесу.

Окремо відзначимо, що досить важливу роль в межах розвитку концепту «інклюзивної економіки» варто відвести й переоцінці економічних цінностей в напрямі екологічної безпеки та пошуку нових способів екологічної взаємодії зі світом або визначенню екологічних вимірів справедливості. Переведення економіки на «зелені та блакитні рейки» в перспективі дійсно може створити сприятливе середовище для розвитку креативного економічного мислення, оскільки потребуватиме залучення значних інтелектуальних зусиль та спонукатиме до більш рівномірного розподілу ресурсів й реалізації принципів дистрибутивної справедливості в економіці. Разом з тим, не дивлячись на перспективність да доцільність реалізації запропонованих стратегій, інклюзивні моделі

економічного поступу наштовхуються на суттєві виклики з боку існуючої системи глобальних економічних відносин.

Одним з таких викликів є проблема монополій, а отже й концентрація економічної влади у межах транснаціональних корпорацій, що може обмежити планомірність та ефективність інклюзивного розвитку. Зважаючи на потужність сучасних корпорацій, досягти справжнього рівноправного доступу до економічних можливостей для всіх учасників ринку в глобальній площині виявляється надскладним завданням, адже тенденції розвитку сучасних сценаріїв глобалізації можуть призвести до ще більшої концентрації економічної влади, що ускладнить досягнення рівних економічних можливостей. Важливою проблемою є також роль держави у забезпеченні реалізації моделей інклюзивної економіки, оскільки підтримка ініціатив в економіці, які спрямовані на зменшення нерівності та покращення соціальних умов, потребує активної позиції національних урядів. Також така зміна парадигми в економічному вимірі потребуватиме впровадження нових політик та соціальних практик, спрямованих на інтеграцію економічних, соціальних та екологічних аспектів.

Отже, філософські аспекти інклюзивної економіки стосуються проблем соціальної справедливості, рівності можливостей та прав людини, а також сталого розвитку. Ідея інклюзії в економіці створює нову перспективу в розвитку економічної культури, де ефективність вже не обмежується поняттям прибутковості, а передбачає також визнання рівноцінності суб'єктів економічної дії, рівний доступ до ресурсів та соціальну відповідальність за їхнє використання. Відповідно, розвиток державної політики та соціальних інститутів в напрямі реалізації ідеї рівних економічних можливостей для усіх представників суспільної ієрархії стає ключовим вектором для втілення принципу інклюзивності. Для того, щоб інклюзивні моделі економіки могли стати реальністю, необхідно подолати існуючі виклики, такі як фактичний нерівний доступ до ресурсів, суттєвий вплив економічної влади глобальних корпорацій та можливу пасивність урядів окремих держав, що вимагатиме відповідної активності з боку громадянського суспільства.

Література:

1. Пікетті Т. (2016). Капітал у XXI столітті / пер. з англ. Наталії Палій. Київ : Наш Формат. 696 с.
2. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. (2016). Чому нації занепадають / пер. з англ. Олександра Дем'янчука. Київ : Наш Формат. 472 с.

Власенко Федір Павлович
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВІДКРИТА НАУКА І СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО: НОВІ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Як відомо, відкрита наука визначається Виконавчим агентством ЄС з досліджень як «підхід до досліджень, заснований на відкритій спільній роботі, що підкреслює обмін знаннями, результатами та інструментами на якомога більш ранньому етапі та в найширших масштабах». Досі це поняття трактується по-різному, що призводить до численних дискусій. Вони охоплюють широкий спектр питань – від забезпечення доступу до знань, що були отримані за рахунок державного фінансування (зокрема, відкритий доступ до наукових статей), до необхідності налагодження тіснішої взаємодії між наукою та суспільством (наприклад, через проекти громадянської науки), а також створення відкритих інструментів для наукової співпраці (як-от спеціалізовані соціальні мережі для дослідників). У цьому контексті відкритість може стосуватись будь-якого аспекту: як процесу продукування знань, так і його результатів, самих учасників досліджень або ж взаємозв'язків науки з суспільством.

Відтак, відкрита наука – це сучасний підхід до ведення наукових досліджень, що передбачає вільний доступ до даних, матеріалів і результатів з метою сприяння співпраці, повторюваності та прозорості. Вона охоплює широкий спектр практик: від публікації відкритих наукових статей і даних до залучення громадськості до досліджень. Цей підхід не є новим, а радше розвитком традицій наукової відкритості у цифрову епоху. Його суть полягає у доступності знань, інструментів і процесів для ширшого кола учасників – як фахівців, так і громадськості.

Після того як Європейська комісія визначила відкритість ключовим принципом наукових і інноваційних політик, у європейських програмах фінансування, зокрема «Горизонт Європа», з'явилися відповідні вимоги, основними серед яких є наступні:

- відкриті дані;
- відкритий доступ до публікацій;
- прозоре рецензування;
- використання відкритого коду;
- відкриті освітні ресурси;
- участь громадян у дослідженнях [1, с. 280].

Наприклад, у науковій та освітній діяльності члени академічної спільноти Київського національного університету імені Тараса Шевченка керуються такими принципами відкритої науки:

- прозорість, контроль, критичний аналіз та відтворюваність результатів – відкритість варто заохочувати на всіх етапах наукової діяльності для забезпечення надійності й точності наукових результатів, посилення впливу науки на суспільство та підвищення спроможності суспільства вирішувати складні взаємопов'язані завдання. Реалізація відкритості сприяє посиленню прозорості й довіри до наукової інформації, а також зміцнює фундаментальні основи науки як окремої форми знання, що ґрунтується на доказах і перевіряється за допомогою співвіднесення з реальністю, логічного аналізу та експертного контролю;

- рівність можливостей – усі науковці, інші суб'єкти відкритої науки й зацікавлені сторони, незалежно від місця проживання, національності, раси, віку, статі, доходу, соціально-економічних умов, рівня кар'єри, дисципліни, мови, релігії, особливих потреб, етнічної приналежності, міграційного статусу чи будь-яких інших підстав, мають право на рівні можливості, щоб отримати доступ до відкритої науки, зробити свій внесок та отримати користь;

- відповідальність, повага та підзвітність – підвищення відкритості зумовлює посилення відповідальності всіх залучених до відкритої науки суб'єктів, відповідальність і звітність перед громадськістю, своєчасне виявлення конфліктів інтересів, можливих соціальних та екологічних наслідків наукової діяльності, інтелектуальна чесність і повага до етичних принципів та особливостей досліджень мають стати основою для належного управління відкритою наукою;

- співпраця, участь та інклюзивність – співпраця на всіх етапах наукової діяльності, реалізована поза межами географічних, мовних, поколінневих і ресурсних відмінностей, має стати нормою. Міждисциплінарна співпраця сприяє повноцінній і ефективній участі представників громадськості, а також включенню знань маргіналізованих спільнот для вирішення соціально значущих проблем;

- гнучкість – наявність різноманітних наукових систем, суб'єктів і ресурсів, а також стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій унеможливають застосування універсальних підходів до інструментів і практик відкритої науки, спонукають установи заохочувати різні шляхи розвитку відкритої науки та форми їх реалізації, дотримуючись вищезазначених основних цінностей з максимальним урахуванням принципів відкритої науки;

- сталість максимальна ефективність і дієвість відкритої науки забезпечується стійкими довгостроковими методами роботи, послугами, інфраструктурою та моделями фінансування, що дозволяє забезпечити рівноправну участь вчених із менш привілейованих установ і країн, об'єкти

інфраструктури відкритої науки мають функціонувати й фінансуватися переважно на некомерційній основі, спираючись на довгострокову концепцію, що вдосконалює практику відкритої науки та забезпечує постійний і необмежений доступ для всіх охочих [2].

Отже, однією із визначальних ознак цілісності та відкритості сучасної науки є взаємозв'язок між наукою, освітою і бізнесом, що має суттєве значення для розвитку технологій, інновацій та економіки в цілому. Зокрема потрібно акцентувати увагу на наступних особливостях цього взаємозв'язку.

Співпраця у дослідженнях. Велика кількість компаній співпрацюють з університетами та науковими установами для проведення досліджень і розробок нових технологій. Це дозволяє бізнесу отримувати доступ до новітніх наукових досягнень і знижує ризики інвестицій у нові проекти.

Комерціалізація наукових розробок. Наука часто є джерелом інновацій, які можуть бути комерційно реалізовані. При цьому бізнес відіграє важливу роль у трансфері технологій від наукових лабораторій до ринку, перетворюючи дослідження в реальні доходи.

Фінансування наукових досліджень. Компанії можуть інвестувати в наукові дослідження для отримання конкурентних переваг. Це може включати спонсорство досліджень або підписання контрактів на конкретні наукові послуги.

Адаптація до потреб ринку. Наукові дослідження часто орієнтуються на потреби бізнесу. Однак, це може призводити до затребуваності прикладних розробок і зменшення фундаментальних досліджень. Взаємозв'язок між наукою і бізнесом також актуалізує питання соціальної відповідальності. Наприклад, комерціалізація наукових досягнень може призвести до конфлікту інтересів або зловживань.

Освіта та підготовка кадрів. Бізнес може брати участь у формуванні освітніх програм, щоб підготувати фахівців, які відповідатимуть його потребам. Це забезпечує зв'язок між наукою, освітою і бізнесом.

Вплив на державну політику. Взаємозв'язок між наукою і бізнесом може стимулювати державну політику щодо фінансування наукових досліджень, освітніх програм, інновацій та технологічного розвитку.

Таким чином, соціальне партнерство у вищій освіті та науці сьогодні є ключовим аспектом, який визначає взаємодію між різними учасниками (заклади вищої освіти, наукові інститути, органи державної влади, місцеве самоврядування, бізнес, громадські організації, науковці, викладачі та студенти). Це партнерство має бути спрямоване на задоволення потреб усіх сторін і ґрунтуватися на принципах соціальної справедливості, що включають: свободу об'єднань, де всі учасники партнерства мають рівне право об'єднуватися для досягнення спільних цілей; багаторівневість співробітництва – місцевий, регіональний, національний, що забезпечує широкий спектр можливостей для взаємодії. Це також передбачає те, що

партнери мають бути рівноправними, тобто всі учасники соціального партнерства мають однакові права і можливості впливати на прийняття рішень, що сприяє більш ефективному обговоренню та вирішенню питань. У контексті цього варто зазначити, що партнери повинні мати достатні повноваження для здійснення своїх функцій і обов'язків, що забезпечує ефективність співпраці. Це досягається також, коли учасники добровільно приймають зобов'язання, що підвищує рівень відповідальності за їх виконання.

Така форма співпраці бізнесу, науки та освіти має цілу низку переваг, а саме: сприяє зростанню як регіональної, так і національної економіки через створення нових робочих місць і стимулювання інновацій; бізнес може надавати фінансування для досліджень або освітніх програм з меншими обмеженнями, що дозволить навчальним закладам реалізувати креативні ідеї; наукові дослідження можуть бути швидше впроваджені в практику, що збільшує їхню цінність і актуальність; забезпечує закладам вищої освіти, науково-дослідним інститутам необхідний доступ до високотехнологічного обладнання, що підвищує якість навчання і досліджень.

Наприклад, у світовій практиці науковці виокремлюють три основні моделі партнерства науки, освіти і бізнесу, кожна з яких відрізняється ступенем участі держави, роллю роботодавців і характером взаємодії між науковими та освітніми установами і ринком праці [3].

Перша модель характеризується мінімальною роллю держави, вона реалізована у Великобританії та США. У цій моделі держава практично не регулює науку та професійну освіту. Більшість рішень приймаються на місцевому рівні за активної участі роботодавців. У США роботодавці активно розробляють та керують освітніми програмами, що забезпечує відповідність навчальних курсів потребам ринку праці. Наукові установи та заклади освіти здебільшого фінансуються незалежно від держави, що дозволяє їм гнучко реагувати на зміни в попиті на кваліфікації. У Великобританії політика у сфері професійної освіти також визначається на місцевому рівні, де роботодавці формулюють вимоги до кваліфікацій випускників і розвивають профільні освітні структури.

Друга модель, навпаки, характеризується активною роллю держави. Ця модель представлена у Франції та Швеції. У ній державні органи відіграють ключову роль у плануванні, реалізації та управлінні професійною освітою. У Франції державні органи контролюють професійну освіту, але соціальні партнери беруть участь у прийнятті рішень через тристоронні консультативні органи. Це забезпечує баланс інтересів між державою, роботодавцями та освітніми установами. У Швеції політика активно спрямована на розвиток трудових ресурсів і профорієнтацію, що дозволяє краще підготувати студентів до ринкових вимог.

Третя модель характеризується державним регулюванням рамок для приватного сектору (Німеччина, Нідерланди, Данія). У цій моделі держава визначає загальні рамки для діяльності приватних компаній у сфері професійної освіти. Так, у Німеччині освітні ресурси інтегруються та концентруються державою, що дозволяє підвищити якість професійної підготовки. У Нідерландах активно працюють національні ради за професійними профілями, сформовані з представників бізнесу та освіти, вони допомагають узгодити зміст програм навчання з вимогами ринку. У Данії вища професійна освіта має акцент на спеціалізацію з третього курсу, що дозволяє студентам зосередитися на практичних навичках своєї професії.

Зарубіжний досвід свідчить про важливість активної підтримки з боку держави для ефективного партнерства між бізнесом, наукою та університетами. Це включає створення відповідного правового поля, що стимулює залучення студентів до практики, а також проведення спільних дослідницьких проектів. Успішна співпраця вимагає чіткого визначення ролей і відповідальності усіх учасників, що сприяє розвитку як науки, освіти, так і бізнесу. Сучасні університети, дослідницькі лабораторії дійсно відіграють ключову роль у забезпеченні соціального та економічного розвитку, активно беручи на себе місію інтеграції освіти, науки та бізнесу. Ця інтеграція створює синергетичні ефекти, які забезпечують більш результативне використання ресурсів і посилюють вплив університетів на суспільство. Саме завдяки співпраці з бізнесом університети формують соціальне партнерство з компаніями, що дозволяє отримувати доступ до сучасних технологій та ринків праці. Це сприяє модернізації навчальних програм відповідно до потреб суспільства. Сьогодні університети активно беруть участь у розробці соціальних програм, спрямованих на вирішення актуальних проблем суспільства, таких як екологія, охорона здоров'я, освіта. Наука також активно інтегрується в освітній процес, завдяки чому університети стають осередками інновацій, де розробляються новітні технології та рішення, що можуть бути реалізовані в бізнесі. При цьому значно підвищується підготовка конкурентоспроможних фахівців, орієнтованих на сучасні вимоги роботодавців.

Сьогодні багато університетів економічно розвинутих країн, які займають провідні позиції у світових рейтингах, реалізують моделі з активним залученням до освіти підприємницької діяльності та комерціалізації наукових досліджень, що суттєво сприяє економічному розвитку. Також використання новітніх технологій у навчанні (онлайн-курси, віртуальна реальність та штучний інтелект) робить освіту більш доступною та адаптивною. Забезпечується створення інноваційних кластерів, де університети, стартапи та бізнес можуть спільно працювати над новими рішеннями екологічних і соціальних проблем, що підвищує загальну конкурентоздатність університетів.

Таке активне впровадження бізнес-освіти та комерціалізація наукових розробок допомагають створювати нові робочі місця, завдяки інноваційним проектам і стартапам, які формуються на базі університетських досліджень, стимулюють ринок праці. Університети стають привабливими для інвесторів завдяки своїй дослідницькій базі та потенціалу для розвитку нових технологій, що сприяє регіональному розвитку, партнерству з місцевими підприємствами та організаціями і дозволяє розвивати економіку регіонів.

В Україні поки що спостерігається низький рівень інтеграції між освітньою, науковою, бізнесовою сферами та державою, що значно стримує потенціал науково-освітнього комплексу. За таких умов важливо визначити можливі механізми оптимізації такої взаємодії. По-перше, це розробка і впровадження організаційно-економічних інструментів взаємодії освіти, науки та бізнесу (наприклад, проведення спільних воркшопів, марафонів, дискусійних майданчиків, виробничих практик, спільних наукових проектів тощо). По-друге, запровадження цільових державних програм із залучення інвестицій в науку та освіту, стимулювання участі бізнесу у працевлаштуванні випускників ЗВО та молодих науковців. По-третє, створення мережі вітчизняних і зарубіжних координаційних центрів соціального партнерства між наукою, освітою та бізнесом. По-четверте, орієнтація ЗВО, наукових установ на активне залучення бізнесу в якості стейкхолдерів освітньо-професійних, освітньо-наукових чи освітньо-творчих програм та їх модернізація з метою максимальної адаптації до сучасних вимог ринку. По-п'яте, популяризація в суспільстві різних моделей взаємодії освіти, науки та бізнесу.

Таким чином, можемо констатувати, що з метою підвищення ефективності науково-освітнього комплексу в Україні необхідно впроваджувати системну модель інтеграції освіти, науки та бізнесу. Це сприятиме забезпеченню сталого розвитку економіки та суспільства в цілому.

Література:

1. Ярошенко Т., Сербін О., Ярошенко О. (2022). Відкрита наука: роль університетів у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. Том 5. № 2 С. 277-292.
2. *Концепція реалізації принципів відкритої науки в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*. Затверджено Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 04.11.2024 року (протокол №3), введено в дію наказом ректора №903-32 від 07.11.2024 року. С.6-11.
3. Жуковська А. (2017). Державно-приватне партнерство в соціальній сфері: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. Вип. 3. С. 21-37.

Діденко Лариса Віталіївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВУАЛЬОВАНІ ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ СПІЛЬНОТИ У КОНЦЕПТІ «ВІДКРИТА НАУКА»

Концепт «відкрита наука», що його штучно роблять значимим нині через діджиталізувальний вектор, містить приховані компоненти, які впродовж тривалого періоду (~30-40 років) так і залишають неунормованими.

Проблематизування: відкрита наука включає не тільки позитивне (тобто безперешкодний доступ до даних та результатів наукових досліджень, можливості співпраці міжгалузевих фахівців, спрощене фінансування наукових досліджень тощо), на чому наголошують промотувальники, але й нестандартовані моменти, які «цільово вуальовані» ними ж через «певну зисковість» до преферованого.

Метою дослідження постає розгляд концепту «відкрита наука» через умовні «позитивні орієнтири розблокованого доступу».

Результати дослідження: {1} Наука та наукова діяльність постають «фаховою площиною обраних», які формують напівзакриті спільноти для проведення (між)галузевих досліджень з різним ступенем доступу до отриманих результатів. {2} «Відкрита наука» – концепт-у-становленні, що має виключно окреслені межі, проте ще й досі перебуває «на етапі нормування» (як міжгалузевого, так само й внутрішньогалузевого). {3} Структура відкритої науки постає мережево-блоковою з взаємообумовлюваними міжкомпонентними переходами. {4} Пласти концепту «відкрита наука»: 1) поверхневий/очевидний («промотовані вигоди/зиски» для науковців); 2) середній (вуальовані загрози); 3) глибинний (ядрові проблеми). {5} Ключові принципи відкритої науки (удоступнення, доброчесність, повторюваність, співпрацювальність тощо) вивідні з блоків, що через взаємообумовлювані міжкомпонентні переходи формують мережу: 1) вихідні дані (які мають бути перевірені, оптимально каталогізованими, мультиранжованими, безкоштовними); 2) методологію (що комплектована виключно за метою-й-завданнями дослідження, коректно описана, максимально ефективна, відтворювана); 3) дослідження (для проведення яких необхідні удоступнені бази вихідних даних, структурований виклад результатів, оптимальна методологія, незалежне й об'єктивне рецензування); 4) співпраця (що передбачає

долучання (між)галузевих фахівців – теоретиків та практиків, інвесторів та товаровиробників, представників широкої аудиторії та незалежних експертів); 5) фінансування (тобто без залучання зовнішніх коштів, пайова участь, грантування, інвестування); 6) мультиформатність результатів (тобто їх презентування у різних сенсорних формах – візуальній, аудіальній, текстовій, мультисенсорній – й подальше їх розміщення у репозитаріях та/або на платформах). {6} Метою відкритої науки є швидше знаннеоновлення через удоступнення даних (та результатів досліджень), розривозменшення поміж науковою спільнотою та широкою аудиторією, довіропідвищення до результатів наукових досліджень, популяризування наукової раціональності тощо. {7} Проблеми відкритої науки: 1) відсутність стандартів регулювання відкритості; 2) різнонормовість протоколів/ліцензій фіксування-та-захисту авторських прав (особливо у гуманітарних науках – авторський текст vs пісня vs кінофільм vs виступ з/без техніко-медіаторного фіксування); 3) концептоспрошувальний вектор для ширшого аудиторієохоплення; 4) пріоритетодетортування (глобальне vs локальне/локусне) тощо.

Отже, концепт «відкрита наука» має перспективні орієнтири, які за умови галузевого нормування цілком могли б бути прийнятними та ефективними; проте за умови «сучасного стрімкого онауковлення» (що посилюється у ХХІ ст. через діджиталізувальний вектор) – з акцентом на побудову «єдиного наукового поля» (через впровадження міждисциплінарних досліджень та поступовим розмиванням галузевих акцентів), постійне переглядання дослідницьких стандартів (та їх переведення на «орієнтирні параметри»), промотування переваг «(між)інституційних дослідницьких груп» (яким преферують порівняно з діяльністю окремих дослідників), впровадження принципу «перекидного/перезакріпленого авторства» щодо результатів творчої діяльності (особливо у гуманітарних дослідженнях, що працюють з текстами) та ін. – загальна «оптимальна результативність» наукових досліджень вже не перевищує $\frac{1}{5}$, а якість складає 10-15 %.

Література:

1. Кругляк М. (2024). Закономіка в академічному середовищі: порочна раціональність імітації. *Філософія освіти*, Т. 30, № 1, С. 253–265.
2. Leonelli S. (2023). *Philosophy of Open Science*. Cambridge, UK : Cambridge University Press. 88 p.

Колотило Володимир Володимирович
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Зубрицька Людмила Йосипівна
кандидат політичних наук, доцент,
декан факультету соціальних наук
та соціальних технологій
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

НАУКОВІ ПРАКТИКИ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

Відкрита наука як наукова практика – це вікно можливостей для тісної взаємодії між науковими спільнотам, бізнесом і суспільством як в межах національного простору, так і в контексті міжнародної співпраці. Принципи відкритої науки включають доступність наукової інформації для всіх зацікавлених сторін, відкритість у процесах наукових досліджень, співпрацю та обмін знаннями між вченими та громадськістю, використання відкритих даних та відкритого програмного забезпечення, публікацію результатів наукових досліджень у відкритому доступі. Експлікація та імплементація цих принципів постала результатом розвитку інструментальної складової наукових практик, а саме глобального світового інформаційного простору та його монетизації як обмежувальної рамки. Іншою складовою постав соціокультурний генезис міжнародної наукової спільноти. Ініціативи університетських асоціацій, спонсоруючих установ європейської програми дослідницьких проєктів «Горизонт Європа», міжнародних наукових спільнот та організацій сформували сучасний етос науки на основі таких фундаментальних цінностей як чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, сміливість [1].

Академічна доброчесність завдяки інституційним практикам стала нормативною частиною освітнього процесу, дослідницької діяльності та громадянської активності. Таким чином, відкрита наука – це інноваційний підхід до втілення наукових досліджень, який ґрунтується на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях та академічній доброчесності. Він спрямований на зміну підходу академічного середовища до наукових процесів та наукових результатів, роблячи їх доступними, прозорими, верифікованими та придатними для повторного використання.

Розвиток відкритої науки в Україні протягом останнього часу має значні зрушення і свої особливості втілення основних принципів. Важливими кроками для української академічної спільноти є впровадження національної стратегії формування інформаційного суспільства та розвитку цифрових інструментів розташування матеріалів, комунікації між дослідниками, інтеграції наукової системи до міжнародних дослідницьких просторів. Технологічного впровадження набуло створення прототипу Національної хмари відкритої науки на базі Національної академії наук України з можливістю інтеграції з Європейською хмарою відкритої науки, розвиток національного репозитарію та інституційних репозитаріїв наукових установ і закладів вищої освіти. Практичною стороною постало втілення відкритого доступу до наукової інформації та вільне використання ресурсів для дослідження і навчання. Зокрема, реалізацією відкритого доступу стало створення електронних журналів наукової періодики відкритого доступу, електронних архівів наукових досліджень в межах інституційних репозитаріїв. Нормативною умовою виконання сучасних досліджень на здобуття наукового ступеня є ознайомлення громадськості з доробком здобувачів та відгуками офіційних опонентів. Можна стверджувати, що відкрита наука в Україні набуває свого інформаційного, інфраструктурного та інституційного впровадження в наукових практиках. Але, реалізація всіх принципів відкритої науки, зокрема, відкритих цитувань, відкритих ліцензій, відкритих досліджень і відкритих джерел потребує вдосконалення законодавства про охорону прав інтелектуальної власності, на чому наголошують сучасні українські дослідники [2].

З посиленням впливу відкритої науки в академічному просторі України актуалізується проблема відкритої оцінки якості наукового дослідження на різних етапах його провадження. Традиційні підходи до організації досліджень хибують формалізацією результатів у якості наукових звітів та кількості наукових публікацій. Президент Інституту відкритої науки та інновацій О. Березко наголошує, що критичним моментом є необхідність проведення реформи оцінювання наукової діяльності на різних рівнях: від організацій до конкретних вчених. Тому цілком очевидно, на його думку, що без стимулювання відкритих практик і впровадження нових показників ефективності, які пріоритезують якісні показники оцінювання над кількісними, про системний прогрес не може бути й мови [3]. Забезпечення якості та достовірності залежить від методології відкритої експертної оцінки групи визнаних експертів у конкретній галузі. Експертні оцінки допомагають встановити, які дослідження є значущими та важливими для наукової спільноти, а також сприяють підвищенню репутації науковців і інститутів. Таким чином, експертні оцінки відіграють ключову роль у розвитку відкритої науки та підвищенні її авторитету. Але формалізація методології експертних оцінок містить ризик конфлікту між організаціями і цінностями відкритої науки.

Організації можуть мати власні правила, норми та процедури, які не завжди відповідають фундаментальним цінностям і можуть протиставлятися окремим експертам чи групам експертів. Досить показовими є резонансні приклади встановлення плагіату в наукових роботах управлінців і топ-управлінців сучасної української науки та освіти. Залежність наукової спільноти від виконання формальних умов наукової діяльності, брак інновацій та недостатня відкритість до нових ідей та технологій вказує на необхідність долання інерційного характеру наукових установ і науково-дослідницьких закладів вищої освіти. Ця проблема може затримувати розвиток науки в Україні та ускладнювати конкуренцію на міжнародному рівні. Для подолання інерційності важливо активізувати співпрацю з іншими науковими спільнотами, впроваджувати сучасні підходи та технології, а також підтримувати та сприяти інноваційним проєктам, корелятом яких виступає, в першу чергу, «життєвий світ» сучасної України. Зважаючи на різноманітні виклики, завдання і колективні очікування, вважається необхідним впровадження та дотримання наукових практик *research integrity*, які сприяють стабільності та довірі у науковому співтоваристві і підвищують якість наукових досліджень. *Research integrity* характеризують дотримання принципів моральної, етичної та професійної діяльності на всіх етапах проведення дослідницької діяльності. Це охоплює відкритість та чесність у зборі, аналізі та представленні даних, висуненні гіпотез, публікації результатів та взаємодії з колегами та громадськістю. Це той мікрорівень, який на противагу екстенсивним державним інститутам і формальним звітам, завжди відштовхується від честі і гідності особистості у своїй «сродній праці».

Література:

1. *Фундаментальні цінності академічної доброчесності* / пер. з англ. здійснено Проєктом сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUPO) за виданням *The Fundamental Values of Academic Integrity*, вид. 2. Міжнародний центр академічної доброчесності ; ред. Тедді Фішман. Університет Клемсон, 1999. 36 с. URL: https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Fundam.czinnosti-Akad.dobroch_.pdf (дата звернення: 12.04.2025).
2. Бороздих Н. В. (2023). Принципи відкритої науки як основа формування наукового простору в Україні. *Наука та наукознавство*, № 2 (120), С. 116–137.
3. Березко О. (2022). Відкрита наука – другий шанс для української наукової системи? *Дзеркало тижня*. 26 жовт. URL: <https://zn.ua/ukr/science/vidkrita-nauka-druhij-shans-dlja-ukrajinskoji-naukovoji-sistemi.html> (дата звернення: 12.04.2025).

*Король Олександр Антонович
аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

СИСТЕМНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

Два класики сучасної соціальної філософії, представники різних напрямків системної теорії Роберт Кінг Мертон та Ніклас Луман мали абсолютно різні погляди на науку та її функціонування. Однак, зважаючи на те, що компаративний аналіз двох варіантів соціології науки претендує на повноцінну статтю, дані тези розглянуть важливу тему відкритої науки.

В есеї «Наука і демократична соціальна структура» Роберт Мертон проголошує завдання науки, її етос та його основні принципи. Завдання – «примноження вірогідного знання» [2, с. 606], з цією метою і щоб захистити науку від зовнішніх позіхань проголошуються основні імперативи – універсальність, комунізм, безкорисливість та організований скептицизм.

Коротко розглянемо ці імперативи. Універсальність науки має на меті те, що незалежно від походження, національності, гендера науковця, якщо отримане ним знання є істинним, то воно може використовуватись всіма. Не існувало і не існує ніякої виражено національної науки (проте є характерно національні теми досліджень) – математика, фізика, хімія, соціологія та філософія є універсальними саме тому, що можуть бути використані будь де і будь ким, зберігаючи при цьому істинність. «Комунізм» – у своєму широкому значенні, має на увазі те, що наука належить всім. Цей імператив продовжує логіку попереднього. Результати досліджень – статті, монографії, дані експериментів мають належати всім науковцям і ніщо не має перешкоджати вільному обміну знанням. Основна ідея безкорисливості у тому, що всі дослідження відбуваються з однією метою – заради науки, коли вже корисливі та інші мотиви мають мати другорядне значення. І останній імператив – організований скептицизм – виходить з того, що будь яке дослідження не може сприйматись некритично. Вчений якби знаходиться під постійним суровим наглядом своїх колег і наявність конкуренції за відкриття тільки посилює взаємне споглядання.

Ці принципи лягли в основу того, що можна узагальнити як відкрита наука.

В чисельних працях з теорії аутопоетичних соціальних систем Ніклас Луман наводить зовсім інший погляд на науку [1]. На відміну від Мертона,

який оперував аксіологічними та моральними питаннями, Луман розглядає нормативізм з радикального іншого боку.

Наука є однією з підсистем суспільства, тобто вона операційно закрита від інших підсистем, відтворює свою структуру з власних комунікацій (аутопоезис) та оперує власним системним кодом. Символічно генералізований медіум науки – істина, так само як і її код, що розрізняє істинне/не-істинне. Взагалі підсистема науки, так само як і її комунікації – є найнеймовірнішою зі всіх інших.

Нормативність в системі науки слугує її аутопоезису. Кожна система утворює свої внутрішні норми, але вони завжди є похідними, бо з'являються вже в системі, а отже у вже існуючих комунікаціях. З точки зору наших повсякденних комунікативних очікувань будь яке порушення норми має призвести до кінця комунікації і подальших негативних наслідків. Насправді ж, імпліцитне розрізнення норма/не-норма лежить в кожному коді, кожній підсистемі, а якщо воно є, то не-нормальна ситуація продовжує породжувати комунікації, які будуть направлені на вирішення проблеми. Правопорушення веде до покарання та повернення в стан спокою; політична опозиція, хоча і критикує і намагається змінити дійсний «нормальний» стан політики, сама є частиною нормального перебігу подій в рамках політичної підсистеми. Але норми системи науки відрізняються тим, що Так/Ні кодування завжди потребують підключення до попередніх комунікацій. Якщо в системі науки існує умовне «твердження X», то комунікації з його верифікації, заперечення, повторного дослідження з іншої традиції, все одно мають включати в себе це «твердження X».

Імперативи, що запропоновані Мертоном, як одна з форм самоопису і певної норми в рамках підсистеми науки нікуди не зникають. Їх так само можна заперечувати, доповнювати, дискутувати щодо них, породжуючи все нові і нові комунікації.

Луман ніде не пише про саме про відкриту науку, і це є зрозумілим, бо система науки є автономною і операційно закритою. Але вона є структурно сполученою із іншими підсистемами і, в тому числі, системою мас-медіа.

Система сучасного суспільства стикається із проблемою, яку можна назвати «системна корупція», коли одні підсистеми через певні механізми здатні впливати на інші. Так, 3 з 4 імперативів Мертона: комунізм, безкорисливість та скептицизм, наразі знаходяться під загрозою. Монополія видавництва на наукові статті та paywall обмежують вільний доступ. Корпоративна таємниця та патентне право, а також приватне фінансування науки, переводять її мету з примноження істинного знання на економічний прибуток. Сучасна woke-культура та гендерні студії підміняють критичний скептицизм некритичною ідеологією.

З точки зору структурного функціоналізму, тобто Мертона, це велика проблема, яка ставить під загрозу науку як таку. З точки зору теорії

аутопоетичних систем, тобто Лумана, поки комунікації приєднуються до комунікацій та відбувається аутопоезис – все умовно добре. Але вже сам той факт, що ми маркуємо щось як добре, а щось як погане, і комунікуємо цим моральним кодом, вже несе на собі відбиток певного кризового або, як мінімум, проблемного стану.

Література:

1. Luhmann N. (1990). *Die Wissenschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main : Suhrkamp. 734 p.
2. Merton R. K. (1968). Science and Democratic Social Structure. *In: Social Theory and Social Structure*. London, P. 604–615.

Косенко Олександра, Найда Анастасія
студентки 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВІДКРИТІ ОСВІТНІ РЕСУРСИ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ МОБІЛЬНІСТЬ У НАУКОВІЙ СФЕРІ

У сучасному інформаційному суспільстві відкриті освітні ресурси функціонують на перетині емансипаційних та обмежувальних тенденцій, виступаючи як прояв гегелівського принципу “зняття” (Aufhebung). Вони одночасно долають суперечність між елітарністю наукового знання та демократизацією його доступу, що зумовлює трансформацію соціальної мобільності в освітній і науковій сферах. Метою дослідження є аналіз відкритих освітніх ресурсів як механізму перерозподілу академічного знання, що виходить за межі традиційних гносеологічних обмежень інституційної освіти. Особливу увагу приділено їхньому впливу на соціальну мобільність через призму дистрибутивної справедливості в дусі концепції Джона Ролза та участі як принципу наукової комунікації.

Законодавча артикуляція профільної диференціації у системі освіти України, експлікована у Законі України «Про освіту», імпліцитно містить парадигмальні передумови для імплементації принципу меритократичної селекції, що, в своїй найбільш досконалій формі, передбачає елімінацію соціально-економічних бар'єрів доступу до когнітивних ресурсів [1]. Таким чином, профільна старша школа, що має функціонувати з урахуванням «розподілу учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями та нахилами» [2], може розглядатися як інституційна маніфестація гайдегтерівського концепту «буття-до-можливості» (Sein-zum-Möglichkeit), де кожен суб'єкт освітнього процесу трансцендує обмеження своєї початкової соціальної позиції через відкриття горизонту автентичних екзистенційних проєктів.

Аналіз нормативно-правового акту, що регулює функціонування наукових ліцеїв як закладів наукового спрямування [3], дозволяє експлікувати імпліцитний евристичний потенціал цих інституцій для каталізації вертикальної соціальної мобільності. Герменевтична деконструкція концепту «дослідно-орієнтованого навчання» розкриває його діалектичний взаємозв'язок з ідеєю епістемологічної демократизації через відкриті освітні ресурси. Наприклад, розглянемо ситуацію талановитого учня з віддаленої сільської місцевості, який завдяки доступу до відкритих курсів Массачусетського технологічного інституту отримує доступ до передового наукового знання рівня світових дослідницьких

центрів, що дозволяє йому розробити оригінальний науковий проект і в подальшому інтегруватися до міжнародної наукової спільноти. Цей випадок ілюструє, як відкриті освітні ресурси трансформують усталену стратифікаційну модель наукової сфери, створюючи «розриви» в її детерміністичній структурі та відкриваючи простір для непередбачуваних траєкторій соціальної мобільності.

У контексті екзистенційних викликів, зумовлених збройною агресією РФ, проблематика доступу до освітніх ресурсів набуває додаткової онтологічної насиченості. Деструкція матеріальної інфраструктури освіти («наявність значної кількості пошкоджених та зруйнованих закладів ЗСО, втрата матеріально-технічних засобів») та дисперсія освітніх суб'єктів («зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб із числа учнів й учителів») [4] актуалізують потребу в нематеріальних, віртуалізованих освітніх ресурсах, які трансцендують фізичні та географічні обмеження. Така ситуація може бути концептуалізована в термінах дельозівської номадології: внутрішньо переміщені особи як сучасні номади, детериторіалізовані у фізичному просторі, мають можливість ретериторіалізуватися у віртуальному просторі відкритих освітніх ресурсів, відновлюючи таким чином свою суб'єктність у науково-освітньому дискурсі.

З історико-філософської перспективи, ініціатива Массачусетського технологічного інституту з відкриття вільного доступу до матеріалів своїх навчальних курсів (OpenCourseWare) може бути інтерпретована як практична реалізація кантівського принципу публічності розуму, артикульованого у трактаті «До вічного миру». Подальша інституціоналізація цієї ініціативи на рівні UNESCO [5] демонструє еволюцію цього принципу до рівня глобального імператива, що визначає нормативні горизонти міжнародної освітньої політики.

У феноменологічному плані відкриті освітні ресурси конституюють принципово новий модус «життєвого світу» (Lebenswelt) наукового співтовариства, трансформуючи його інтерсуб'єктивну структуру. Традиційні ієрархічні відносини «вчитель-учень», «метр-неофіт», «центр-периферія» поступаються місцем ризоматичній моделі наукової комунікації, де авторитет визначається не інституційним статусом, а якістю аргументації та евристичною цінністю ідей. Так, наприклад, молодий дослідник з країни, що розвивається, завдяки доступу до відкритих науково-освітніх ресурсів, може стати учасником міжнародного наукового дискурсу на рівних з представниками престижних університетів, якщо його ідеї відповідають критеріям наукової валідності.

Розглядаючи відкриті освітні ресурси крізь призму соціальної епістемології, можна виявити їх амбівалентний характер: з одного боку, вони демократизують доступ до знання, з іншого – створюють нові форми епістемічної нерівності, пов'язані з цифровим розривом та

компетентнісною стратифікацією. Цей діалектичний взаємозв'язок емансипації та відчуження може бути проаналізований у термінах марксистської критики відчуження: технологічна опосередкованість відкритих освітніх ресурсів, з одного боку, долає відчуження людини від продуктів інтелектуальної праці, з іншого – створює нові форми технологічного відчуження, пов'язані з алгоритмічною медіацією освітніх процесів.

Особливо цікавим є аналіз впливу відкритих освітніх ресурсів на формування суб'єктності в науковій сфері. Використовуючи аналітику влади-знання, можна стверджувати, що відкриті освітні ресурси трансформують режим виробництва наукової істини, демократизуючи доступ до дискурсивних практик її легітимації. Конкретний приклад: студент з економічно неблагополучного регіону, який завдяки відкритим освітнім ресурсам отримує доступ до передових методик аналізу даних, може критично аналізувати офіційні економічні статистики та виявляти приховані структурні нерівності, таким чином стаючи суб'єктом виробництва альтернативних економічних наративів.

Апелюючи до концепції «суспільства знань» Пітера Друкера, можна стверджувати, що відкриті освітні ресурси сприяють формуванню нової моделі соціальної стратифікації, де ключовим критерієм соціального статусу стає не володіння матеріальними ресурсами, а здатність ефективно оперувати символічним капіталом знання.

Розглядаючи проблематику відкритих освітніх ресурсів у світлі теорії Бурдьє полів та капіталів, можна констатувати, що вони сприяють трансформації структури наукового поля, модифікуючи правила конвертації різних форм капіталу. Так, індивід з обмеженим економічним та соціальним капіталом, але з високим рівнем культурного капіталу, отримує можливість конвертувати останній у символічний капітал наукового визнання, минаючи традиційні інституційні фільтри. Прикладом може слугувати випадок самоучки-програміста з країни третього світу, який, освоївши передові методи машинного навчання через відкриті освітні ресурси, розробляє інноваційний алгоритм, що привертає увагу міжнародної наукової спільноти і відкриває йому шлях до професійної інтеграції в престижні дослідницькі центри.

У перспективі деконструкції Дерріди відкриті освітні ресурси виступають водночас як ліки й отрута для освіченості. Відкриті освітні ресурси водночас змінюють і відтворюють соціальну нерівність, а їхній вплив контекстуально обумовлений. Це потребує комплексного аналізу, що поєднує епістемологічні, соціологічні, антропологічні й технологічні аспекти.

Література:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 06.03.2025).
2. Про затвердження Положення про ліцей : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2018-п> (дата звернення: 06.03.2025).
 3. Про затвердження Положення про науковий ліцей та науковий ліцей-інтернат : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2021 № 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-2021-п> (дата звернення: 06.03.2025).
 4. Міністерство освіти і науки України. (2023). *Інформаційно-аналітичні матеріали щодо стану та проблем функціонування системи загальної середньої освіти в умовах воєнного стану*. Київ. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 06.03.2025).
 5. UNESCO. (2019). *Recommendation on Open Educational Resources (OER)*. URL: <https://en.unesco.org/themes/building-knowledge-societies/oer/recommendation> (дата звернення: 06.03.2025).
 6. Drucker P. (1969). *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. New York : Harper & Row. 402 p.
 7. Habermas J. (1984). *The Theory of Communicative Action. Vol. 1. Reason and the Rationalization of Society*. Boston : Beacon Press. 465 p.
 8. Bourdieu P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge : Harvard University Press. 640 p.
 9. Derrida J. (1981). *Dissemination*. Chicago : University of Chicago Press. 368 p.

*Остапюк Дар'я Миколаївна
магістрантка ННІ публічного управління
та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ФІЛОСОФСЬКА ЕКСПЛІКАЦІЯ БАГАТСТВА В АНТИЧНОСТІ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Передусім, слід зауважити, що проблема багатства в античній філософії розглядається не лише в аспекті накопичення матеріальних благ, але й у зв'язку з етичною відповідальністю власників, роллю багатства у суспільному житті та його впливом на формування добродісного громадянина. Античні мислителі розвивали різні підходи до осмислення багатства: від його повного заперечення як перешкоди до мудрості і щастя до визнання його як інструмента суспільного блага.

Так, Сократ і Платон розглядали багатство крізь призму морального вдосконалення особистості. Для них матеріальні блага мали підпорядковуватись вищій меті – розвитку душі і досягненню істинного блага. Сократ висловлював думку, що справжнє багатство полягає у чесноті, а не в золоті та сріблї. Його діалоги з софістами та багатіями того часу демонструють критичний погляд на тих, хто ставить матеріальну вигоду вище моральних принципів, адже, на думку видатного давньогрецького філософа «грошовий погляд на багатство за своєю суттю є ненаситним і змушує багатих почуватися «гірше, ніж раб». Навпаки, «безгрошовий спосіб життя був здоровішим, приємнішим, суспільно кориснішим і вільнішим, ніж життя багатшої людини». Звідси випливає, що «найкращий стан – це той, у якому людина має найменші потреби – володіння великими багатствами означає, що людина має великі потреби, і, таким чином, найбагатші з людей є найнещаснішими» [1, с.10].

Тому, і логічно, що його учень, Платон, і у своїх творах, зокрема в «Державі», підкреслював необхідність суворого контролю над багатством у ідеальній політичній системі, вважаючи, що надмірне майнове розшарування веде до деградації суспільної гармонії [2, с.228-229]. Це ми спостерігаємо і в його Законах [Див.: Leg. 11.916a–c]

Арістотель, на відміну від свого вчителя, розглядав багатство як необхідний елемент політичного життя, якщо воно використовується відповідально. Він розробив концепцію «μεσότης» (золотої середини), де надмірність і нестача багатства є однаково шкідливими [Див.: Eth.Nic.1106b27]. У «Політиці» він розрізняє природний спосіб набуття майна (який служить для забезпечення гідного життя) і неприродний (орієнтований на нескінченне збагачення). Таким чином, він надавав

важливого значення соціальної відповідальності заможних осіб, які мають спрямовувати свої ресурси на благо полісу.

Кініки, зокрема Діоген Сінопський, демонстрували крайню позицію щодо багатства. Вони вважали його головним джерелом людських пороків і закликали до повного зречення матеріальних благ заради духовної свободи. Діоген зневажав соціальні умовності і жив у добровільній бідності, доводячи, що щастя полягає у самодостатності та незалежності від матеріального світу. Кінічний ідеал аскетизму став антиподом до розкоші і нерівності, притаманної античним містам-державам.

Стоїки, такі як Епіктет, Сенека і Марк Аврелій, розглядали багатство як байдужий (адіафорний) чинник, що не має самостійної цінності. Вони вважали, що мудра людина повинна бути готова як до злиднів, так і до достатку, не дозволяючи багатству впливати на її моральні якості. Сенека, маючи великий статок, наголошував на необхідності філософського ставлення до грошей: вони мають використовуватись для благодійності та зміцнення соціальної стабільності, а не для особистого марнотратства. Його листи та трактати містять роздуми про відповідальність заможних перед суспільством і небезпеку морального занепаду через прив'язаність до матеріальних благ.

Епікурейці, зокрема Епікур, висували ідею, що справжнє задоволення не потребує надмірного багатства. Він пропонував життя в “атараксії” (внутрішньому спокої), що досягається через поміркованість і дружбу. Для епікурейців багатство саме по собі не є ні добрим, ні поганим, але гонитва за ним може спричинити страждання. Тому вони вчили, що слід прагнути до простоти й автономності, аби уникнути залежності від зовнішніх обставин.

Римські мислителі, такі як Цицерон, розвинули поняття суспільної відповідальності багатих, зосереджуючи увагу на концепції “*honestas*” (чесності) та “*utilitas publica*” (суспільної користі). Він вважав, що заможні громадяни повинні спрямовувати свої ресурси на розвиток держави, освіти і підтримку нужденних. Його політична філософія базувалася на ідеї, що лише той, хто використовує багатство на благо суспільства, може вважатися гідним громадянином.

Таким чином, антична філософія пропонує різноманітні підходи до осмислення багатства: від його заперечення кініками до визнання його ролі у підтримці суспільної гармонії в Арістотеля та Цицерона. Проте спільним для всіх є усвідомлення соціальної відповідальності заможних, яка є ключовим фактором стабільності й морального розвитку поліса. Висновки античних мислителів мають значення й сьогодні, коли питання соціальної нерівності та відповідальності великого капіталу залишаються актуальними.

Література:

1. Aristotle. (1926). *Nicomachean Ethics* / transl. by H. Rackham. Loeb Classical Library 73. Cambridge, MA : Harvard University Press. 688 p.
2. Bresson A. (2022). *Markets* / ed. by S. von Reden. In: *The Cambridge Companion to the Ancient Greek Economy*. Cambridge Companions to the Ancient World. Cambridge : Cambridge University Press. 542 p.
3. Plato. (1926). *Laws. Volume I: Books 1–6* / transl. by R. G. Bury. Loeb Classical Library 187. Cambridge, MA : Harvard University Press. 540 p.
4. Reda A. (2018). *Prophecy, Piety, and Profits: A Conceptual and Comparative History of Islamic Economic Thought*. *Palgrave Studies in Islamic Banking, Finance, and Economics*. New York : Palgrave Macmillan. 576 p.

Падалко Богдан Олександрович
аспірант кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЕПІСТЕМІЧНИЙ ПРИМУС У ВІДКРИТІЙ НАУЦІ

Сучасний науковий дискурс дедалі більше фокусується на ідеалах відкритої науки, що передбачає вільний доступ до знань, прозорість досліджень та інтеграцію наукової спільноти в глобальні інформаційні процеси. Однак поряд із цими позитивними аспектами відкритість науки супроводжується явищем епістемічного примусу – системи норм, очікувань і регулювань, що обмежують автономію дослідників у виборі тем, методів і способів комунікації результатів.

Ця проблема набуває особливої актуальності в умовах глобалізації науки та домінування цифрових платформ, що диктують стандарти оцінки продуктивності наукової діяльності. Відкритість у науці не лише сприяє поширенню знань, а й створює механізми зовнішнього контролю, які можуть перетворюватися на інструменти примусу, змушуючи вчених слідувати певним дослідницьким парадигмам [1, с. 27].

Метою цих тез є аналіз епістемічного примусу у відкритій науці, зокрема його механізмів, впливу на академічну свободу та можливих шляхів подолання цієї проблеми.

Концепція відкритої науки ґрунтується на принципах доступності та вільного обміну знаннями. Однак разом із цим формується система вимог, що регулює наукову діяльність:

1. *Обов'язкова публікація у відкритому доступі.* Багато наукових установ і грантових агентств вимагають, щоб результати досліджень були оприлюднені у відкритому доступі. Це обмежує вибір науковців щодо місця публікації, оскільки авторитетні журнали часто є платними або недоступними для вільного розповсюдження [2, с. 45].

2. *Метрики наукової продуктивності.* Від оцінки наукової діяльності залежить фінансування та кар'єрний ріст дослідників. Відкрита наука сприяє зростанню значення цитованості та індексу Гірша, що змушує вчених адаптувати свої дослідження під тенденції, що домінують у міжнародному дискурсі [3, с. 79].

3. *Алгоритмічний контроль та стандартизація.* Наукові платформи та пошукові системи (наприклад, Google Scholar, Scopus, Web of Science) регулюють доступність досліджень через алгоритмічні механізми. Це призводить до поширення окремих тем і напрямів, тоді як альтернативні

перспективи часто залишаються маргіналізованими, тоді як альтернативні перспективи можуть залишатися в тіні [4, с. 91].

4. *Фінансова залежність та грантова політика.* Умови отримання грантів часто передбачають дотримання певних методологічних стандартів і тематичних напрямів, які нерідко звужують можливості самостійного вибору дослідницької траєкторії. Наприклад, у межах програм ЄС (Horizon Europe) пріоритет надається дослідженням, що відповідають визначеним суспільним викликам, у той час як фундаментальні наукові пошуки можуть отримувати менше фінансування [5, с. 123].

5. *Цензура через наукові рецензії.* Процес рецензування сприяє підтримці якості наукових публікацій, проте іноді використовується для відхилення праць, що суперечать домінантним теоріям або ставлять під сумнів загальноприйняті парадигми. Це створює бар'єри для наукового плюралізму та може змушувати авторів коригувати свої висновки відповідно до очікувань рецензентів

6. *Глобальна нерівність у доступі до науки.* Хоча відкрита наука сприяє поширенню знань, вона також загострює диспропорції між країнами з високим і низьким рівнем фінансування науки. Західні дослідницькі установи мають кращі можливості для доступу до ресурсів, участі в міжнародних консорціумах і публікації у впливових журналах, що зміцнює їхню домінуючу позицію в науковому просторі.

Епістемічний примус у відкритій науці призводить до *низки негативних наслідків:*

1. *Одноманітність наукового дискурсу.* Оскільки фінансування та цитованість відіграють ключову роль, дослідники змушені зосереджуватися на популярних темах, і це, своєю чергою, звужує спектр наукових підходів.

2. *Зниження академічної автономії.* Умови публікації та фінансування дедалі більше диктуються зовнішніми акторами (грантовими агентствами, видавцями, урядами), внаслідок чого зменшується автономія дослідницької діяльності.

3. *Ризик втрати фундаментальних досліджень.* У прагненні до швидкої публікації та цитованості зменшується увага до фундаментальних, довгострокових досліджень, які можуть не мати негайного практичного застосування, але є важливими для розвитку науки в перспективі Шляхи подолання епістемічного примусу

Зменшення негативних аспектів епістемічного примусу у відкритій науці потребує *системних змін, що можуть включати такі заходи:*

1. *Диверсифікація критеріїв оцінки наукової продуктивності.* Замість механічного підрахунку цитованості та індексу Гірша варто враховувати якість досліджень, їхній вплив на суспільство та міждисциплінарну значущість [1, с. 87].

2. *Реформа грантових програм.* Необхідно розширити підтримку фундаментальних досліджень, незалежно від їхньої комерційної привабливості чи відповідності поточним політичним пріоритетам. Фінансування повинно надаватися також авторам, що працюють у нішевих, але перспективних напрямках [2, с. 112].

3. *Забезпечення академічної свободи у процесі рецензування.* Рецензування повинно бути більш відкритим та об'єктивним, з механізмами захисту дослідників від упередженого відхилення їхніх робіт через несумісність із домінантними підходами [3, с. 56].

4. *Підтримка рівного доступу до відкритої науки.* Запровадження глобальних ініціатив для фінансування дослідників із країн із недостатнім науковим бюджетом дозволить забезпечити рівноправний доступ до наукових ресурсів [4, с. 203].

5. *Етика алгоритмічного управління науковими даними.* Платформи, що поширюють наукові публікації, мають бути прозорими у своїх алгоритмах ранжування та надавати рівні можливості для різних типів досліджень [5, с. 75].

Таким чином: епістемічний примус є серйозною проблемою відкритої науки, який зменшує простір академічної свободи та знижує концептуальну різноманітність у науці. Водночас розширення відкритого доступу до знань є важливим етапом у розвитку науки, який потребує нових підходів до збереження плюралізму та свободи досліджень. Впровадження диверсифікованих критеріїв оцінки наукових праць, реформування грантових систем та забезпечення рівних можливостей для дослідників з різних регіонів можуть допомогти мінімізувати негативні ефекти епістемічного примусу та сприяти більш відкритій та справедливій науковій комунікації.

Література:

1. Merton R. K. (1973). *The sociology of science.* Chicago : University of Chicago Press. 636 p.
2. Ziman J. (2000). *Real science: What it is, and what it means.* Cambridge : Cambridge University Press. 399 p.
3. Bourdieu P. (2004). *Science of science and reflexivity.* Chicago : University of Chicago Press. 168 p.
4. Open Science Policy Platform. (2020). *Final report.* Brussels : European Commission. 210 p.
5. Zuboff S. (2019). *The age of surveillance capitalism.* New York : PublicAffairs. 704 p.

Шостак Назар Юрійович
аспірант кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасних умовах соціальних трансформацій формування інклюзивного середовища постає важливою складовою сталого розвитку. Забезпечення рівних прав, можливостей та доступу до ресурсів потребує інтегрованого підходу до управління, де провідне місце належить управлінській культурі, що формує у носія культури відповідних цінностей, норм і моделей поведінки. Саме вона визначає стиль керівництва, якість комунікації, рівень толерантності, інноваційності та здатності до адаптації в умовах розмаїття.

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході з використанням методів системного аналізу, порівняльного підходу та концептуального узагальнення. Теоретичну основу склали праці І. Адізеса, Е. Шейна, І. Крамер, Д. Браун, Л. Губерського та інших дослідників культури, інклюзії та управління.

Управлінська культура виступає ключовим чинником адаптації інституцій до соціального розмаїття. Як зазначає Е. Шейн, культура організації являє собою систему засвоених установок, що допомагає долати виклики зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції. Саме вона формує ціннісні орієнтири, регулює взаємодію в колективі й забезпечує інституційну стійкість [2].

Не менш цікавою та ефективною моделлю розбудови інклюзивного суспільства є підхід одного теоретиків сучасного менеджменту та урядування І.Адізеса. Його підхід до управління організаційними змінами відіграє важливу роль у формуванні культури, що сприяє інклюзивності. Його концепція ефективного менеджменту базується на гармонізації чотирьох ключових управлінських ролей – вироблення рішень (Р), їх імплементація (А), підтримка цінностей і мотивації (І), а також інноваційне бачення змін (Е). У цьому контексті модель Адізеса не лише розкриває механізми сталого розвитку організацій, а й формує передумови для соціальної інклюзії шляхом інтеграції різних управлінських стилів та визнання ролі особистості в організаційній динаміці [1].

Значущим для інклюзивного суспільства є також акцент Адізеса на важливості взаємної поваги та довіри в управлінні як базових культурних цінностей. Він наголошує, що зміни неможливі без довіри до тих, хто їх

впроваджує, та поваги до тих, кого вони зачіпають. Це положення безпосередньо співвідноситься з принципами соціальної справедливості, залученості й недискримінації. Адізес виступає за делегування повноважень, розвиток горизонтальних форм лідерства й активну участь працівників у процесах прийняття рішень, що є фундаментальними ознаками інклюзивного управління.

Узагальнюючи, внесок Іцхака Адізеса у створенні управлінської парадигми, яка поєднує ефективність з етичністю, адаптивність із соціальною відповідальністю, варто підкреслити, що його ідеї сприяють формуванню такої управлінської культури, що визнає багатоманіття, підтримує діалог і створює передумови для інтеграції вразливих груп у соціально-економічні процеси. Таким чином, підхід Адізеса має вагомое значення для побудови інклюзивного суспільства, зорієнтованого на цінності людяності, солідарності та сталого розвитку.

У контексті інклюзивності культура управління повинна втілювати принципи гідності, рівності, участі та соціальної відповідальності. Вона має багатовимірну структуру, яка охоплює як зовнішні прояви (доступність середовища, комунікаційні моделі, ритуали), так і глибинні ціннісні установки. Горизонтальний вимір відображає прояви управлінської культури у правовій, соціально-психологічній, економічній та політичній площинах. Вертикальний – розкриває її глибинну ієрархію: від артефактів до базових припущень щодо людини, її ролі в організації та суспільстві.

Інклюзивне управління передбачає створення сприятливого середовища для всіх соціальних груп: працівників з інвалідністю, представників меншин, осіб з різним досвідом чи походженням. Успішні інклюзивні моделі вимагають управлінської культури, орієнтованої на довіру, відкритість, прозорість та діалог.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в українських реаліях. Повоєнна відбудова держави потребує нової моделі управління, в основі якої – людиноцентризм, етика турботи, підтримка громадянського залучення та партнерства. Управлінська культура має забезпечити ціннісний фундамент для реінтеграції вразливих груп: ветеранів, ВПО, осіб із посттравматичним досвідом, жінок, які виконували нетипові для себе соціальні ролі під час війни.

У цьому контексті необхідне формування нового типу лідера – не адміністратора, а фасилітатора соціальних змін. Такий лідер здатен об'єднувати громаду довкола спільних цілей і створювати простір для співучасті та підтримки. Ефективна управлінська культура в інклюзивному суспільстві ґрунтується на принципах солідарності, доступності, різноманіття й інноваційності.

Отже, управлінська культура є не лише інструментом внутрішньої регуляції організацій, але й потужним важелем соціальної трансформації.

Її впровадження в межах інклюзивної парадигми дозволяє не лише реалізувати політику рівних можливостей, але й розширити межі участі вразливих груп у прийнятті рішень, управлінні ресурсами та формуванні нових моделей суспільної взаємодії. Для повоєнної України це – шлях до справедливого, людського й солідарного майбутнього.

Література:

1. Adizes I. (2018). Change management. Kyiv: Book Chef. 299 p.
2. Schein, E. H. (2020). Organizational Culture. American Psychologist. 336 p.

ЧАСТИНА 3 ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Туренко Віталій Едуардович
доктор філософських наук, доцент
кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

МІЖ ПРИГАДУВАННЯМ І ЗАБУВАННЯМ: ФІЛОСОФСЬКІ РЕФЛЕКСІЇ ЩОДО КОНЦЕПТУ «ПАМ'ЯТЬ» У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що повномасштабна війна росії проти України пов'язана не лише зі збройною, але й соціо-гуманітарною агресією проти нашого народу. Відповідно, агресор намагається максимально знищити ті чи інші елементи та аспекти української культури, які не вписуються в імперський мета-наратив. Тому, важливим постає розгляд феномену пам'яті у всіх його проявах від забування до пригадування. Для розуміння джерел європейського філософування та експлікування цього явища, на нашу думку, доречним буде звернутися саме до давньогрецької лінгвокультури.

Передусім, слід зауважити, що ключовий іменник, який більшості відомий, «μνήμη» походить від протоіндоєвропейського *mneh₂- («нагадувати»), яке, як правило, вважається кореневим розширенням *men- («пам'ятати, розум»). Для порівняння можна згадати наступні дієслова індоєвропейської мовної сім'ї: давньогрец. μαινόμεναι (mainomai), мінн'єскō (mimnēskō), а також санскрит मन्यते (mányate), санскрит म्ना (mnā), звідки санскрит मनति (manati, «запам'ятати, повторювати подумки»), старослов'янське мнѣти (mīnĕti) і литовське miniu.

Особливо цікавим видається, що Мнемосіна, а якщо скорочено, то Мнемє, незважаючи на те, що в Теогонії була віднесена до категорії титанів, дітей Урана і Геї [Теог.135], не зовсім відповідала цьому. Адже, у Стародавній Греції титанам майже не вклонялися, і їх вважали настільки архаїчними, що належать до стародавнього минулого [4, р.567] Вони більше за все згадували історичних постатей. Мнемосіна, з іншого боку, традиційно з'являлася в перших кількох рядках багатьох усних епічних поем – вона з'являється як в «Іліаді», так і в «Одіссеї», зокрема, коли оратор звертався до неї за допомогою, щоб точно запам'ятати та виконати

вірш, який вони збиралися декламувати. Вважається, що Мнемосіна була названа «Титанідою», тому що пам'ять була настільки важливою та основною для усної культури греків, що вони вважали її одним із основних ключових факторів цивілізації у своєму міфі про створення [3, р. 466].

Пізніше, коли письмова література випередила усне читання епосу, Платон у своєму «Евтидемі» посилався на давнішу традицію звернення до цієї титаніди. Персонаж Сократ готується переказати історію та каже: «ὥστ' ἔγωγε, καθάπερ οἱ (275d) ποιηταί, δέομαι ἀρχόμενος τῆς διηγήσεως Μούσας τε καὶ Μνημοσύνην ἐπικαλεῖσθαι.» що перекладається як «Отже, як і поети, я мушу починати свою розповідь із звернення до муз і пам'яті».

Особливо цікавим видається, що цей іменник μνήμη має значення пам'ятника, меморіальної плити. Зокрема ми це спостерігаємо в доробку Платона і Арістотеля [Pl.Lg.741c, Arist.Rh.1361a34]. Саме від цього іменника ми бачимо і префіксально утворені слова різних частин мови іменники, (діє)прикметники, дієслова – ἀεομνήμων, ἀείμνηστος, ἀμνηστέω, ἀναμνηστικός, ἀνάμνηστος, ἀναμνηστός, ἀπομνησικᾶκέω (аналог нашого «злопам'ятства»), ἀπομνημονεύω, πολυμνήμων тощо.

Водночас, якщо говорити про забування, то воно фактично не пов'язано лінгвістично з цим коренем. Для цього у давньогрецькій лінгвокультурі, з міфологічною основою постає образ річки Лета. Перш за все, що кидається в око, якщо пам'ять є позитивним феноменом в уявленні стародавніх греків, то забування, явно носить негативну коннотацію. Адже походження цей міфологічний персонаж має від богині розбрату і суперечок Іриди. Як і всі діти цієї богині, за словами Гесіода, Лета є персоніфікованою абстракцією, яка алегоризує значення її імені та представляє одну з багатьох шкідливих речей, які, як можна вважати, є результатом розбрату та боротьби, без будь-якої іншої особистості [1, р.31] Можливо, на значення грецького слова lethe вплинуло грецьке слово aletheia, що означає правда [5, р.231].

Від цього походять прикметники та іменники ἀληστος – незабутній, καταλήθομαι – повністю забувати, λάθικήδης – той хто змушує забувати свої тривоги, λαθίπνοος – той хто забуває скорботи.

Насамкінець, слід зауважити, що окремим постає у давньогрецькій мові іменник на позначенні пам'яті «δήλωσες», який також має значення – повідомлення, оголошення, свідоцтво, наказ, розкриття, знаходження. І разом з тим похідне від нього дієслово «διολέσω», яке перекладається окрім забувати як розбещувати, руйнувати, зникати, знищувати.

Отже, феномен пам'яті у давньогрецькій лінгвокультурі постає як основа пізнання, культурної тяглості та ідентичності. Концепт μνήμη не лише маркує здатність до згадування минулого, але й утворює фундамент міфологічних, епістемологічних і культурних практик. Образ Мнемосіни як титаніди пам'яті засвідчує особливу роль спогаду в усній традиції

греків, де пам'ять не лише зберігає знання, а й творить його в момент актуалізації.

Водночас забування, пов'язане з образом річки Лети, натякає на межовий досвід людини – втрату ідентичності, викривлення історії та розрив зв'язку з минулим. У філософському сенсі протиставлення пам'яті та забування є проявом онтологічної та етичної напруги: чи є забуття очищенням від зайвого чи небезпечним стиранням істини? Якщо *μνήμη* пов'язана з істиною (*ἀλήθεια*), то забуття – це її антипод, який може бути як наслідком травми, так і засобом звільнення від минулого.

Таким чином, давньогрецька традиція закладає фундамент для осмислення пам'яті як не просто механізму збереження, а як активного процесу, що формує культурний ландшафт, політичну спадковість і саморозуміння суспільства. В умовах сучасної інформаційної боротьби питання, що пам'ятати і що забувати, набуває екзистенційного виміру, адже забуття може стати формою насильства над історією, тоді як пам'ять – інструментом опору.

Література:

1. Hard R. (2004). *The Routledge Handbook of Greek Mythology: Based on H.J. Rose's «Handbook of Greek Mythology»*. Psychology Press. 656 p.
2. Liddell H. G., Scott R. (1940). *A Greek-English Lexicon*. Oxford : Clarendon Press. 812 p.
3. Notopoulos J. A. (1938). Mnemosyne in Oral Literature. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, № 69, P. 465–493.
4. Rose H. J. (1991). *A Handbook of Greek Mythology: including its extension to Rome* (6th ed.). London : Taylor and Francis. 376 p.
5. West M. L. (1966). *Hesiod: Theogony*. Oxford University Press. 120 p.

Ищенко Олена Миколаївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КВІТКА «МАК» ЯК АТРИБУТ ПОЛІТИЧНОЇ СИМВОЛІКИ ДЕРЖАВ

Символіка національної квітки є важливою складовою політичного простору багатьох країн. Вона відображає не лише природну красу, біорізноманіття країни, а й несе в собі знакові обриси у якості національних цінностей, культурної спадщини, вікової історії. Будь-яка квітка обрана у ролі національного символу набуває особливого значення для держави, вона є вираженням як ідентифікації нації, патріотизму, національної гордості, так і виступає розпізнавальним знаком ненасильницького опору, боротьби, надії на відродження. Маючи багатий пласт смислових значень національна квітка володіє об'єднувальним потенціалом, відіграє помітну роль у підвищенні рівня соціальної свідомості, містить спонукальні мотиви до активних політичних дій, уможливорює розуміння («зчитування») політичних процесів на міжнародному рівні, що і обумовлює актуалізацію даного дослідження. Нині потужним символом у політичному просторі постає квітка мак, що містить в собі глибоке історичне, соціально-культурне значення та виступає засобом миротворчої комунікації у міжнародних ініціативах.

У запропонованому есе авторка аналізує квітку мак як атрибут культурно-політичного простору, невід'ємний елемент державної символіки, миротворчих заходів, пам'ятку жертв усіх військових конфліктів (світових війн).

Символіка маку помітно різниться в залежності від країн. Давньогрецьке, єгипетське та римське суспільства через заспокійливу дію соку маку, пов'язували його зі сном, сновидінням. Греки, зокрема, асоціювали його зі сном через бога Морфея. Вікторіанці надавали квітці різного значення залежно від її кольору, включаючи втіху від втрати, глибокий сон і екстравагантність. У Азіатських країнах (Китай, Японія) червоний мак – умовний знак подружніх пар, який символізує пристрасну любов, натомість білий – смерть. Інша кольорова гама квітки (фіолетова, рожева, блакитна) дотична до розкоші, успіху, краси в східних культурах. Для багатьох країн Європи та Північної Америки червоний мак є квіткою пам'яті про жертви війни. Він використовується під час військових похоронних процесій та панахид.

Широкого застосування квітка мак як атрибут політичної символіки набуває у таких країнах: як Албанія, Північна Македонія, Бельгія, Польща, Україна. Так, червоний мак, що таїть у собі історико-культурне, соціально-політичне значення, утілює в собі ідеї, почуття, цінності даних держав. Приміром, квіткова емблематика Македонії, Албанії репрезентована у державній символіці, в офіційних знаках предметно-зображального виразу (герби, прапори). Геральдичний дизайн Північної Македонії представлений плодами маку, що символізують багатство країни, її боротьбу та свободу. Примітною особливістю державного прапора Албанії є його кольорова гамма – кроваво-червона, яка дотична національній квітці країни (lulëkuqe). Красномовне полотнище уособлює в собі кров патріотів Албанії, пролиту в боротьбі із загарбниками. Зважаючи на таку конотацію квітка з кроваво-червоними пелюстками є емблемою пам'яті жертв геноциду Сербії проти косовських албанців (рис. 1.). Чотири пелюстки маку символізують чотири форми геноциду в Косово: вбивства, етнічні чистки, сексуальне насильство та знищення житлових, культурних і релігійних будівель, пов'язаних з албанською національною ідентичністю.

Рис.1. Мак як емблема пам'яті жертв геноциду в Косово

Замість зерен чорного маку (макового серця) зображені фігури людей різного віку та статі. Жертви геноциду, розташовані по колу, що означає, вони перебувають у вічних стражданнях і вимагають справедливості. Пелюстки маку символізують відкриту рану, яка загоється, коли справедливість буде досягнута.

Вогняна квітка є емблематикою Бельгійської Фландрії, Польщі. З історичних фактів відомо, що під час Першої світової війни червоні маки були одними з перших рослин, які з'являлися серед руйнувань, спричинених бойовими діями на півночі Франції та Бельгії. З огляду на це, вшанування пам'яті загиблих на війні почали асоціювати з червоними маками, іншими словами з кровопролитною окопною війною. Завдяки творчості канадського військового лікаря Джон Мак-Крея квітка маку стала розпізнавальним знаком вшанування загиблих солдат. Лікарем-хірургом у польовому госпіталі в Бельгії був написаний вірш «На полях Фландрії» (1915 р.), який починався словами: «У полі Фландрії поміж хрестами. Гойдає вітер мак рядами, Щоб знали місце, де ми є...». Згодом

вірш надихнув американську гуманістку Міону Майкл прикрасити маком свій одяг на знак вшанування пам'яті по загиблим воїнам. Пізніше вона почала роздавати квіти маку колишнім військовим службовцям з Асоціації молодих християн у Нью-Йорку. У 1920 р. на міжнародній конференції червоний мак був офіційно визнаний Американським легіоном, 1921-му став емблемою Королівського Британського легіону. Починаючи з 20-рр. ХХ ст. квітка маку є міжнародним символом вшанування загиблих солдат, особливо у країнах Співдружності націй (Велика Британія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Ірландська Вільна держава тощо) (рис. 2.). Навіть сьогодні в багатьох країнах вона асоціюється з «Днем пам'яті полеглих» (Велика Британія, Канада, Франція) або «Днем перемир'я» (США), що відзначається 11 листопада

Велика Британія

Канада

Нова Зеландія

Рис. 2. Дизайн маку країн Співдружності

Унікальною квіткою Польщі, що не має офіційного статусу значиться польовий мак. (*Papaver rhoeas*). Ця красива червоно-чорного кольору квітка не лише прикрашає поля і луки, а й відіграє важливу роль в історії та культурі країни. Гравірування у вигляді маку можна побачити на багатьох громадських будівлях в столиці – Варшаві. Квіти є частиною польських звичаїв, у тому числі – Благословення квітами. У живописі часто згадується її делікатність, у літературі вона відсилає до крихкості життя, що надає їй глибокого символізму. У політичному контексті мак є розпізнавальним знаком перемоги поляків у 1944 році, а саме Другого корпусу генерала Андерса в боях за гору Монте-Кассіно в Італії. Найчастіше вона асоціюється з незламністю та відродженням, а її колір з кров'ю, пролитою на захисті Батьківщини. Так, у Польщі під час різних церемоній квітка мак служить частиною урочистостей, пов'язаних з вшануванням пам'яті полеглих у Великій війні. Її покладання на могилах воїнів чи під час пам'ятних заходів є виявом поваги та відданості. Тож, польовий мак Польщі є не лише прекрасним елементом ландшафту, а й важливим національним символом, що допомагає пам'ятати про трагічні моменти історії.

Трав'яниста рослина з довгим стеблом і великими квітками нерозривно пов'язана з українською культурою. Квітки вогники найчастіше асоціюється з сонцем, безкінечністю буття та життєвою скороминущистю, трактується в контексті свободи, волі, гордості, означають незнищену пам'ять роду, слугують оберегом від нечистої сили. Квіти як елемент народної творчості оспівується в обрядодійствах, в піснях, згадується в думках козацької доби. Нерідко мак символізує хлопця-козака, який героїчно гине, боронячи Україну. В народній поезії мак є ознакою молодості, краси, дівочої вроди, чистоти. Маківка і по с'як час виступає символом матері або народу.

Квітка мак несе в собі не тільки глибоке культурне, а й історично-політичне значення для України. Починаючи з 2014 р., після трагічних подій Революції Гідності та початку військового конфлікту на Сході України, вона стала символом пам'яті жертв війни і військових, а згодом і цивільних збройних конфліктів. Замінивши георгіївську стрічку, квітка почала асоціюватися з європейським цінностями, єдністю, національною пам'яттю. Сьогодні вона трактується в контексті протистояння радянському минулому та зовнішній агресії. На державному рівні згідно закону України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» червоний мак став Днем пам'яті та примирення. За ініціативою Українського інституту національної пам'яті дизайн маку отримав нову конотацію. Графічне зображення є своєрідною алюзією: з одного боку воно уособлює квітку маку (чотири червоні кола, що накладаються одне на одне), з іншого – кривавий слід від кулі (рис. 3.). Поруч з квіткою зазвичай розташовані дати початку і завершення Другої світової війни (1939 і 1945), а також слоган «Ніколи знову».

Рис. 3. Мак як логотип Дня пам'яті та примирення

Гаслом відзначення Дня пам'яті та примирення і Дня Перемоги стало «Пам'ятаємо. Перемагаємо». Так, червоний мак в українській історії нагадує про справжні цінності – мир, співчуття та повагу до жертв кровопролитних конфліктів.

Підводячи підсумок вищезазначеного, можна відзначити, що квітка мак як невід'ємний атрибут політичної символіки держав має вельми широке застосування. Вона постає символом єднання націй у скорботі, є

ознакою миротворчих ініціатив, демонструє готовність світової спільноти до об'єднання зусиль задля запобігання конфліктам і підтримки стабільності у світі. У сучасних політичних реаліях мак стає умовним знаком зцілення і відродження, відновлення та надії на краще, навіть після найважчих втрат. Квітка мак є прикладом того, як символи здатні трансформуватися залежно від культурно-історичного, соціально-політичного контексту набуваючи додаткових значень у світі.

Література:

1. Lulëkuqja e Kosovës, simboli i propozuar për gjenocidin mbi shqiptarët. TRT Balkan. URL: <https://albanian.trtbalkan.com/region/lulekuqja-e-kosoves-simboli-i-propozuar-per-gjenocidin-mbi-shqiptaret-11578487> (дата звернення: 03.02.2025).
2. Як британці вшановують своїх полеглих. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/11/161111_remembrance_sunday_it (дата звернення: 03.02.2025).
3. Мак як символ Дня пам'яті та примирення. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/mak-yak-simvol-dnya-pamyati-ta-primirennya> (дата звернення: 03.02.2025).

Караульна Наталія Вікторівна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Гончаренко Марина Михайлівна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ВОЛОНТЕРСТВА ЯК ЦІННІСНО-ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Волонтерство – це складне суспільне явище, яке відображає рівень громадянської активності, культури солідарності, гуманізму та взаємодопомоги в суспільстві, є унікальним соціокультурним феноменом, що привертає увагу фахівців різних галузей знань. Це викликано соціокультурними трансформаціями у сфері взаємовідносин громадянського суспільства та держави, що виникли на основі соціокультурних зрушень, підстав та передумов. Сам концепт «волонтер», волонтерська діяльність в соціальних процесах має тенденцію до зростання, розвитку та удосконалення сфери свого впливу на соціальну реальність.

В основі термінів «волонтерство», «добровільність» закладена загальна характеристика такої діяльності людини, яка здійснюється власним вибором, бажанням та на безоплатній основі, про що свідчить низка словникових статей. Від латині “voluntaris” – волонтерство означає «добровільний». Тобто волонтер – це людина, яка займається суспільно корисними справами не маючи на меті використання власної діяльності у цілях особистісної корисливості.

В силу кардинальних змін у бутті й свідомості громадян України із-за вчиненої військової агресії проти нашої держави, багато понять та підходів нині зазнають істотних змін та уточнень, зокрема і волонтерство, яке буде потребувати й надалі поглибленого аналізу теоретичної та практичної складової. Але безперечним залишається твердження, що волонтерство є проявом високої моралі та духовності, які залишаються затребуваними в загальноприйнятій системі духовних цінностей не тільки

українського суспільства, а й глобалізованому світі ХХІ ст.

У сучасному контексті волонтерство в нашій країні інтегрує національні традиції з глобальними практиками громадської участі, створюючи унікальний феномен, що відображає глибокі ціннісні орієнтири суспільства. Яскравим прикладом того є 2014 р. коли як з початком збройної агресії росії Україна «вразила світ небаченим за розмахом волонтерським рухом, в основі якого у цілому – все та ж система духовних цінностей – співчуття, співпереживання, причетність, доброта, справедливість. Можна з упевненістю стверджувати, що історичний крок у декілька століть, який зробила Європа в питаннях становлення волонтерства й закріплення його інституційних дискурсів, Україна реалізувала за декілька років [1, с.110]. Це є свідченням, що волонтерство в Україні являється складною соціокультурною системою, яка включає в себе елементи традиційної підтримки, громадянської активності та культурної ідентичності, що є не лише формою безкорисливої допомоги, а й проявом культурних кодів українського народу – взаємопідтримки та солідарності.

Традиції волонтерства в Україні мають глибоке історичне коріння. Грунтовні дослідження історичної ретроспективи даної проблематики дослідниками, зокрема Т. Тесленко, свідчать, що «громадянське суспільство як сфера універсалізації громадянської солідарності сучасної України має у своїй основі могутній фундамент історії і культури – це і Стародавня Русь, і Запорозька Січ, де формувалися відносини взаємозалежності один від одного, допомоги й добродійності [1, с. 111]. Особливе місце займає період національно-визвольних рухів, де громадяни самоорганізовувалися для підтримки військових та тих, хто потребував допомоги. «Від пізніших ліберальних трактувань ці підходи відрізняє колективістське розуміння ідеї автономності особи, пов'язане з глибокими християнськими почуттями любові до ближнього і співчуття до оточуючих» [1, с.111]. У новітній історії волонтерський рух активізувався з початком Революції Гідності, війни на Донбасі (з 2014 року) та сплеском з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, коли держава виявилася неготовою до масштабних викликів, а громадяни змушені були взяти на себе значну частину функцій забезпечення армії та допомоги постраждалим. Т. Тесленко визначає це, як громадянський «капітал», що «покликаний компенсувати недостатність діяльності державного апарату в цих сферах, зокрема, у волонтерстві як формі соціальної інтеграції людей, розділених приватними інтересами, але за своєю суттю тих, хто є сьогодні рушійною силою консолідації громадянського суспільства» [1, с 111].

Варто зазначити, що ключове явище на якому розгортається волонтерство – милосердя, завжди було притаманне українству, про що слушно зауважує В. Перетяцько, «Традиції милосердя, безкорисливої

допомоги нужденним поширилися і вкоренилися в нашій культурі. Треба відмітити, що добровільна праця на користь ближнього, що потребував допомоги, протягом довгого часу нашої історії була явищем природнім, таким, що не потребувало спеціальної аргументації [2, с. 390].

Волонтерська діяльність в основі своїй спирається на гуманістичні принципи: співчуття, солідарність, повагу до людської гідності, відповідальність перед спільнотою. Волонтери керуються не лише емоційними імпульсами, а й усвідомленим вибором – служіння суспільству. Це свідчить про високий рівень моральної зрілості та наявність стійких етичних орієнтирів.

Дослідження даної проблематики в утвердженні мотивів сучасного волонтерства демонструють нам потужну рушійну силу, що криється в духовно-гуманістичних цінностях, а також в потребі власної реалізації особистісного потенціалу й самовираження. Ключовим тут визначається людяність. Слушно зазначає М. Галушак: «Людяність свого роду і є цим особистісним духом, особливим виміром, де людина може віднайти себе справжню, відчути свою цілісність з усім світом і одночасно сприймати це нове знання індивідуально, унікально, як одкровення чи внутрішній подвиг, чи можливо як одне й інше разом» [3, с. 72]. Основою тут виступають важливі психологічні ефекти волонтерства, що мають вираз в емпатії, співчутті, приналежності до величного дійства в ім'я загальної благородної справи та усвідомлення важливості особистісної історичної місії.

Незаперечним фактом є те, що волонтерство є важливим чинником розвитку громадянського суспільства, адже сприяє активній участі людей у суспільному житті, формує горизонтальні зв'язки між громадянами. Волонтери зачасту виступають ініціаторами змін: беруть участь у контролі дій влади, реалізують соціальні проєкти, що сприяють демократичним перетворенням, а відтак формується нова культура громадської участі у співжитті країни.

Щодо стимулів розвитку волонтерського руху в Україні, то основним чинником тут являються кредит довіри до волонтерства з боку населення, підвищення рівня патріотизму в умовах війни та свідомості громадян. Про що свідчать соціологічні опитування про залученість більшості українців до надання волонтерської допомоги тим, хто її потребує [4, с. 124].

Звісно, після повномасштабного вторгнення військ росії в Україну у лютому 2022 року волонтерство набуло особливої ролі. Громадяни масово долучилися до допомоги армії, вимушеним переселенцям, пораненим, постраждалим від бойових дій. Волонтери першими згуртувалися у забезпеченні логістики, віднайдень медикаментів, амуніції, продуктів харчування, засобів захисту, зачасту ризикуючи власним життям. Така мобілізаційна хвиля стала не лише відповіддю на виклик, але й потужним чинником зміцнення національної єдності та відчуття спільної мети у

протидії ворогу.

Усвідомлюючи величезну роль та цінність волонтерства, беззаперечну його користь, варто наголосити на унікальності цього соціокультурного феномену саме як цивілізаційного бренду України, що виявився засадничим маркером не тільки самоідентифікації української нації, а й почав розглядатися вагомим чинником включеним в політику держави на різних її рівнях – соціальних, національних, міжнародних [4, с. 4].

Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерського руху в Україні полягає не лише в допомозі протистояння ворогу, а й у тому, що волонтерство виявилось потужною трансформаційною силою, що формує нову систему цінностей: гідність, співучасть, емпатію й відповідальність. Він продукує простір для реалізації особистісного потенціалу громадян, створює умови для самореалізації, соціальної включеності та розвитку морального лідерства. Такий потенціал виявляється ексцентрованим щодо власного розвитку як волонтера, діяльність якого на благо інших є необхідною умовою й засобом самореалізації та спрямування свого прикладу на розвиток та вдосконалення інших громадян.

Безсумнівно, що в найтяжчі історичні моменти саме волонтерство ставало джерелом надії, солідарності та стійкості нації, але майбутнє волонтерського руху потребує належної підтримки і з боку держави. Важливими тут постають питання сприятливого правового поля, доступ до ресурсів та навчання. Інституалізація та професіоналізація волонтерської діяльності дозволить розширити її вплив і зміцнити ціннісну основу українського суспільства в довготривалій перспективі.

Література:

1. Тесленко Т. (2017). Феномен волонтерства в історії та культурі України. *Українознавчий альманах*. Вип. 20. С. 108-112.
2. Перетяцько В. (2014). Волонтерство та формування духовних цінностей і ціннісних орієнтацій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. Вип. 43. С. 386-393.
3. Галушак М. (2022). Ідентифікація: людина. Код доступу: людяність. *Гуманізм. Людина. Людяність*: Матеріали XXXI-х Міжнародних людинознавчих філософських читань (Дрогобич, 2021 р.) / Ред. колегія: В.С. Возняк (головний редактор), В.В. Лімонченко, М.С. Галушак. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. С. 70-75.
4. Горінов П.В., Драпушко Р.Г. (2022). Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: ДІСМП. 240 с.

Левченко Євгенія Вікторівна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ КОМЕМОРАЦІЇ ТА МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ

Процес формування культури пам'яті в контексті меморіалізації та комеморації становить складне, багатовимірне явище, що поєднує соціальні, політичні, культурні та морально-етичні компоненти. Його вивчення є важливим для розуміння механізмів колективного осмислення минулого та конструювання історичної, культурної та національної ідентичності.

Проблематика дослідження полягає у з'ясуванні особливостей формування культури пам'яті як соціального конструкту, що зазнає впливу політичних наративів, ідеологічних установок, культурних традицій та морально-ціннісних орієнтацій суспільства. Сучасні практики меморіалізації та комеморації нерідко виступають не лише засобом збереження історичної спадщини, а й інструментом впливу на колективну свідомість, що зумовлює потребу в критичному осмисленні механізмів пам'яттєвих політик. Особливої актуальності набуває вивчення того, як формуються офіційні й альтернативні наративи пам'яті, які соціальні групи виступають їх носіями, та яким чином ці процеси впливають на суспільну єдність або, навпаки, спричиняють конфлікти пам'яті.

Культура пам'яті становить комплекс соціокультурних практик, інституцій, символічних форм, дискурсивних стратегій та ритуалів, спрямованих на збереження, осмислення та трансляцію історичних подій і досвіду, які мають суспільну значущість. Вона відіграє ключову роль у формуванні колективної ідентичності, впливає на рівень історичної свідомості громадян та визначає домінуючі уявлення про минуле через механізми політики пам'яті, меморіалізації та комеморативних практик. Культура пам'яті є динамічним явищем, яке постійно трансформується під впливом зміни ідеологічних настанов, політичних режимів і запитів соціуму.

У загальному розумінні культура пам'яті охоплює сукупність способів, за допомогою яких суспільство зберігає, інтерпретує та передає минуле. Її ключовими складовими є:

офіційна політика пам'яті, що реалізується через державні історичні наративи, законодавчі акти, календарі пам'ятних дат та інші нормативно-

інституційні інструменти;

місця пам'яті, зокрема меморіальні комплекси, музеї, пам'ятники, інші просторові маркери історичної пам'яті;

індивідуальна та колективна пам'ять, втілена у родинних наративах, фольклорі, художній творчості;

медіа та освітні практики, що формують суспільні уявлення про минуле та впливають на процеси соціалізації в контексті історичної пам'яті.

Меморіалізація, у свою чергу, це процес створення фізичних або символічних об'єктів пам'яті, що покликані зафіксувати та увічнити значущі історичні події, постаті чи колективні травматичні досвіди. До таких об'єктів належать пам'ятники, меморіальні комплекси, музеї, пам'ятні дошки, а також ритуали вшанування (наприклад, жертв Голодомору, Голокосту, Революції Гідності тощо).

Процеси меморіалізації нерідко супроводжуються конкуренцією наративів, що відображає боротьбу за інтерпретацію минулого: які події мають бути збережені у спільній пам'яті, а які забутими, замовчани або переосмислені в новому ідеологічному контексті.

Комеморація цей термін походить від латинського «commemoratio», що дослівно в перекладі означає – згадування. Тобто, зміст терміна можна звести до розуміння як ритуалізованої форми публічного вшанування колективної пам'яті, що реалізується через організовані символічні дії: пам'ятні церемонії, щорічні річниці, громадські марші, релігійні служби, покладання квітів тощо. Прикладами таких практик в українському контексті є День пам'яті та примирення (8 травня) та День захисників і захисниць України (1 жовтня).

Комеморативні практики виконують важливу соціальну функцію – вони сприяють консолідації суспільства, формують спільну ідентичність та укорінюють у масовій свідомості уявлення про значущі історичні події. У публічному просторі комеморація закріплює символічні межі між «своїм» і «чужим», «героїзмом» і «зрадою», надаючи спільному минулому емоційного та морального виміру.

Меморіалізація і комеморація — це взаємопов'язані процеси, що разом формують інфраструктуру історичної пам'яті. Меморіалізація створює матеріальне підґрунтя пам'яті (місця, об'єкти, символи), тоді як комеморація надає цим просторам ритуального, емоційного та соціального значення. У сукупності вони: сприяють формуванню історичної свідомості; закріплюють нормативні уявлення про минуле (хто є героями, хто – винуватцями); виконують морально-освітню функцію, актуалізуючи наративи на кшталт «ніколи знову» у зв'язку з війнами, геноцидами та іншими трагедіями.

У сучасних умовах повномасштабної агресії росії проти України процеси меморіалізації та комеморації набувають особливої інтенсивності

та політичної значущості. Вони включають:

- переосмислення та демонтаж радянської символіки;
- встановлення нових пам'ятників і меморіалів, присвячених учасникам АТО/ООС, жертвам воєнних злочинів (зокрема у Бучі, Ірпені, Маріуполі);
- перейменування вулиць, пов'язаних із колоніальним або репресивним минулим.

Проблематика культури пам'яті, меморіалізації та комеморації є міждисциплінарною і широко висвітлюється в сучасних соціогуманітарних дослідженнях. У фокусі наукової уваги перебувають механізми формування колективної пам'яті, роль інституцій у конструюванні історичних наративів, а також трансформація пам'яттєвих практик у контексті політичних та соціокультурних змін.

Класичними у цій сфері є праці Моріса Гальбвакса, який запровадив поняття колективної пам'яті, наголошуючи на її соціальній природі та залежності від групової ідентичності. Подальший розвиток цього підходу спостерігається у роботах Алеїди та Яна Ассманів, які запропонували розмежування між комунікативною та культурною пам'яттю, підкреслюючи роль медіацій, ритуалів і матеріальних носіїв пам'яті [1;2].

У європейському контексті особливу увагу приділено питанням політики пам'яті, яка, за словами П'єра Нора, реалізуються через місця пам'яті (*lieux de mémoire*) – символічні простори, покликані увічнювати спільне минуле [3]. Зокрема вказується на те, що зростання інституціоналізації пам'яті є відповіддю на «забуття» як соціальну і політичну загрозу.

В українському науковому дискурсі тематика пам'яттєвих практик набула особливої актуальності після Революції Гідності та в умовах російсько-української війни. Дослідники, зокрема Володимир Склокін, Оля Гнатюк, Олексій Гарань, аналізують процеси декомунізації, зміни символічного простору, комеморацію жертв репресій та героїв сучасної війни. Також варто згадати аналітичні напрацювання Українського інституту національної пам'яті, які поєднують науковий і публіцистичний підходи до формування державної політики пам'яті.

Зростає інтерес до локальних і транснаціональних вимірів пам'яті, що проявляється у дослідженнях, присвячених тематиці конфліктів пам'яті (*memory conflicts*), травматичної пам'яті та політики забуття. Такі роботи висвітлюють складність комеморативних процесів у посттоталітарних і постколоніальних суспільствах, зокрема на прикладі України, де пам'ять про Голодомор, Голокост, радянські репресії, а нині – про війну 2014 - 2024 років – часто конкурує в публічному просторі.

Ці трансформації сприяють формуванню нової національної ідентичності, яка ґрунтується на пам'яті про спротив, втрати та гідність, і водночас – на прагненні до правди, свободи та європейських цінностей.

Література:

1. Assmann J. (2008). *Communicative and Cultural Memory // Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* / ed. by A. Erll, A. Nünning. Berlin; New York: Walter de Gruyter. P. 109–118.
2. Assmann A. (1999). *Erinnerungsräume: Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München: C. H. Beck. 343 s.
3. Нора П. (2011). *Межі пам'яті. Частина 1* / пер. з фр. О. Плачинди. К.: Ніка-Центр. 576 с.
4. Склокін В. (2013). *Історична пам'ять та політика пам'яті: виклики для історичної науки в Україні. Україна модерна. № 20. С. 140–156.*
5. Гнатюк О. (2015). *Відвага і страх. К.: Дух і Літера. 352 с.*
6. Гарань О. (2018). *Відбредитися від історії не вдасться. Політика пам'яті в сучасній Україні. К.: К.І.С. 224 с.*
7. *Український інститут національної пам'яті. Декомунізація: документи, досвід, дискусії / за ред. В. В'ятровича. К.: УІНП, 2017. 240 с.*
8. Etkind A. (2013). *Warped Mourning: Stories of the Undead in the Land of the Unburied*. Stanford: Stanford University Press. 280 p.

Абрамович Єлизавета Ігорівна
студентка 3-го курсу економічного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Сьогодні проблема ідентичності є актуальною у сучасній філософії, оскільки стосується самосвідомості, самоідентифікації та взаємозв'язку індивіда з суспільством. В епоху глобалізації та цифрових технологій поняття ідентичності набуває нового значення, адже традиційні концепції особистості розмиваються під впливом мультикультурності та інформаційного вибуху. Так, з точки зору канадського філософа Чарльза Тейлора, «ідентичність формується не у вакуумі, а в процесі діалогу із суспільством». Таке визначення підкреслює важливість соціального контексту у становленні індивідуальної ідентичності. Проте сучасні процеси міграції, цифрових трансформацій та змін у соціальних структурах значно ускладнюють традиційні уявлення про сталість ідентичності.

У запропонованому дослідженні авторка проаналізує різноманітні підходи щодо розгляду ідентичності, окреслить індивідуальні, соціальні та культурні аспекти, визначить яку роль відіграють цифрові технології в контексті конструювання самоідентифікації особистості.

Варто зазначити, що дана дефініція має багатовимірність, в науковому дискурсі досліджується крізь призму різноманітних підходів. Скажімо, феноменологічний підхід досліджує ідентичність через призму індивідуального досвіду та самосвідомості. Феноменологи, такі як німецький філософ Едмунд Гуссерль та французький філософ Моріс Мерло-Понті, акцентують увагу на тому, як людина переживає себе у світі, конструює свою ідентичність через взаємодію з навколишнім середовищем. Соціально-конструктивістський підхід розглядає ідентичність як продукт соціальних взаємодій та культурних норм. Французький соціолог П'єр Бурдьє та американський соціолог Ірвінг Гоффман підкреслюють роль соціалізації й інтеріоризації соціальних ролей у формуванні ідентичності. Натомість, постструктуралістський підхід заперечує існування стабільної та єдиної ідентичності, наголошуючи на її фрагментованості, контекстуальності. Французькі філософи Мішель Фуко та Жак Дерріда досліджують, як влада, дискурс, мова формують наші уявлення про себе. Втім, екзистенційний підхід акцентує увагу на свободі, відповідальності індивіда у процесі становлення ідентичності. Представники екзистенціалізму Жан-Поль Сартр, Мартін Гайдеггер

підкреслюють, що ідентичність – це не щось дане, а постійний процес самовизначення. А от, культурологічний підхід досліджує ідентичність у контексті культурних практик та національних традицій. Науковці Стюарт Голл, Бенедикт Андерсон аналізують, як культурні та національні ідентичності конструюються через символи, міфи, колективну пам'ять.

З огляду на сучасний науковий дискурс щодо ідентичності виокремимо декілька аспектів:

По-перше, ідентичність більше не розглядається як статична чи незмінна. Вона є процесом, який постійно переосмислюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Приміром, польсько-англійський соціолог та філософ Зігмунд Бауман у своїй праці «Плинна сучасність» описує сучасну ідентичність як «плинну», що постійно змінює свою форму. Він зазначає: «У сучасному світі ідентичність стає все більш рухомою та фрагментованою, що пов'язано з глобалізацією, міграцією та цифровими технологіями» [1]. Це означає, що людина вже не може ідентифікувати себе з якоюсь однією, чітко визначеною роллю чи статусом. Натомість, вона постійно адаптується до нових умов, що створює відчуття нестабільності, але водночас відкриває нові можливості для самовираження.

По-друге, цифрові технології та соціальні мережі створюють нові форми ідентичності, які часто існують поза межами фізичного світу. Так, американський соціолог Шеррі Теркл у своїх дослідженнях показує, як віртуальні простори впливають на наше розуміння себе. Людина може мати кілька «аватарів» чи онлайн-персон, кожна з яких відображає різні аспекти її особистості. Це призводить до того, що ідентичність стає більш гнучкою, але водночас і більш фрагментованою. Британський філософ Енді Кларк додає, що цифрові технології стають продовженням нашої реальної особистості, але вони також можуть суттєво відрізнятись від неї, створюючи нові форми самосвідомості.

По-третє, глобалізація розмиває межі національних та культурних ідентичностей, створюючи нові форми приналежності. Іспанський соціолог Мануель Кастельс у своїй праці «Інформаційна ера: економіка, суспільство та культура» підкреслює, що в умовах глобалізації ідентичність стає все більш рухомою, гібридною. Він наголошує: «Глобалізація розмиває межі національних, культурних та індивідуальних ідентичностей, створюючи нові форми приналежності» [2]. Люди все частіше ідентифікують себе не лише з однією нацією чи культурою, але й з глобальними рухами, інтересами чи спільнотами. Поряд з цим американський політолог Бенедикт Андерсон у своїй роботі «Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму» додає: «Національна ідентичність у сучасному світі стає об'єктом постійного переосмислення через культурний обмін та політичні зміни» [3].

По-четверте, у постмодерному світі ідентичність стає все більш фрагментованою, багатогранною. Філософи Жан-Франсуа Ліотар, Фредерік

Джеймісон описують ідентичність як мозаїку, яка складається з різних дискурсів, практик й контекстів. Це означає, що людина може одночасно ідентифікувати себе з різними соціальними групами, культурними традиціями чи інтересами, що створює відчуття багатовимірності, але водночас і внутрішньої напруженості.

По-п'яте, ідентичність залишається центральною для екзистенційного досвіду людини. Екзистенціалісти підкреслюють, що людина завжди знаходиться в пошуку себе, але цей пошук ніколи не завершується остаточно. Ідентичність – це не те, що ми маємо, а те, що ми постійно шукаємо та створюємо в процесі життя. Це робить ідентичність не лише філософською проблемою, але й особистісним викликом для кожної людини.

Отже, проблема ідентичності в сучасному філософському дискурсі є багатовимірною та включає індивідуальні, соціальні, культурні, технологічні аспекти. Вона є динамічним, контекстуальним й багатовимірним феноменом, який формується під впливом індивідуального досвіду, соціальних взаємодій, культурних норм, технологічних інновацій. Сучасна філософія пропонує різні підходи до розуміння ідентичності, кожен з яких підкреслює окремі аспекти цього явища. Феноменологія зосереджується на індивідуальному досвіді, соціальний конструктивізм – на ролі соціальних взаємодій, постструктуралізм – на фрагментації та контекстуальності, а екзистенціалізм – на свободі й відповідальності індивіда. Умови глобалізації, розвиток цифрових технологій та зміни соціальних структур створюють нові виклики для розуміння ідентичності, її конструювання, наголошуючи на складності людського буття у мінливому світі.

Література:

1. Bauman Z. (2000). Liquid Modernity. Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd. URL: <https://giuseppescapograssi.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/bauman-liquid-modernity.pdf> (дата звернення: 20.03.2025).
2. Castells M. (1996). The Information Age, Volumes 1–3: Economy, Society and Culture (Information Age Series). Wiley-Blackwell. 1488 p.
3. Андерсон Б. (2001). Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ. 271 с.

Алтиннік Олександра Олегівна
студентка 3-го курсу історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Французький письменник і філософ Ернест Ренан писав, що суттю будь-якої нації є те, що всі індивіди поділяють багато спільних речей у минулому, а також так само багато речей забувають [1].

Аби з'ясувати не тільки те, яким чином співвідносяться певна національна спільнота та притаманна їй історична пам'ять, а й яку функцію остання виконує в консолідації першої, маємо дати чіткі дефініції обом поняттям, виокремити головні віхи в націогенезі, де питання єдності історичного досвіду спільноти відіграло вирішальну роль у становленні нації.

Який колектив можна назвати національним? Попри суттєві розбіжності серед науковців стосовно однозначної відповіді на дане питання, все ж домінуючою в сучасних академічних колах є позиція т.зв «модерністів», одним із найголовніших представників яких є англійський філософ та антрополог Ернест Геллнер, автор фундаментальної праці «Нації та націоналізм». За ним, нація – це тип «чітко окресленої, санкціонованої освітою та уніфікованою культурою» спільноти, де люди «згодні політично об'єднуватися з усіма тими і лише тими, хто належить до однієї культури» [2]. Це розлоге визначення нації загалом вкладається в коротку формулу американського дослідника Бенедикта Андерсена про те, що національний колектив – це уявлена спільнота [3, с. 23]. Її уявність втілена в тому, що представники нації часто-густо ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть їх, проте все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності.

На чому будується ця співпричетність? Очевидно, на спільному досвіді прожитті на певній території, культурних традиціях. Тому в таких обставинах історична пам'ять як консолідуючий елемент «масового анонімного суспільства» виступає головним капіталом національної ідеї. «Ділити в минулому спільну славу й спільні жалі, здійснювати в майбутньому ту саму програму, разом терпіти, тішитися, сподіватися, – ось що є кращим від спільних митних комор і кордонів, які відповідають стратегічним вимогам, ось що розуміється, незважаючи на різницю раси й мови», – так описує роль історичної пам'яті у формуванні спільнот Ернест Ренан [1]. Французький дослідник тут зачепив доволі важливе питання: історичне минуле не лише консолідує націю, а й є певним легітимізуючим елементом у побудуванні принципів організації даної спільноти.

Прослідкуємо, як історична пам'ять впливає на функціонування конкретних національних колективів. Візьмімо до прикладу образу рецепцію Жанни д'Арк у французькій історіографії. Увійшовши до пантеону героїв французької нації, Орлеанська Діва в уяві французів мала набувати еталонних чеснот, до того ж характер її діяльності мав задовольняти всі верстви французького суспільства, представників різних політичних поглядів. Жанна д'Арк мала стати універсальним символом, уособленням Франції, аби консолідувати націю, тому в жертву служінню інтересам історичній пам'яті окремі сторінки з біографії Діви мали переписуватися. Марк Ферро наводить приклад французького дослідника, який намагався зробити Жанру д'Арк зручною для всіх: «Історик Ернест Лавісс, як людина, що служила Республіці, мріяла про реванш над Німеччиною і прагнула об'єднати громадську думку різних кіл, включаючи католиків, шукав формулу, прийнятну для всіх. «Жанна чула когось, хто велів їй бути доброю і розумною (...) Вона вірила, що чує голоси, які йдуть з неба. Ці голоси говорили їй про нещастя Франції». Процес був справою «єпископа-лиходія Кошона» (у виданні 1904 р., сучасному початку Сердечної згоди, слід рахуватися з англійцями). Піднімаючись на багаття, Жанна говорить лиходієві-єпископу міста Бове: «Єпископе, я вмираю за вас». Католицька честь, однак, врятована, оскільки Лавіс вводить ченця; коли Жанна піднімається на багаття, неподалік від неї стає монах: «Я хочу бачити його, вмираючи», – говорить Жанна. А останній крик, який вона випускає: «Ісус!» [4].

Отже, нація як спільнота людей, об'єднаних спільною волею до співжиття та «любов'ю відповідно до жертв, на які згодилися, відповідно до лиха, якого довелося зазнати» [1], використовує історичну пам'ять як обґрунтування власної тяглості, легітимізацію власного способу управління та засіб для консолідації суспільства. Необхідно враховувати історичний контекст становлення націоналізмів як ідейних напрямків: за Б. Андерсоном, національне чуття в Європі виникає на уламках занепалих релігійних переконань та дискредитованих монархій [3, С. 55-56]. У таких обставинах спільність минулого у XVIII-XIX ст. стала виправданням для масових атеїстичних та антироялістських колективів їхнього історичного існування.

Література:

1. Ренан Е. Що таке нація? URL: <https://zbruc.eu/node/59455> (дата звернення: 05.03.2025).
2. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм. URL: <http://litopys.org.ua/gellner/gel.htm> (дата звернення: 05.03.2025).
3. Андерсон Б. (2001). Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ. 272 с.
4. Ферро М. Как рассказывают историю детям в разных странах мира. URL: https://scepisis.net/library/id_914.html (дата звернення: 05.03.2025).

Валіулліна Аліна Рустемівна
студентка 3-го курсу історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПАМ'ЯТЬ ПРО СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ 1941 РОКУ: ВІД ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТРАГЕДІЇ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО УСВІДОМЛЕННЯ

Львів, «Малі Бригідки» між вулицею Яховича (нині Кучера) і вулицею Казимирівською, 34, червень 1941 року. Камера, розрахована на 26 в'язнів, забита до межі – 90 чоловік сидять на долівці, у спідній білизні, всі тісно притиснуті один до одного. Ні лягти, ні випростувати ноги – немає місця. сталевим голосом звучить наказ : «Всім вийти у підвал, речі не брати». В'язні, з наївною надією, припускають, що, можливо, їх хочуть убезпечити від німецьких бомб, які вже почали падати на місто. Однак, підвал стає їхнім останнім притулком, гробом. Там їх живцем замурували, і ще довго було чути крики тих, хто помирав у жахливих муках [1]. Уявіть, НКВДист, який керував цими злочинами, після закінчення війни, повертається у Львів, де раніше він “працював”. Тепер він сидів за столом захмелілої кімнати, стакан важко вдарив об стіл, брязнувши на дерев'яній поверхні, і розв'язний голос знову прорвався через похмурий мрак: – «Да, я их эту гниль убивал...». Кожне слово наче шматувало повітря» Ааа убивал, всех!» – раптом вигукнув він, голос рвонувся з його грудей, як крик бездушної істоти, що не знає жалю. Він бив кулаком по столу, знову і знову, так сильно, що столик затремтів від ударів, а звуки від нього були, як залізний дзвін, що проникає до мозку. Його очі були розпухлі від алкоголю, а обличчя червоне, неначе він мав би зараз вибухнути від цієї пристрасті. Він і його колеги залишалися в західноукраїнських селах та містах, де продовжували винищувати місцеве населення – ув'язнювали, депортували, залякували, примушували доносити на сусідів. Місцеві нкаведисти, одружуючись, народжуючи дітей, залишали свій слід в історії, контролюючи людей навіть через десятиліття після війни. Стежили за кожним рухом, за кожним словом – відвідування церкви, ікона на стіні, листи з-за океану – усе це могло стати приводом для нової репресії.

Але про «Малі Бригідки» рідко згадують в історичних дослідженнях. Ця тюрма, одне з місць масових убивств, на жаль, залишилась поза увагою в наукових працях, її забули навіть тоді, коли пишуть про радянські злочини в Львові. З цієї тюрми не вивезли трупи в перші дні німецької окупації, тому що німці не відкрили її в період 30 червня – 1 липня 1941 року. Звідти не були вивезені трупи, й у ці два дні сюди не зганяли євреїв для ексгумації, тож публічна увага до цієї тюрми залишилась незначною.

Проте, як згадується в статті тодішньої газети «Українські щоденні вісті», ця тюрма була однозначно ідентифікована як радянська тюрма № 4. Німці тримали її закритою, плануючи спершу розібратися з тілами, що залишалися в сусідніх Бригідках. І лише після кількох днів, у серпні 1941 року, коли ексгумація була припинена через спеку і процеси розкладу, була відновлена в лютому 1942 року. Саме тоді з тюрми № 4 вивезли останки жертв [2]. Відзначимо, що образ НКВДешника, це художня реконструкція, уявний образ, заснований на справжній історичній інформації про злодіяння, скоєні радянськими силами в 1941 році на території Львова та Західної України. Описані в тексті події, зокрема сцена в Малих Бригідках, є інтерпретацією свідчень жертви – Богдана Казанівського, вцілілого після тих подій. Це саме той Богдан Казанівський, який у своїх спогадах згадує: «Вкінці сказали: Ми тебе будемо тримати 10 років, будемо тягнути кишку за кишкою, не дамо жити ані вмерти, ти нам все скажеш те, що знаєш, і те, чого не знаєш'. Я тільки подумав, чи ви 10 років ще втримаєтесь» [3].

Кай Струве, німецький історик, звертає увагу на важливу проблему у дослідженні радянських масових убивств у Львові – неправильне тлумачення місць і локалізації цих злочинів. У результаті помилкової інтерпретації, експозиція Музею «Тюрма на Лонцького» містить суттєві фактографічні помилки, які спотворюють розуміння подій. Зокрема, експозиція стверджує, що у Львові було лише три тюрми, де відбувались розстріли, тоді як насправді їх було чотири. Одна з основних помилок полягає в тому, що тюрма № 1 в експозиції асоціюється з тюрмою на Лонцького, хоча насправді нею була Бригідки. Це неправильне співвідношення тюрем та локалізацій значно ускладнює відновлення історичної правди та вивчення масштабу трагедії, що сталася в цих тюрмах. У радянських документах тюремні об'єкти згадуються лише за номерами без точних адрес, що ускладнило визначення місць злочинів. Реальна локалізація виглядає так: тюрма №1 – Бригідки (вул. Казимирівська, 24), тюрма №2 – Замарстинівська, тюрма №3 – Золочів, тюрма №4 – Малі Бригідки (вул. Казимирівська, 34 / вул. Яховича) [2].

Команда «Локальної історії» працювала з архівами радянських спецслужб. Одним з результатів цієї роботи стала публікація «Списку справ тюремного відділення УНКВС Львівської області» станом на 29 березня 1941 року, знайдений у львівській філії Архіву МВС. Список містить імена працівників тюрем Львова та Золочева, які, ймовірно, були причетні до масових розстрілів в'язнів. Стаття акцентує на важливості знання імен тих, хто виконував накази сталінських репресій, адже часто ми концентруємося лише на жертвах, забуваючи про виконавців. Це питання важливе для розуміння історичної справедливості та розбудови здорової історичної пам'яті. Знаходження імен катів, навіть якщо вони є нашими родичами, є необхідним для відновлення історичної справедливості [4].

Однією з важливих тем, є антиєврейське насильство, часто не звертається увага на цей аспект, хоча він має важливе значення для розуміння контексту подій 1941 року. Особливо це стосується Музею «Тюрма на Лонцького», де воно залишається поза увагою, а в експозиціях акцентується лише на радянських репресіях. У Львові, де в червні 1941 року відбулись масові розстріли в'язнів, а згодом, 5 липня, – масовий розстріл близько 2 тисяч євреїв, це насильство було представлене німецькими військовими як “відплата” за радянські злочини. Проте в реальності це насильство було частиною більш широкої стратегії нацистської окупаційної влади, спрямованої на систематичне знищення єврейських громад [5].

Мета цієї роботи – проаналізувати три свідчення сучасників масових розстрілів на Львівщині в червні 1941 року, наявність інформації для коригування помилок у локалізації місць масових вбивств, а також вивчення взаємозв'язку радянських репресій з подальшими актами антиєврейського насильства липня 1941 р.

Тож одразу почнемо з попередження, обираємо таку вузьку дефініцію сталінських репресій 1941 року, оскільки досліджуємо події, що відбулися саме на Львівщині. Вибір цього конкретного періоду та регіону дозволяє детальніше дослідити масштаби репресій, методи знищення та наслідки для історичної пам'яті, оскільки вони залишили глибокий слід у колективній свідомості. Сталінські репресії 1941 року – розпочаті 22 червня 1941 року, масові розстріли політичних в'язнів, здійснені радянським НКВС в червні 1941 року, зокрема в тюрмах Львова та навколишніх містах, під час відступу радянських сил. Згідно з розпорядженням Берії, за списком, затвердженим прокурором, було вирішено розстріляти всіх осіб, що перебували під слідством, засуджених за контрреволюційні злочини за ст. 170 Кримінального кодексу, та осіб, які здійснили розтрата, а підсудних та засуджених, які не проходять за цими статтями звільнити. Однак, місцеві очільники НКВС самостійно почали знищувати в'язнів. Підставою для розстрілів стала директива народного комісара Держбезпеки СРСР Меркулова № 2445-М від 23 червня 1941 року, згідно з якою складались списки в'язнів для розстрілу за місцем їх утримання у зв'язку з початком війни з Німеччиною. Розстрілювались не тільки люди, щодо яких були винесені вироки про вищу міру покарання, але і засуджені до позбавлення волі, а також ті, що перебували під слідством і не мали вироків суду. Методи знищення включали індивідуальні розстріли в спецкамерах, а також масові вбивства, коли в'язнів зганяли до підвалів або розстрілювали через спеціальні дверцята для передачі їжі. В останні дні радянського контролю в'язням кидали гранати або розстрілювали їх, коли вони виходили, сподіваючись на звільнення. Тіла загиблих вивозили вантажівками та ховали в спеціально підготовлених місцях, згодом виявлених археологами. У міру наближення

нацистів, співробітники НКВС поспішно ховали трупи у подвір'ях та підвалах тюрем, намагаючись приховати сліди злочину.

Індивідуальна трагедія – це особисте переживання жертви сталінських репресій, яке включає в себе як фізичні страждання, так і психологічну травму, спричинену репресіями радянського режиму. У цьому контексті, індивідуальна трагедія – це не лише доля конкретної людини, а й її спогади, свідчення про те, як вона була заарештована, катована. Розглядаємо у цій роботі три свідчення, перше від Омеляна Кушпети, 16 річного хлопця на момент ув'язнення і розстрілів в 1941 році, уродженець селища Гаї-Старобридські зараз (с. Гаї, Бродівського району Львівської області) якому вдалось втекти з Бригідок. Йому було 32 роки на момент свідчення 31 березня 1956 року в газеті *Nieuwsblad van het Zuiden*. Наступні два з 731 номеру журналу *De linie* за 2 квітня 1960 року. Анонімний співкамерник Омеляна Кушпети. Чоловік народився 22 жовтня 1907 року, і на момент розстрілів мав 34 роки. Він пройшов чотири тюрми (Золочівську, Замарстинівську, Лонцького та Бригідки), де пережив численні катування. Під час розстрілів знепритомнів і залишився живим. Жив у Парижі. Останнє від Богдана Казанівського з Філадельфії, США. Йому було 24 роки. Був звільнений цивільними особами, які увірвалися до в'язниці після відступу Червоної армії. Докладно описав виявлені трупи після звільнення. На момент надання свідчень 43 роки.

Омелян Кушпета зазначав: «Капітан Макаров, начальник політичного відділу, взяв Кушпету на допит... Макаров дав йому півгодини на роздуми. Повернувшись через півгодини, Макаров дістав пістолет і націлив його на 16-річного хлопця. «Ти будеш говорити?» – погрожував Макаров. «Ні, я невинний», – відповів Кушпета». Це свідчення дає нам інформацію про Макарова, того самого який став прототипом НКВДиста у вступі. Завдяки ньому є можливість з'ясувати особисту роль винуватців у цих подіях, що неможливо зробити лише через аналіз масових документів. Ба більше, є детальний опис втечі: «Один із ув'язнених сказав: Нас зараз розстріляють Після цих слів у камері запанувала тиша. Кушпета ліг на підлогу, і великий страх охопив його. Раптом він закричав: «Ми повинні врятуватися!» Усі піднялись, кидаючись до дверей та намагаючись зламати решітки. Вони кидалися по камері, ламали стільці та використовували їх для того, щоб зламати стіну. Зрештою, вони змогли вибити стіну та вийшли в коридор. Будівля була порожньою! Вони були вільні! Він дізнався, що всі його співкамерники були знову заарештовані. Всі вони були розстріляні» [6]. Події, про які він повідомляє, радянські документи згадують про цю втечу 24 червня у зв'язку з тюрмою № 1, тож це ще один доказ того, що Бригідки є саме цією тюрмою. Саме звідти вдалося втекти більшій кількості ув'язнених, після того, як вночі відійшли вартові. Повернувшись назад за декілька годин, вартові заганяли в'язнів назад у камери із застосуванням вогнепальної зброї.

Наступний сучасник тих подій пише: « о третій годині ночі в ніч на суботу 28 червня, коли мене викликали, залишилося лише двоє: отець Ожеховський, польський священик з Яворова, і один поранений, чие ім'я я забув. Чотири пости НКВД привели мене до приймальної, де біля стіни вже стояло близько 16 арештантів зі зв'язаними за спиною дротом руками. На мене також одягли наручники, і через кілька хвилин нас повели через двір у підвал. Там на нас чекала жахлива картина: гори понівечених трупів, багато з розтрощеними черепами. Побачивши це, я знепритомнів, перечепився мертвим. Я не прийшов до тями до неділі вранці близько 8 ранку. Тоді я почув лемент і плач жінок, які шукали серед натовпу своїх рідних. Я був весь у крові, але ніхто в мене не стріляв» [7].

Богдан Казанівський пережив 1940-1941 ув'язнення спершу у в'язниці на Замарстинівській, далі – на Лонцького і врешті у Бригідках, де вижив у бійні кінця червня 1941 року. Так він писав : «Про більшовицьке вбивство політичних в'язнів у Лемберзі наприкінці червня 1941 року можу сказати таке. Як політичного в'язня мене послідовно замикали в карцерах Замарстинів, Лонцького і Бригідки» [7].

«29 червня я пішки пішов до міста, тому що останні болшевики відступали по Городецькій дорозі, і Львів був практично порожній. Я увійшов через вхід на вулиці Лонцької і вже біля воріт побачив покалічені тіла. Це не могли бути в'язні, тому що вони не мали борід, як ми всі. На подвір'ї були частково відкриті масові могили, а в кімнаті для очікування тіла лежали до рівня ший. Їх складали, як дрова. Я побачив молоду блондинку на верху купи. Також помітив, що мертві чоловіки виглядали дуже гладко поголені. Ймовірно, вони були захоплені тільки що»[7]. Цей фрагмент має велике значення для розуміння контексту Львівського погрому 1941 року. Важливою обставиною стало відкриття масових поховань, серед яких були тіла політичних в'язнів. У міру того, як німецькі війська входили до Львова 30 червня, ці трупи служили не лише наочним свідченням радянського терору, а й стимулювали антиєврейське насильство, яке розпочалося на вулицях міста, зокрема із залученням євреїв до виймання тіл з-під завалів та демонстрації їх громадськості.

Підсумовуючи зазначимо, що ми тільки на шляху до національного усвідомлення – процесу осмислення та інтеграції сталінських репресій 1941 року в історичну пам'ять українського народу. Він включає визнання масштабу знищення політичних в'язнів у Західній Україні, зокрема на Львівщині, а також розуміння впливу цієї трагедії на встановлення імен помордованих людей і винуватців, а також визнання взаємозв'язку з актами антиєврейського насильства липня 1941 р. У такий спосіб дає можливість відновити історичну справедливість та сприяє подоланню больових моментів через чесну рефлексію і взаєморозуміння, що в результаті зміцнює моральну основу нації. І свідчення очевидців мають непересічне значення в цьому процесі.

Література:

1. Служинська З., Служинська О. (2014). Садизм як ознака людського фактора. *Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Лікарський збірник. Медицина і біологія*, Т. 25, С. 43–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pntsh_lik_2014_38_25_9 (дата звернення: 07.04.2025).
2. Струве К. Масові вбивства в'язнів львівських тюрем: що відомо про місця та кількість жертв? *Україна Модерна*. URL: <https://uamoderna.com/md/struve-lonckoho/> (дата звернення: 07.04.2025).
3. Історична правда. In Меморіам. На 102 році життя помер визначний діяч ОУН Богдан Казанівський. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/58edf2ea50ad6/> (дата звернення: 07.04.2025).
4. Особовий склад тюремного відділення НКВС у Львівській області. Березень 1941. *Історична спадщина України: візуальні джерела та архів – LocalHistory*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/osoboviy-sklad-tiyremnogo-viddileniya-nkvs-1941/> (дата звернення: 08.04.2025).
5. Грицак Я., Зайцев О. Бандерівці та антиєврейське насильство. *Україна Модерна*. URL: <https://uamoderna.com/history/banderivtsi-y-antyievreyske-nasylstvo/> (дата звернення: 08.04.2025).
6. Duitse en Russische gevaar verdreef Omelan Kuschpeta uit zijn vaderland. *Nieuwsblad van het Zuiden*. 1956. 31 March. URL: <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000629078:mpeg21:p00005> (дата звернення: 08.04.2025).
7. O.K. De linie. 1960. No. 731. URL: <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB26:000323014:00001> (дата звернення: 08.04.2025).

Вань Вікторія Анатоліївна
студентка 3-го курсу історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ (В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

В епоху інформаційного перенасичення, де фейкові новини поширюються миттєво, дезінформація стає потужним інструментом маніпуляції суспільною думкою, дестабілізації та розпалювання конфліктів. У цьому контексті історична пам'ять набуває особливої ваги, виступаючи не лише як основа національної ідентичності, а й як важливий щит проти дезінформаційних атак. Здатність критично осмислювати минуле, відрізнити правду від вигадок та розуміти довгострокові наслідки історичних подій є запорукою стійкості суспільства до маніпуляцій.

Метою даних тез є розкриття ролі історичної пам'яті як ключового інструменту протидії дезінформаційним кампаніям, особливо в контексті російсько-української війни.

Глибоке розуміння історії власної країни та світу озброює громадян навичками критичного аналізу інформації. Однак історія кожної нації містить визначальні моменти, кризи, війни та уявлення про ідеалізоване минуле. На жаль, цими аспектами можна маніпулювати, що й використовує ворог.

Деякі країни намагаються виправдати свою агресію власним розумінням історії, що яскраво проявляється у російсько-українській війні. Нерозуміння Росією українських національних травм та історичної пам'яті лежить в основі виправдання воєнної агресії. [2, с. 246]. Для цього використовується метод дезінформації "віддзеркалення", безпідставне перекладання власних злочинів на опонентів. Російська пропаганда активно застосовує історичні міфи для демонізації України, спекулюючи на колишніх уявленнях про "братні народи". Однак суспільство з часом переосмислює історичні постаті та події, як це сталося з переоцінкою ставлення до СРСР після Голодомору в українській національній пам'яті.

Водночас, у національній пам'яті існують і образи ворогів. Українці змогли примиритися з багатьма "історичними ворогами", окрім росіян, у той час як російська влада штучно підтримує ворожість, акцентуючи увагу на вигідних для себе історичних періодах та замовчуючи інші аспекти, як-от роль антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні. Асоціативний ряд, нав'язуваний російською пропагандою, все більше пов'язує інші країни з війнами та конфліктами. Пересмикування фактів та спотворення історії відповідно до людиноненависницької політики Кремля, сакралізація

окремих історичних явищ є ключовими елементами інформаційної війни проти України. Створюються хибні уявлення про "споконвічну єдність" та "радісне возз'єднання" народів під егідою "руського мира" – чергова маніпуляція та перекручування історичних фактів. Тут варто розуміти, що історичні факти та історична пам'ять - не одне й те саме. Тому, наприклад, українці, поляки та росіяни так по-різному сприймають постать Бандери. Для когось він може бути національним героєм і символом спротиву Росії, а для когось – нацистом чи ворогом. [1]

Російська дезінформація є комплексним явищем, що охоплює різні сфери, включаючи культуру, історію, релігію, дипломатію, шпигунство, економіку, психологію та нейробіологію. Спроба привласнення Тараса Шевченка є показовим прикладом. [1] Фальсифікація історії є наріжним каменем кремлівської пропаганди. Ми можемо зробити висновок стосовно багатовікової роботи рф з історичною пам'яттю – вона надзвичайно важлива, якщо вони стільки сил та ресурсів вкладають в її спотворення.

Розуміючи важливість історичного знання, російські окупанти на тимчасово окупованих територіях України цілеспрямовано знищують українську історичну пам'ять, спалюючи книги, руйнуючи пам'ятники та грабуючи культурні цінності, намагаючись позбавити українців ідентичності.

Владне маніпулювання людськими емоціями, що є одним з інструментів російської дезінформації, допомагає їй утверджувати брехливі наративи. Пропагандисти вміло використовують страх, ненависть, ностальгію та паніку, щоб обійти критичне мислення. Кремль використовує особливості людського мозку для поширення суперечливих версій подій.

Головною мішенню дезінформації є людина, її емоції та свідомість. Однак саме людина є й головною зброєю у протидії. Усвідомлення людиною ворожих методів, зміцнення національної історичної пам'яті, розвиток критичного мислення та об'єднання зусиль суспільства є потужною зброєю проти дезінформації.

Ключовим рецептом протидії залишається й самопізнання. Чим глибше людина розуміє себе та свою історію, тим менше шансів у ворога заповнити свідомість брехнею. Успіх у боротьбі з пропагандою залежить від здатності кожної людини критично мислити, контролювати емоції та вірити в правду. Тож, саме людина, озброєна знаннями та розумінням власної історії, є головною запорукою інформаційної безпеки та стійкості України.

Підсумовуючи, в епоху інформаційної турбулентності історична пам'ять виступає не лише фундаментом національної ідентичності, а й критично важливим інструментом протидії дезінформаційним загрозам, особливо в контексті російсько-української війни. Аналіз методів, які використовує Російська Федерація для спотворення історії та

маніпулювання суспільною думкою, підкреслює значущість критичного осмислення минулого та розрізнення фактів від ворожих інтерпретацій. Зміцнення національної історичної пам'яті, розвиток критичного мислення та усвідомлення людиною власної ідентичності є ключовими елементами у боротьбі з дезінформацією. Саме озброєна знаннями та розумінням власної історії людина стає головною запорукою інформаційної безпеки та стійкості України у протистоянні агресору.

Література:

1. Історична пам'ять і як нею маніпулює Росія. URL: <https://deepstateua.com/natsionalnii-mif-iak-rosiia-krala-nashu-istoriiu/>
2. Зорич О. (2022). Які стратегії і тактики використовує росія в інформаційній війні проти України? *Перелом: Війна росії проти України у часових пластах і просторах минувшини*. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій. К.: НАН України. Ін-т історії України. С. 246-248.

*Вертебна Ксенія Олександрівна
студентка 3-го курсу
ННІ журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У стратегіях розвитку багатьох розвинутих держав історична пам'ять є фундаментом національної єдності та визначає не лише самоусвідомлення народу, а й здатність зберігати і примножувати культурну та політичну спадщину. Вона формує національну ідентичність, виступає інструментом консолідації суспільства та допомагає протистояти зовнішнім інформаційним викликам.

Сьогодні, коли глобалізаційні процеси та інформаційні війни суттєво впливають на світоглядні орієнтири суспільства, збереження історичної пам'яті набуває стратегічного значення. Це не просто академічна дискусія, а й важливий пошук відповіді на фундаментальні питання будь-якого етносу, хто я та яке в мене походження. Питання, що визначає місце кожного народу в історичному та культурному просторі.

Тому метою даних тез є розгляд основних аспектів впливу історичної пам'яті на формування національної єдності, дослідження її ролі у підтримці державотворчих процесів та забезпеченні суспільної стійкості перед зовнішніми загрозами.

Британський дослідник феноменів нації Ентоні Сміт влучно зауважив, що нації не є штучними чи випадковими утвореннями сучасності, а формуються на основі етнічних спільнот (ethnies), які мають спільну пам'ять, міфи про походження, культурні традиції та територіальну прив'язаність. Сміт відкидав постулат про те, що глобалізація спричинить занепад націоналізму та наголошував, що національна єдність має надзвичайну силу, оскільки задовольняє «потребу в колективному безсмерті та гідності» [1].

З моєї точки зору, історична пам'ять не просто набір фактів, а складний комплекс уявлень, знань, установок і стереотипів, що формують національну самосвідомість. Вона відображає не лише минуле, а й визначає сучасне становище нації та її місце у світовому історичному процесі. Це як позитивні, так і негативні аспекти, що вимагають об'єктивного аналізу цінностей. Саме тому тут варто наголосити, що інтерпретація історичних фактів може як об'єднувати націю, так і ставати джерелом внутрішніх протиріч. Критично важливо вміти об'єктивно

аналізувати минуле, аби уникати маніпуляцій історичними подіями та використання їх у політичних цілях.

Тут варто згадати і про національний характер, який також є важливим компонентом суспільної свідомості та постійною константою національної ідентичності. Він впливає на формування установок і стереотипів, а також створює емоційно-психологічний фон для нації. Національний характер виступає тією постійною константою, завдяки якій риси психології нації передаються із покоління в покоління через соціальне наслідування, традиції та культурні коди [2].

Національні почуття також тісно пов'язані з історичною пам'яттю. Вони можуть як згуртовувати суспільство, так і призводити до радикальних поглядів. Я вважаю, що емоційне сприйняття минулого має спиратися на здоровий глузд. Тут варто згадати еволюційну теорію Чарльза Дарвіна, який у своїх працях обґрунтував еволюційний шлях розвитку емоційних процесів та порівняв емоції людини і тварини. Він дійшов висновку, що виразні рухи людини, пов'язані з емоціями, є рудиментами реакцій, які вироблялися під час боротьби за існування у тваринному світі [3].

Політична самосвідомість також відіграє важливу роль у збереженні історичної пам'яті, оскільки визначає суспільні наративи минулого. Використання історії у політичних дискурсах може як консолідувати суспільство, так і поляризувати. Соціально-психологічний компонент політичної самосвідомості є домінантою в процесі її трансформації в національну. Етнічні компоненти також впливають на формування політичної психології, а політична свідомість, у свою чергу, визначає зміст і характер етнічних компонентів. Політичні амбіції та суб'єктивні оцінки можуть спотворювати історичну пам'ять та призводити до необ'єктивного аналізу минулого та сьогодення.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що історична пам'ять є фундаментом національної єдності, адже вона формує спільну ідентичність, зміцнює зв'язок між поколіннями та зберігає культурні та моральні цінності. Однак важливо усвідомлювати, що історична пам'ять – явище не статичне. Вона постійно еволюціонує та змінюється. Тому її формування вимагає зваженого підходу, та об'єктивного аналізу минулого. Ліна Костенко з цього приводу слушно зауважила: «Кожній нації є за що посипати собі голову золою, тільки не треба тим попелом запорошувати очі наступних поколінь. Ніхто з нас, нині живущих, не може нести відповідальності за давні неспокутувані гріхи. Але кожен з нас зобов'язаний їх не повторити і не примножити» [2].

Література:

1. Сміт Ентоні Д. (1994). Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука. К.: Основи. 224 с.

2. Гнатенко П.І. (2018). Національна ідентичність та історична пам'ять. *Грані*. Т. 21, № 10. С. 164-169.
3. Сивогракова З. А., Алексеєнко Н. В. (2017). Психологія емоцій. Регуляція емоцій / ред. Н. В. Ібрагімова. Харків: Укр. держ. акад. залізн. трансп. 42 с.

*Грик Юлія Василівна
студентка 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ У ПОЛІТИЧНОМУ РОЗВИТКУ ЗАХІДНОАФРИКАНСЬКИХ КРАЇН

Національна єдність є одним із центральних питань для розуміння того, як формуються та змінюються політичні системи в Західній Африці – регіоні, що включає 16 країн із загальним населенням понад 400 мільйонів осіб. Цей куточок континенту вирізняється надзвичайною кількістю етнічних груп, глибокими слідами колоніального минулого та складними сучасними умовами, такими як тероризм, економічна нерівність, кліматичні зміни та політична нестабільність. Усе це разом створює унікальний контекст, у якому країни намагаються знайти спільну основу для існування та розвитку. Західна Африка, розташована на перетині історичних торговельних шляхів і культурних впливів, завжди була місцем, де різні народи співіснували, співпрацювали чи конфліктували, формуючи складну картину суспільних відносин [1].

Колоніальний період у Західній Африці розпочався наприкінці XIX століття, коли європейські країни почали захоплювати ці землі. У 1884–1885 роках на Берлінській конференції Британія, Франція та інші держави поділили регіон на частини, проводячи кордони без урахування того, де жили різні народи чи які традиції вони мали. Девідсон у своїй книзі зазначає, що через це нові країни після незалежності не могли легко відчувати себе єдиними, адже люди всередині цих кордонів часто не мали спільного минулого. Але боротьба за свободу в 1940–1960-х роках показала, що об'єднання можливе. У Гані Кваме Нкрума став лідером, який закликав людей працювати разом, щоб позбутися колонізаторів. Він вірив, що всі африканці можуть будувати спільне майбутнє, і в 1957 році Гана стала першою незалежною країною в регіоні. Це надихнуло інші народи. Наприклад, Нігерія здобула незалежність у 1960 році, а Гвінея – у 1958 році. Проте після цього почалися труднощі. Нові уряди не завжди могли добре керувати, бо не мали достатнього досвіду, а люди всередині країн часто не довіряли одне одному через старі суперечки чи різні погляди на те, хто має бути головним. У Нігерії, наприклад, північ і південь сперечалися про владу ще з перших років, і це призвело до напруги. У Гвінеї Секу Туре намагався тримати всіх разом, але його жорсткі методи викликали невдоволення. Тож історія вчить, що єдність

народжувалася, коли був спільний ворог, але її важко було зберегти, коли цей ворог зник [2].

У Західній Африці багато етнічних груп, і це одна з головних речей, що впливають на те, як країни тримаються разом. У Нігерії їх понад 250 – хауса на півночі, йоруба на заході, ігбо на сході та багато менших. Через ці відмінності часто виникали конфлікти. Найвідоміший приклад – війна за Біафру з 1967 по 1970 рік, коли ігбо на сході захотіли відокремитися, бо вважали, що уряд у столиці їх обділяє. Вчений Янг пише, що колоніальні правителі навмисне створювали ворожнечу між групами, щоб легше було керувати. У Нігерії британці більше підтримували північних хауса, що дратувало південні народи, і ця проблема залишилася після незалежності. У 1966 році навіть стався переворот, коли військові з півдня намагалися змінити владу, але це тільки посилило розкол. Але є й інші приклади. У Сенегалі живуть вольоф, фулані, серер та інші, але там не було таких великих воєн. Перший президент, Леопольд Сенгор, зробив так, щоб усі почувалися частиною країни. Він підтримував освіту місцевими мовами, наприклад, вольофською, і поважав культури всіх груп, що допомогло уникнути розколу. У Гані теж багато народів – ашанті, еве, фанте, – але після Нкруми лідери намагалися будувати країну, де всі мають однакові права. Наприклад, у Гані часто обирають президентів із різних регіонів, щоб ніхто не відчував себе забутим. У Кот-д'Івуарі до війни 2002 року теж намагалися тримати баланс між групами, але коли це не вдалося, почалися бої [3].

Коли країни Західної Африки стали незалежними, вони почали шукати способи допомагати одна одній. У 1963 році створили Організацію Африканської Єдності (ОАЄ), яка закликала африканські народи триматися разом проти зовнішнього тиску, наприклад, від колишніх колонізаторів чи великих компаній. У Західній Африці цю ідею розвинули в 1975 році, коли з'явилася Економічне співтовариство західноафриканських держав (ECOWAS). Адежумобі пояснює, що ECOWAS займалася не лише економікою, а й миром. Наприклад, у Ліберії з 1989 по 1997 рік там була громадянська війна, і ECOWAS відправила миротворців, щоб зупинити насильство. У Сьєрра-Леоне з 1991 по 2002 рік теж була війна, і миротворці допомогли повернути спокій, хоча це зайняло багато часу. У Ліберії спочатку не вистачало грошей і солдатів, але Нігерія дала багато військ, що врешті допомогло. ECOWAS також працювала над торгівлею. У 1979 році підписали угоду, щоб люди могли їздити між країнами без віз і продавати товари без великих податків. Наприклад, торгівля між Нігерією та Ганою зросла, бо фермери возили продукти, як ямс чи кукурудзу, через кордон. Організація навіть планувала зробити спільну валюту, Еко, щоб країни стали ближчими економічно. Але ці плани затримувалися, бо в Нігерії економіка набагато більша, ніж у Гамбії

чи Ліберії, і країни не могли домовитися. У 1990-х роках ECOWAS також допомагала з виборами, наприклад, у Гані, щоб усе було чесно [4].

Сьогодні Західна Африка має багато проблем, які перевіряють, чи можуть країни триматися разом. У Нігерії з 2009 року терористична група «Боко Харам» нападає на північні міста, убиваючи людей і руйнуючи села. Це створює напругу між мусульманами й християнами, бо група хоче зробити північ релігійною державою. У дельті Нігеру люди протестують проти уряду, бо нафта приносить мільярди, але місцеві жителі не бачать цих грошей і живуть у бідності. У 2010 році там навіть напали на нафтові станції, щоб показати свій гнів. У Малі та Нігері клімат змінюється, і землі стають сухими. Люди змушені переселятися, і це призводить до сутичок за воду чи поля. У Малі в 2012 році туареги на півночі почали війну проти уряду, бо хотіли більше прав і ресурсів. У Сьєрра-Леоне після війни 1991–2002 років люди досі бідні, і уряд не може дати всім роботу чи школу, через що довіра слабка. У Ліберії після війни 1989–2003 років теж важко відновити країну, і багато людей не вірять владі. Але є й кращі приклади. У Гані з 1992 року вибори проходять мирно, і різні групи, як ашанті чи еве, беруть участь у політиці. У Сенегалі президенти змінюються без насильства, і це тримає країну разом. У Кот-д'Івуарі після війни 2002–2011 років уряд почав будувати дороги в селах, щоб люди не відчували себе забутими. У Гамбії з 2017 року нова влада намагається об'єднати людей після довгих років диктатури [5].

Національна єдність у Західній Африці – це процес, який залежить від історії, етнічних груп, роботи організацій і того, що відбувається зараз. Вона потрібна для політичного розвитку, бо допомагає країнам справлятися з розбіжностями всередині та загрозами ззовні. Єдність тут виростає з трьох речей, каже вчений Мазруї: африканських традицій, ісламських ідей і західного впливу, які змішалися в місцевих умовах. Нігерія, Сенегал і Гана показують різні шляхи: десь єдність руйнується через конфлікти, а десь тримається завдяки лідерам і законам [6].

Література:

1. Falola, T., & Salm, S. J. (2004). *African Urban Spaces in Historical Perspective*. Rochester: University of Rochester Press. 436 p.
2. Davidson, B. (1992). *The Black Man's Burden: Africa and the Curse of the Nation-State*. London: James Currey. 368 p.
3. Young, C. (1994). *The African Colonial State in Comparative Perspective*. New Haven: Yale University Press. 368 p.
4. Adejumo, S. (2001). *The History of ECOWAS: Regional Integration in West Africa*. Lagos: Malthouse Press.
5. Obi, C. I. (2010). *Oil and Insurgency in the Niger Delta: Managing the Complex Politics of Petro-violence*. London: Zed Books. 255 p.
6. Mazrui, A. A. (1986). *The Africans: A Triple Heritage*. London: BBC Publications. 344 p.

Дзина Марія Олексіївна
студентка 3-го курсу історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ПРОСТІР СУПЕРЕЧЛИВИХ НАРАТИВІВ: ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» У ПОЛЬСЬКО УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Історична пам'ять, розуміючи її як сукупність колективно закріплених знань, образів і уявлень про події минулого, відіграє ключову роль у передачі специфічного досвіду окремої національної спільноти. Саме через цей механізм відбувається самовизначення народу, а отже – формування та утвердження національної ідентичності. Разом із тим, історична пам'ять впливає на побудову національного історичного нарративу, який у постконфліктних суспільствах часто із чиннику єдності, трансформується на джерело суперечностей і напруги.

У контексті спільного історичного минулого різних етнопольських груп виникає низка паралельних або взаємовиключних його інтерпретацій, що функціонують у межах політично забарвлених нарративів. Такі множинні моделі пам'яті мають безпосередній вплив на сучасні міжнародні взаємини та інституційний діалог. Одним із прикладів подібної історичної суперечності є операція «Вісла» (1947 р.) – примусове переселення українського населення з південно-східних регіонів Польщі, яке й до сьогодні залишається чутливою темою в українсько-польських відносинах.

Метою цих тез є аналіз операції «Вісла» як прикладу суперечливого історичного нарративу, вивчення її впливу на динаміку польсько-українських взаємин.

У межах соціологічного підходу історична пам'ять розглядається як форма колективної пам'яті, що конструюється всередині соціальних груп. Моріс Гальбвакс першим запровадив поняття *mémoire collective*, та підкреслював, що пам'ять не є індивідуальною, а формується через комунікацію та належність до певного соціального середовища, залежить від культурного та ідеологічного контексту, в якому перебуває група.

За П. Рікером «у колективній пам'яті нагромаджуються символічні рани, які вимагають загоєння». Він, порівнюючи такі травми до індивідуальних психологічних травм, передбачає відкритість до розпрацювання пережитого, поступове подолання його наслідків та нарешті – пробачення, що «акцентує на цінності минулого, яке зміцнює майбутнє». У іншому випадку, колективна пам'ять стає слабкою та крихкою, вона піддається щоразу сильнішим політично-ідеологічним

надуживанням і, у висновку, редукується до присвоювання лише вибіркових, легітимних на думку групи версій пояснення важливих подій із минулого.

На думку філософа успадковані колективні уявлення «беззаперечно» пов'язані з військовим виборюванням кожною історичною спільнотою свого існування та незалежності. Тому закономірно одні й ті самі події «для одних означають хвалу, для інших – пригноблення», а «святу одних відповідає траур інших». Тому існування двох поглядів є історично обґрунтованим, однак подальше поконфліктне взаємоіснування вимагає рефлексії обох сторін, задля уникнення подальшої конфронтації у міжкультурному та політичному вимірах.

Військово-адміністративна кампанія польської комуністичної влади під назвою Операція «Вісла» розпочалась 28 квітня 1947 року. Її наслідками стало примусове переселення українців, а також етнографічних груп – лемків, бойків, русинів, та змішаних сімей із південно-східних регіонів Польщі до західних і північних «повернених земель», отриманих після Другої світової війни. Всього було переселено понад 140 тисяч осіб.

Офіційний мотив операції – боротьба з Українською повстанською армією (УПА), яка після війни продовжувала чинити опір польській владі. У польському державному наративі операція «Вісла» довгий час подавалась як вимушена відповідь на дії повстанського руху, та пояснювалось тим, що існування компактного українського розселення в межах Польщі сприяє підтримці УПА, а отже – становить пряму загрозу територіальній стабільності й безпеці держави.

З української точки зору операція є прикладом системної репресивної практики, спрямованої на асиміляцію та руйнацію етнокультурних зв'язків. Українці не раз в умовах недержавності опинялися в умовах асиміляції та позбавлення рідного простору, а тому у національному наративі «Вісла» – це травма вигнання, втрати дому й ідентичності.

Ф. Анкерсміт запропонував концепт «ідеального наративу» тобто формування єдиноправильної точки зору тлумачення подій минулого. Простежуємо що події, які суперечили та шкодили формуванню української ідентичності, сформували і колективне уявлення про поняття «свого» та «чужого». Стосовно української нації це усвідомлення дійсно стало одним із чинників формування власної ідентичності та боротьби за виборювання незалежності.

Однак по відношенню до інших народів, на даний момент розглядаємо західного сусіда – Польщу, воно вилилося у ряд суперечностей, пов'язаних із співіснуванням двох протилежних історичних наративів та колективних спогадів. Розуміємо, що коли проблема «свій/чужий» виноситься на політичну арену, пошук істини для

врегулювання конфронтації та побудові якісної співпраці, підмінюється пошуком «своєї» правди, яка, за визначенням, є множинною, а не абсолютною.

На сьогоднішній день історики й правозахисники розглядають операцію як акт насильницького переміщення з усіма ознаками етнічної дискримінації. На думку польського історика Гжегожа Мотики, ця акція була недопустимою формою колективного покарання, яка не мала чіткої юридичної легітимації та не відповідала нормам міжнародного права навіть у тогочасному трактуванні.

Офіційна позиція Польщі почала змінюватися лише в 1990-х роках, разом із початком демократизації польського суспільства а також деконструюванням встановленого комуністичною владою історичного нарративу. У 1991 році Сенат Польщі визнав депортацію несправедливою. У 2002 році президент Александр Квасневський вибачився перед українцями за трагедію операції «Вісла», а у 2007 році обидві країни оприлюднили спільну заяву про «неповторення трагедій минулого». Український інститут національної пам'яті, історики та громадськість регулярно порушують питання про реабілітацію постраждалих та моральну відповідальність за депортацію.

До сьогодні, однак, не існує спільного польсько-українського меморіального формату, який би символічно вшанував жертв і сприяв подоланню розбіжностей. Меморіальні заходи відбуваються окремо, переважно в межах діаспорних чи релігійних громад. Це свідчить про неподолані бар'єри у взаємному визнанні пам'яті.

За словами історика Володимира Вятровича, українці і поляки мали б спільно засуджувати цю подію, як типовий злочин комуністичного тоталітарного режиму. З юридичної точки зору, очевидно, що є всі підстави називати його воєнним злочином і злочином проти людяності.

Однак у 2023 році тема знову набула актуальності, коли Інститут національної пам'яті Польщі закритим слідством щодо операції Вісла, визнавши її попереджувальним і охоронним заходом, що, фактично, суперечило попереднім заявам. Це рішення викликало громадський резонанс та критику з боку українських істориків і офіційних осіб, зокрема Українського інституту національної пам'яті, який пообіцяв надати відповідну заяву.

Отже, попри наявність офіційних жестів примирення з боку як Польщі, так і України, усвідомлюємо, що вони хоч і відіграють значну роль, не здатні одномоментно зцілити історичні травми. Для значної частини польського суспільства операція «Вісла» тривалий час сприймалася як вимушена відповідь на злочини, скоєні проти польського населення Волині у 1943 році. Свіжа пам'ять про ці події підживлювала національну ненависть та сприяла виправданню репресивних дій. Для

українського суспільства дані події є травматичними, через тривалу асиміляційну політику з боку Польської держави.

Таким чином, сучасний стан українсько-польського діалогу з приводу операції «Вісла» залишається нестабільним і суперечливим. Формальне визнання та взаємні вибачення не мають позитивних наслідків без подальшої глибокої роботи з історичною пам'яттю, включно з відкритими дискусіями, науковим співробітництвом та спільними меморіальними практиками.

Література:

1. Ліщук-Торчинська Т. (2013). Філософсько-історичні трактування поняття «історичний наратив». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. С. 85–90.
2. Нагорна Л. (2012). Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 328 с.
3. Лосик О. (2011). Філософія пам'яті Поля Рікера. *Вісник Львівського університету*. Серія філософська. Вип. 14, С. 57–63.
4. Хахула Л. (2016). «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 304 с.
5. Ададуров В. (2013). Сучасний український гранд-наратив: підходи, концепції, реалізація. *Український історичний журнал*. Т. 2. С. 3-24.
6. ГО «CAT-UA: Communication Analysis Team – Ukraine». Український національний наратив. CAT-UA. URL: <https://cat-ua.org/2024/04/17/nacjonalnyj-narativ-try-bachennya-ukrayiny/> (дата звернення: 21.05.2025).
7. Сенат Польщі назвав злочини війни на Волині етнічними чистками. BBC News Україна. 20.06.2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2013/06/130620_it_poland_ura_volyn (дата звернення: 21.05.2025).
8. Про заходи до 60-х роковин операції «Вісла»: Указ Президента України від 05.04.2007 № 274/2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2742007-5717> (дата звернення: 21.05.2025).
9. Терещук Г. (2023). «Політичне безглуздя»: реакції на закриття у Польщі слідства щодо операції «Вісла». *Радіо Свобода*. 05.12.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/deportatsiya-visla-vijna-polscha-ukraina-zlochyn/32715725.html> (дата звернення: 21.05.2025).
10. За 20 років сліду вашого не буде... Пам'яті жертв акції «Вісла». *Український інститут національної пам'яті*. 10.04.2017. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/za-20-rokiv-slidu-vashogo-ne-bude-pamyati-zhertv-akciyi-visla> (дата звернення: 21.05.2025).

Касярум Олександра Сергіївна
студентка 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

В умовах сучасних викликів, особливо повномасштабного вторгнення Росії на територію України, питання історичної пам'яті та національної єдності набуває особливої актуальності. Меморіалізація героїчного подвигу захисників України стає не просто культурним феноменом, але й інструментом формування національної ідентичності та забезпечення неперервності історичної свідомості народу. Потреба у створенні нової парадигми культури пам'яті, яка б відповідала сучасним викликам і водночас враховувала національні особливості, постає як нагальне завдання українського суспільства.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі історичної пам'яті як основи національної єдності, аналізі механізмів меморіалізації та комеморації в українському суспільстві, а також у пошуку ефективних інструментів формування культури пам'яті з урахуванням міжнародного досвіду та національних особливостей.

Культура пам'яті – це те, чого особливо гостро потребує українське суспільство в умовах воєнного конфлікту. У багатьох країнах світу існує культ воїна – захисника національних цінностей та територіальної цілісності держави. Така традиція має глибоке історичне коріння та слугує потужним об'єднуючим фактором для суспільства.

Важливо розрізнити два взаємопов'язані, але різні за своєю суттю процеси: меморіалізацію та комеморацію. Меморіалізація здебільшого ініціюється та здійснюється державою через створення офіційних меморіальних комплексів, запровадження днів пам'яті, організацію хвилин мовчання тощо. Натомість комеморація передбачає безпосереднє залучення індивіда до моделей поведінки, які відображають повагу до національної пам'яті. Це не інструмент примусу, а природний процес виховання, коли вшанування пам'яті стає невід'ємною частиною життя громадянина.

Показовим у цьому контексті є досвід Ізраїлю, де меморіалізація стала невід'ємною частиною національної ідентичності. Щорічно країна відзначає День пам'яті загиблих солдатів та жертв тероризму (Йом ха-Зікарон), протягом якого о 11:00 на дві хвилини зупиняється все життя країни – люди встають, транспорт зупиняється, лунають сирени. Це не

просто державний захід, а глибоко вкорінена в суспільну свідомість практика, що відображає колективне переживання травматичного досвіду. Такий підхід демонструє гармонійне поєднання державної меморіалізації та суспільної комеморації, що може бути корисним для українського контексту.

Інший цікавий приклад – практики меморіалізації в Японії, де пам'ять про трагічні події (особливо атомні бомбардування Хіросіми та Нагасакі) трансформувалася в потужний пацифістський рух. Меморіальний парк миру в Хіросімі є не лише місцем вшанування жертв, але й освітнім центром, що транслює ідею неприпустимості ядерної зброї. Щороку 6 серпня там проводиться церемонія, під час якої запалюють ліхтарики, що символізують душі загиблих, і пускають їх по річці. Така практика демонструє, як травматична пам'ять може стати основою для формування позитивних суспільних цінностей та міжнародного діалогу.

Як зазначає Оксана Довгополова, кураторка платформи культури пам'яті Минуле/Майбутнє/Мистецтво: «Коли ми говоримо про пам'ять – ми говоримо насамперед про майбутнє. Також створення меморіалу під час війни – свого роду терапія, адже ми ніби з майбутнього, коли війна вже закінчилася, і ми перемогли, дивимося на те, як ми будемо пам'ятати» [1].

У контексті сучасних українських реалій виникає важливе питання взаємодії суспільства та держави щодо застосування інструментів меморіалізації. Спонтанні меморіали, які з'являються на Майдані Незалежності у Києві з ініціативи родичів загиблих героїв, демонструють потребу суспільства у виявленні своєї скорботи та вдячності. Однак подібні практики потребують системного підходу та координації зусиль громадянського суспільства і державних інституцій.

Варто зауважити, що в перші два роки повномасштабної війни меморіалізація відбувалася здебільшого стихійно, проте сьогодні спостерігається тенденція до професіоналізації цього процесу. Це виявляється у формуванні спільноти фахівців з питань пам'яті, проведенні досліджень, розробці конкурсних процедур, створенні рамок роботи з травматичним досвідом та відходу від радянської мови меморіалізації [2].

Як слушно зауважує Ігор Пошивайло, генеральний директор Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності: «Зберегти й передати наступним поколінням живу пам'ять про війну, її героїв та жертв дуже важливо, але не просто на теперішньому етапі, коли ця пам'ять “гаряча” та болісна...» [3].

Я вважаю, що питання меморіалізації набуло особливої актуальності з початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Це питання важливе не лише для збереження пам'яті про неймовірну відвагу наших воїнів та ціну життя, яку вони заплатили заради мирного майбутнього, але й для того, щоб міжнародна спільнота

усвідомлювала наслідки та жахливі жертви війни, не допускаючи подібних трагедій у майбутньому.

Для України, яка має багату історичну традицію вшанування предків, важливо розвивати національну модель меморіалізації, враховуючи міжнародний досвід, але не калькуючи його. Як майбутній юрист-міжнародник, я вбачаю необхідність у вивченні та критичному осмисленні світових практик меморіалізації для формування власної, автентичної моделі комеморації в Україні. Варто також переосмислити радянський досвід «святкування» Дня перемоги, коли трагічні події перетворювалися на «свято», нівелюючи справжній масштаб людських втрат.

Я особисто переконана, що меморіалізація – це не просто дії з боку держави чи вироблена звичка громадян, а відображення глибинної сутності людини – її здатності до емпатії, вдячності та цінування життя. Це вшанування людей, які продемонстрували мужність та віру у світле майбутнє людства.

Висновки. Історична пам'ять є потужним фундаментом національної єдності, особливо в часи випробувань. Для України важливо сформувати збалансовану модель меморіалізації, яка поєднуватиме державні ініціативи та громадянські практики, враховуватиме міжнародний досвід та національні особливості. Культура пам'яті має спиратися на принципи поваги до людської гідності, визнання цінності життя та вдячності тим, хто жертвує собою заради майбутнього. Лише за таких умов історична пам'ять зможе виконувати свою консолідуючу функцію, об'єднуючи суспільство навколо спільних цінностей та ідеалів.

Література:

1. Пам'ять і меморіалізація у громадах: як приймати рішення. Аналітичний центр CEDOS. 2023. URL: <https://cedos.org.ua/events/pamyat-i-memorializacziya-u-gromadah-yak-pryjmaty-rishennyu/> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Лабораторія практик меморіалізації. Освітньо-дослідницький проєкт з пошуку мови пам'ятання російсько-української війни. Платформа культури пам'яті «Минуле/Майбутнє/Мистецтво». 2024. URL: <https://pastfutureart.org/memorialization-practices-lab/> (дата звернення: 20.05.2025).
3. «Меморіалізація російсько-української війни: виклики та завдання» – круглий стіл від Українського інституту національної пам'яті. Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. 2023. URL: <https://maidanmuseum.org/uk/node/2808> (дата звернення: 20.05.2025).

*Коптєв Олександр Олександрович,
Хардін Валерій В'ячеславович
студенти 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

УГОРСЬКИЙ ІРЕДЕНТИЗМ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ СУЧАСНОЇ УГОРЩИНИ

В умовах швидкоплинних змін сучасного світу збереження національної єдності є важливим для будь-якої держави. Глобалізація, попри свої очевидні переваги, принесла й недоліки у вигляді розмивання кордонів між культурами й націями. На цьому підґрунті, усе більш популярними стають праві ідеології, які пропагандують зокрема збереження «чистоти нації». Попри перестороги, справжні праві політики, наприклад «Брати Італії» під керівництвом Джорджі Мелоні, відрізняються від тих, хто керується реваншизмом, де-факто шкодячи своїй країні. Це особливо характерно Угорщині, де ідеї іредентизму нерозривно пов'язані з політичним курсом уже понад століття.

Мета дослідження полягає у визначенні, чому виник угорський іредентизм, як він впливає на політику та особливостей на сучасному етапі.

Угорщина сьогодні – невелика центральноєвропейська держава, що не має виходу до моря. Тим не менш, ще на початку минулого століття Будапешт був рівноправною складовою одного з найбільших геополітичних гравців Європи – Австро-Угорської імперії. На жаль, навіть ця велич не допомогла їй під час Першої світової війни – блок Центральних держав програв. Для Угорщини така поразка стала особливо болісною: за Тріанонським договором, підписаним 4 травня 1920 року, країна втратила майже 70% своєї території, практично 60% населення, доступ до моря, 5 із 10 найбільших міст, родовища корисних копалин. Економічні проблеми загострилися й унаслідок втрати 60% орних земель, залізниці, каналів та майже 75% громадських доріг. Проте найбільшою історичною травмою стало розділення нації – понад 3 мільйони угорців були відділені від Батьківщини та залишилися в меншості на території інших держав.[1]

Від того моменту в угорському суспільстві не останню роль відіграють ідеї іредентизму – повернення історичних територій, де проживають представники їхньої нації. Уряди Угорщини міжвоєнних часів визначали цю ціль як пріоритетну у своїй зовнішній політиці. Внаслідок цього Будапешт вступив у Другу світову війну на боці нацистської Німеччини, згодом отримавши назад свої колишні території – югославські

Воєвину, Хорватію і Славонію (сьогодні Сербія, Хорватія і Словенія відповідно), Південну Чехословаччину (сьогодні Південна Словаччина), Трансільванію (Румунія) та Закарпаття (Україна).[2]

Друга світова війна завершилася повторною поразкою Німеччини та її союзниці Угорщини, яку повернули в межі кордонів, визначених Тріанонським договором. Окрім цього, у склад Чехословаччини було передано кілька угорських сіл. Таким чином, історична травма лише загострилася, а реваншистські настрої посилювалися. Тим не менш, комуністичні сили, які прийшли до влади, просували радикально протилежне бачення. За вченням марксизму-ленінізму, націоналістична ідеологія вважалась хворобою буржуазного капіталізму, а отже загрожувала державі. Режим розправлявся з націоналістами, а питання меншин вирішувалося законодавчими змінами, які мало впливали на реальне положення справ.

Із падінням комуністичної завіси 1989 року, націоналістичні тенденції повернулися не лише до країн колишнього СРСР, а й «Східного блоку», включно з Угорщиною. Їхнє відновлення сприяло поверненню до політики «Великої Угорщини», спрямованої на все те ж повернення втрачених територій. На момент кінця ХХ століття, найбільш жорсткою була суперечка зі Словаччиною – західні партнери тиском змусили Будапешт і Братиславу підписати договір про добросусідство у 1995 році.

Соціал-демократичні уряди, що керували Угорщиною в періоди 1994-1998 та 2002-2010 відійшли від політики яскраво вираженого націоналізму. Вони сфокусувалися на реформах та процесу євроатлантичної інтеграції, завдяки чому Будапешт успішно вступив у ЄС та НАТО. Проте економічні перспективи не змогли компенсувати історичну травму, чим успішно скористалася ультраправа партія Фідес, яку очолює Віктор Орбан. Ще за перший період його правління було прийнято резонансний Закон про статус 2001 року, за яким етнічні угорці в сусідніх країнах отримували такі ж права, що й громадяни Угорщини. Сюди входила фінансова допомога сім'ям, де щонайменше двоє дітей, які навчаються угорською мовою в школі, а також особливі умови для роботи з викладачами. Їм виділялося фінансування для навчання в Угорщині. Фактично завдяки цьому закону вдалося об'єднати закордонних угорців у одне правове поле, що допомагає партії Фідес незмінно триматися при владі з 2010 року. Попри негативну реакцію сусідніх держав, Будапешту вдалося частково згладити кути до 2014 року. [3]

Уже за 8 років партія Фідес повертається до влади, а Віктор Орбан вдруге займає прем'єрське крісло. Урядом було введено спрощений порядок отримання громадянства за історичним походженням, також надано ряд пільг. Завдяки своїй політиці Орбан отримав статус борця за права угорців у очах виборців, завдяки чому вдалося уникнути дискусій про внутрішні проблеми: демографічну кризу, поступову інфляцію, значну

залежність від енергоресурсів за пільговими цінами й поступове ослаблення демократичних цінностей. Із 2014 року, коли почалася війна Росії проти України, Угорщина неодноразово висловлювалась щодо можливого приєднання Закарпаття в майбутньому, внаслідок чого відносини з Києвом значно охололи.

Окрім цього, важливим елементом для укріплення націоналістичної політики стала міграційна криза в ЄС, що виникла внаслідок воєнних конфліктів на Близькому Сході та в Африці. Із того моменту до риторики іредентизму додавали й те, що Угорщина є форпостом християнства і традиційних цінностей у Європі. Офіційний Будапешт усіма засобами протидіє перегляду міграційної політики блоку, адже це означатиме відхід від заявлених позицій, що може порушити внутрішню стабільність і лояльність електорату.

Таким чином, політика іредентизму стала не лише об'єднуючим фактором, а й інструментом контролю над населенням. Завдяки поєднанню з іншими правими наративами, а також пільговими умовами на поставки енергоносіїв, партія Фідес утримує владу вже 15 років. Найяскравіше це проявилось в 2022 році, коли почалося повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Попри відсторонену реакцію угорського уряду, це не викликало сумніву в значній частці суспільства – громадяни проголосували за тих же кандидатів на парламентських виборах, що пройшли того ж року.[4]

Іншою загрозою такої ідеології залишається потенційна шкода сусідам та дестабілізація регіональної безпеки. Завдяки значній національній меншині угорців, Будапешт має частковий вплив на політику сусідніх держав. Сьогодні це можна прослідкувати в Румунії, де партія «Демократичний союз угорців Румунії» є однією з чотирьох у правлячій коаліції. Раніше повідомлялося про її прихильність до Фідес. Враховуючи політичні погляди її очільника Віктора Орбана, цілком вірогідно, що можливий вплив буде спрямований на дестабілізацію Бухареста.[5]

Найбільшою проблемою сучасного угорського іредентизму є те, що він впливає на спроможності колективної політики ЄС і НАТО. В умовах глобальних змін, європейські держави переважно є осередком стабільності, що в тому числі забезпечується євроатлантичними структурами. Угорщина, у свою чергу, часто блокує рішення у Раді ЄС та будь-які спроби реформувати механізм їхнього прийняття, мотивуючи це «суверенним правом» та «захистом національних інтересів». Із 2022 року, це особливо негативно позначилося на безпекових ініціативах Брюсселя. Окрім цього, Будапешт накладав вето на початок процесу вступу України та Молдови до ЄС, а зараз блокує відкриття переговорних кластерів для Києва, поки «права угорців Закарпаття не буде відновлено».

Таким чином можна побачити, що політика іредентизму давно перестала бути лише об'єднуючим фактором для угорської нації. Вона перетворилася на інструмент маніпуляцій та впливу всередині країни, а

ззовні на провокації та шантаж. Партія Фідес перетворила угорський націоналізм на бутафорський, користуючись ним для просування власних інтересів уже 15 років, від чого страждає не лише Угорщина, а й сусідні країни, які зазнають дестабілізаційного впливу.[6]

Попри всі негативні аспекти, позитивні перспективи розвитку угорської державності сьогодні представляє партія Тиса Петера Мадяра, яка також відноситься до політичної течії правого спрямування. Її ідеологія є очищеною від авторитарних тенденцій та спрямованою на адаптацію згуртованості угорського суспільства не задля ненависті, а задля руху й розвитку вперед. Історична травма безумовно ще довго залишатиме свій слід в суспільній думці Угорщини, проте зміна влади в офіційному Будапешті може призвести до адаптації націоналістичних ідей без шкоди власній державі та сусідам. Це є особливо важливим у сучасних умовах глобальних геополітичних змін. [7]

Література:

1. Ukrinform. Віктор Орбан має знати: Тріанонський договір – фундамент сучасної Європи. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3624308-trianonskij-dogovir-fundament-sucasnoi-evropi.html> (дата звернення: 20.04.2025).
2. Тужанський Д. Фантомні болі Угорщини: чому 100-річна угода досі визначає політику нашого сусіда. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/06/4/7110720/> (дата звернення: 20.04.2025).
3. Irredentism in Orban's Hungary – Urban Labs. *Urban Labs – Central Europe*. URL: <https://urbanlabsce.eu/irredentism-in-orbans-hungary/> (дата звернення: 20.04.2025).
4. Penov M. Orban's nationalism is a lesson for Europe. *The New Federalist*. URL: <https://www.thenewfederalist.eu/orban-s-nationalism-is-a-lesson-for-europe?lang=fr> (дата звернення: 20.04.2025).
5. Rutai L. Why Is Viktor Orban Keeping The 100-Year-Old Treaty Of Trianon Alive?. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. URL: <https://www.rferl.org/a/hungary-treaty-of-trianon-orban-fidesz-ethnic-hungarians/32919124.html> (дата звернення: 20.04.2025).
6. Hungarian Irredentism. *Scholarly Community Encyclopedia*. URL: <https://encyclopedia.pub/entry/37358> (дата звернення: 20.04.2025).
7. Dunai M. Hungary's opposition overtakes Viktor Orbán's party for first time in decades. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/2a1c4173-0436-4d13-b5c2-1b483baedec9> (дата звернення: 20.04.2025).

Крижанівська Анна Валеріївна
студентка 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОЛІТИЧНІ МІФИ: ЯК ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ВПЛИВАЄ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЄДНІСТЬ

Історична пам'ять є основним чинником формування національної ідентичності, визначаючи суспільні цінності та політичну культуру народу. Вона зберігає ключові події минулого, формуючи відчуття спільної історії та відповідальності перед майбутнім. Проте історична пам'ять часто стає об'єктом маніпуляцій, що впливає на єдність суспільства. У сучасному світі міжнародне право відіграє важливу роль у захисті історичної спадщини та протидії деструктивним політичним міфам.

Формування історичної пам'яті відбувається під впливом політичних еліт, медіа та міжнародних акторів, що може призводити до її викривлення. Використання політичних міфів як засобу маніпуляції суспільною свідомістю ставить під загрозу національну єдність та демократичний розвиток держави.

Історична пам'ять визначає, як суспільство сприймає своє минуле та формує власну ідентичність. Вона може зберігати та передавати об'єктивні історичні знання або ж піддаватися свідомому викривленню через політичні міфи. Політичний міф, за своєю суттю, є спрощеною або маніпулятивною версією минулого, що використовується для досягнення політичних цілей. Він може сприяти консолідації нації, але також і розколювати суспільство [5, с. 520].

Політичні міфи часто використовуються для виправдання певних ідеологій або політичних рішень, створюючи спрощене уявлення про складні історичні процеси. Вони можуть ґрунтуватися на перекручених фактах або вибіркового трактуванні подій, що дозволяє формувати суспільну думку у вигідному для влади чи окремих груп напрямку [5, с. 530]. Наприклад, міфи про «золотий вік» нації або про ворогів, які постійно загрожують її існуванню, сприяють консолідації суспільства, але водночас можуть слугувати інструментом для виправдання репресій чи зовнішньої агресії. У такому контексті міжнародне право виконує функцію запобіжника, що регулює інформаційну політику, забороняючи пропаганду ненависті, заперечення воєнних злочинів та інших порушень прав людини.

Одним із найпоширеніших міфів є уявлення про історичну бездоганність нації, що веде до ігнорування або виправдання злочинів минулого. Такі наративи часто перешкоджають міжнародному діалогу та

примиренню, що особливо актуально для країн, які пережили військові конфлікти або окупацію. Міжнародне право передбачає механізми боротьби з такими викривленнями, включаючи створення комісій правди, кримінальне переслідування осіб, відповідальних за воєнні злочини, та підтримку історичних досліджень, які спираються на факти, а не на політичну кон'юнктуру [2]. Таким чином, боротьба з політичними міфами є не лише питанням внутрішньої політики держави, а й важливою складовою міжнародного правопорядку.

У міжнародному праві питання захисту історичної пам'яті та протидії маніпуляціям регулюються низкою документів, таких як Конвенція ЮНЕСКО про захист культурної спадщини та резолюції ООН щодо боротьби з запереченням геноциду. Наприклад, після Другої світової війни міжнародне право засудило нацистську ідеологію та запровадило механізми для недопущення повторення подібних злочинів, що є важливим елементом історичної пам'яті [4].

Японія є прикладом держави, яка через міжнародно-правові механізми намагається переосмислити своє історичне минуле. Після Другої світової війни країна прийняла ряд міжнародних зобов'язань, зокрема щодо виплат компенсацій жертвам воєнних злочинів. Водночас внутрішні політичні сили час від часу намагаються переглянути історичну пам'ять, що викликає суперечки як всередині країни, так і на міжнародному рівні.

В Україні історична пам'ять відіграє критичну роль у становленні національної ідентичності, особливо в умовах постколоніальної трансформації. Радянська спадщина та довготривала інформаційна війна сприяли формуванню різних історичних наративів, що ускладнює процес консолідації суспільства. Відтак, міжнародні правові інструменти можуть допомогти у подоланні дезінформації та формуванні єдиного історичного дискурсу.

Втрата історичної пам'яті веде до глибоких суспільних криз, породжуючи відчуття меншовартості, безперспективності та розгубленості серед громадян. Для демократичних держав, особливо тих, що вийшли з-під колоніального чи тоталітарного гніту, збереження та відновлення історичної пам'яті є фундаментальним чинником національної єдності [1, с. 55].

Саме міжнародне право визначає необхідність захисту історичної спадщини, закріплюючи обов'язок держав протидіяти її викривленню та запереченню. Цілісна історична свідомість допомагає суспільству не лише осмислювати минуле, але й формувати стратегічне бачення майбутнього. Втім, через століття репресій, етноциду та нав'язування чужих ідеологій природний зв'язок поколінь багаторазово руйнувався, що ускладнює процес відновлення правдивого історичного наративу. Відтворення об'єктивної історії є не лише питанням національної ідентичності, а й міжнародної безпеки, оскільки маніпуляції історією можуть

використовуватися як засіб політичного тиску та конфліктогенний фактор [1, с. 57].

Держави, які успішно інтегрують історичну пам'ять у свою правову систему, демонструють високий рівень стабільності та демократичного розвитку. Водночас розбіжності у трактуванні історії можуть спричиняти соціальну напругу та політичну поляризацію. Також важливо розуміти, що історична пам'ять визначає міжнародний імідж країни, впливаючи на її дипломатичні відносини, співпрацю в сфері безпеки та взаємодію з міжнародними організаціями. Отже, стратегічна політика історичної пам'яті має спиратися на міжнародні правові норми, сприяти консолідації суспільства та захищати його від дезінформації.

Таким чином, історична пам'ять є ключовим фактором у формуванні національної єдності, але вона також може бути використана для політичних маніпуляцій. Політичні міфи впливають на суспільну свідомість, змінюючи сприйняття історичних подій. У цьому контексті міжнародне право відіграє важливу роль, забезпечуючи захист історичної правди та запобігаючи використанню історії як інструменту політичного тиску. Досвід інших країн, зокрема Японії, демонструє, що міжнародні механізми можуть сприяти формуванню спільного історичного наративу. Для України важливим завданням є збереження об'єктивної історичної пам'яті як основи національної єдності та демократичного розвитку.

Література:

1. Ковтун Н. (2021). Історична пам'ять як основа становлення політичної еліти в контексті політичної трансформації України початку XXI ст. Житомирський державний університет імені Івана Франка. С. 53–58. (дата звернення: 21.03.2025).
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 09.12.1948 : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 21.03.2025).
3. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Конвенція Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури від 16.11.1972: станом на 4 жовтня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 21.03.2025).
4. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй : від 01.11.2005 № A/RES/60/7. (дата звернення: 21.03.2025).
5. Шайгородський Ю. (2013). Міф у символічному полі політики. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. С. 514–533. (дата звернення: 21.03.2025).

Мазуренко Аліса Вадимівна
студентка 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація нині виступає як ключовий етап суспільного розвитку, що визначає якісну трансформацію світового порядку та формування нових ціннісних орієнтирів. Вона кардинально змінює соціальні, політичні, економічні та управлінські системи держав, сприяючи їх модернізації та налагодженню глобальної взаємодії. У результаті національні економіки все глибше інтегруються в єдиний світовий простір, що забезпечує вільний рух капіталу, робочої сили, товарів і послуг.

Глобалізація формує нову реальність, в якій країни змушені діяти синхронно, застосовуючи напрацьовані геополітичними лідерами підходи до розвитку управління.

Необхідно дослідити основні тенденції глобалізації та її вплив на економіку, культуру, екологію та технологічний розвиток. Особливу увагу приділено питанням сталого розвитку, етики споживання, використання штучного інтелекту та біотехнологій, а також ризикам, пов'язаним із цифровізацією суспільства. Аналізуються як позитивні аспекти глобалізації, так і її виклики, що стосуються збереження культурної ідентичності, соціальної нерівності та екологічної стабільності.

Глобалізація сприяє культурному обміну та економічному зближенню країн, однак вона водночас породжує виклики, пов'язані зі збереженням культурної унікальності. З одного боку, вона відкриває доступ до багатства світових культурних надбань, а з іншого – створює ризик культурної уніфікації, що може призвести до втрати етнічних особливостей і традицій. Активне поширення культурних продуктів і практик супроводжується тенденціями до стандартизації, що, в свою чергу, веде до домінування масової культури та маргіналізації локальних традицій.

Сучасний світ стикається з новими викликами глобалізації, що впливають навіть на такі фундаментальні поняття, як громадянство та державність. Державні кордони стають менш визначеними, а роль національної ідентичності послаблюється. Європейська спільнота поступово трансформується у глобальне космополітичне суспільство, де діє спільне європейське право та формується наднаціональна ідентичність [1]. У межах концепції “Великої Європи” відбувається активне формування

загальноєвропейської свідомості, що частково нівелює національні та патріотичні аспекти світогляду громадян.

В економічній сфері глобалізація відкриває нові можливості міжнародної торгівлі та інвестицій, але водночас поглиблює економічні диспропорції між країнами. Концентрація капіталу в руках транснаціональних корпорацій посилює залежність менш розвинених держав від глобальних ринків. Водночас розвинені країни вже адаптуються до нової технологічної економічної моделі, яка спричиняє хвилю технологічних змін.

Четверта промислова революція, що розгортається нині, визначається цифровізацією, автоматизацією та широким впровадженням кіберфізичних систем у виробничі та управлінські процеси. Використання передових технологій, таких як нанотехнології, біотехнології та штучний інтелект, радикально змінює економіку та соціальні структури, формуючи нові бізнес-моделі та виробничі процеси. Ці технологічні зміни не лише підвищують ефективність та продуктивність, а й відкривають можливості для створення інноваційних продуктів та послуг, які раніше здавалися неможливими.

Технологічний прогрес сьогодні охоплює різні сфери, від сталого розвитку до біотехнологій та штучного інтелекту, водночас створюючи нові виклики та етичні дилеми. Підвищена увага до екологічних технологій та зеленої економіки покликана зменшити негативний вплив на довкілля та сприяти збереженню природних ресурсів для майбутніх поколінь [2]. Відновлювана енергетика та енергоефективні рішення допомагають зробити економічний розвиток більш сталим, однак загострення екологічних проблем ставить під сумнів можливість подальшого необмеженого зростання.

Філософія сталого розвитку передбачає відповідальність перед майбутніми поколіннями, етику споживання та переосмислення ролі людства в природі. Важливою концепцією є необхідність збереження екосистем та раціонального використання ресурсів. Основні екологічні загрози пов'язані з виснаженням природних багатств, забрудненням навколишнього середовища, стрімким зростанням населення та нерівномірним розподілом екологічного навантаження між країнами. У цьому контексті виникає потреба у зміні споживчих патернів: від культури надмірного споживання до усвідомленого використання ресурсів, стимулювання повторного використання, переробки та мінімізації відходів.

Підхід до взаємодії людини з природою також змінюється, варіюючись між антропоцентризмом та екоцентризмом. Антропоцентризм розглядає природу через призму людських потреб, в той час як екоцентризм надає всім живим істотам і екосистемам самотійну цінність, незалежно від їхньої корисності для людини [3].

Інформаційні технології та штучний інтелект відіграють дедалі більшу роль у сучасному світі, сприяючи автоматизації рутинних завдань, оптимізації виробництва та підвищенню ефективності послуг. Однак поряд із перевагами виникають і ризики. Високий рівень автоматизації загрожує скороченням робочих місць, а впровадження автономних систем у процес прийняття рішень викликає занепокоєння щодо прозорості, відповідальності та етичності. Оскільки рішення штучного інтелекту часто складно пояснити чи обґрунтувати, зростає потреба в механізмах контролю та регулювання.

Біотехнології, зокрема генетична модифікація та редагування геному, відкривають нові можливості для медицини, дозволяючи лікувати складні захворювання, покращувати якість життя та навіть продовжувати його тривалість. Однак втручання в геном людини та створення генетично модифікованих організмів піднімають серйозні етичні питання. Потенційні екологічні та соціальні наслідки, а також загроза виникнення нерівності між людьми через різний доступ до цих технологій, потребують обережного підходу та ретельного регулювання.

Важливою проблемою цифрової епохи стає питання приватності та безпеки даних. Масштабне використання інтернету та цифрових технологій призводить до накопичення величезних обсягів персональних даних, що створює ризики їхнього несанкціонованого використання або маніпуляцій. Якщо механізми захисту не будуть ефективними, це може загрожувати не лише особистій безпеці громадян, а й основним демократичним цінностям.

На основі вищевикладеного, можемо зробити висновок, що глобалізація сприяє економічному розвитку та міжнародному співробітництву, однак посилює економічні диспропорції між країнами та залежність менш розвинених держав від транснаціональних корпорацій. Культурний обмін збагачує суспільство, але водночас спричиняє загрозу втрати національної ідентичності через домінування масової культури та стандартизацію культурних цінностей. Особливо роль у процесі глобалізації відіграє технологічний прогрес, зокрема цифровізація та впровадження штучного інтелекту, що оптимізує виробничі процеси та покращує якість послуг, але водночас створює загрози безробіття та етичні дилеми щодо автономних систем прийняття рішень. У цьому аспекті використання біотехнологій та генетичних модифікацій відкриває нові можливості у медицині, проте потребує ретельного етичного контролю для запобігання соціальній нерівності та непередбачуваним наслідкам для довкілля. Загалом взаємодія людини з природою розглядається в межах двох підходів – антропоцентризму, що орієнтується на потреби людини, та екоцентризму, який надає самостійну цінність природним екосистемам. Наостанок, важливу роль має цифрова революція, яка викликає серйозні

виклики у сфері безпеки даних та приватності громадян, що потребує посиленого правового регулювання.

Таким чином, глобалізація є неоднозначним процесом, що відкриває нові можливості для розвитку, але водночас створює значні виклики, які потребують комплексного та збалансованого підходу до їхнього вирішення.

Література:

1. Глобалізація як проблема філософського аналізу. 2017. URL: <http://psi.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-socialnyh-i-gumanitarnyh-dyscyplin/GPS-1.1.pdf> (дата звернення: 21 березня 2025 р.).
2. Науково-технологічний прогрес і його філософські інтерпретації. URL: <https://studfile.net/preview/9668587/page:91/> (дата звернення: 21 березня 2025 р.).
3. Biswas I. (2019). Anthropocentrism to Ecocentrism – An Advancement in Philosophical Thought. URL: <https://www.katwacollegejournal.com/issues/Idisha%20Biswas-Philo-revised%20for%20june%202019/article%20anthropocentrism.pdf> (дата звернення: 21 березня 2025 р.).

Міненко Андрій Володимирович
аспірант кафедри теоретичної і практичної
філософії філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

НЕОБХІДНІСТЬ ІСНУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Утворенням та функціонуванням історичної пам'яті займається гуманітарна наука історія. Як наука, історія претендує на об'єктивність, тобто об'єктивне висвітлення минулих подій. Також, історія як наука має власну методологію, джерела, інституції що забезпечують її існування. Одним з головних методологів історії як науки є прусський історик Леопольд Ранке. Саме він обґрунтовував можливість об'єктивного висвітлення минулого за допомогою порівняння першоджерел та заснував нову методологію – історизм.

Джерела історії поділяють на речові, письмові та усні. Зазвичай, коли мова йде про джерела історії, то найбільшої уваги зазнають документи. Історики зазвичай мають справу зі документами. Одними з головних завдань історика є знаходження першоджерел, їх зберігання та правильна інтерпретація. Дана інтерпретація дозволяє історикам, суспільству стверджувати про певний «сенс» минулого, надавати минулому певного логічного та закономірного спрямування. Це є основним завданням філософії історії.

Дуже часто, така інтерпретація залежить від історика, що ставить під сумнів доцільність визначення історії як об'єктивної науки. Адже, історик досліджує тільки певні події, за певною логікою що унеможливорює об'єктивність. Певній події історик надає великого значення, в той час як інші применшує. Хоча, історик повинен утримуватися від категоричних висновків. Але, коли історик утворює певну систему сприйняття минулого він стає схожим на суддю. Про цю різючу схожість зазначає французький філософ Поль Рікер. Але, якщо суддя зобов'язаний виносити вирок підсудному, то історик може піддатися публічному та академічному засудженню. [3, р. 320].

Ускладнює функціонування історичної пам'яті наявність великої кількості носіїв пам'яті, котрі дуже часто суперечать одне одному. Історик вимушений якимось поєднати ці суперечливі свідчення в певний сенс історії. Звичайно, що вирок історика стосовно минулого є суб'єктивним. Проте, ця суб'єктивність обґрунтована об'єктивними методологічними засадами. Історик стає схожим на філософа, котрий власноруч рефлексує над історичними подіями. Рікер пропонує виокремити такі особливості об'єктивності історичної пам'яті: історичний вибір (історик обирає

важливі та неважливі історичні події); каузальність (історик визначає причини історичних подій); історична дистанція (історик має розрив в часі зі об'єктом дослідження); реконструювання суб'єктивного людського досвіду. Рікер вважає що дана суб'єктивність є унікальною та неповторною в порівнянні з іншими науками [2, с. 38].

Така особливість історії може поставити під сумнів доцільність існування історичної пам'яті. Адже, сучасна методологія науки вимагає від наук бути об'єктивними, емпіричними та практичними. Проте, існує необхідність історії.

Німецький філософ Фрідріх Вільгельм Ніцше зазначав: «...лише завдяки здатності використовувати для життя минуле і з окремих подій знову створювати історію людина стає людиною...» [1, с. 297].

Звернення до минулого також допомагає людині відчувати себе щасливою та впевненою. Коли людина усвідомлює своє походження, чому вона проживає на цьому місці, то вона стає більш впевненою та щасливою. В неї менше сумнівів, менше прагнень до поневірянь, пошуків. Ніцше називає такий спосіб сприйняття минулого як антикварна історія. Для людини, в душі антикварної історії «Історія її міста стає для неї її власною історією; вона сприймає мури, ворота з вежами, припис міської ради, народне свято як розмальований щоденник своєї юності й віднаходить у всьому цьому себе саму, свою силу, свою старанність, своє бажання, своє судження, свої дурість і примху. Тут добре жилося, каже вона собі, бо й нині живеться добре, тут житиметься добре й надалі, бо ми стійкі і нас не можна зламати за одну ніч» [1, с. 312].

Історія стає прикладом для людей. Коли людина прагне здійснити неможливе, щось, що в теперішніх умовах виглядає неможливим, історія стає тим підґрунтям, тією опорою, що мотивує та спонукає людину до діяльності. Генії та вчені, герої та бунтівники звертаючись до минулого можуть віднайти одностайність, й таким чином не втрати запалу до здійснення великих речей. Особливо, коли справа стосується політики. Звертаючись до прикладів минулого, можна зробити певні висновки та не вчиняти схожі помилки. Ніцше називає такий спосіб сприйняття минулого «монументальна» історія. Цей спосіб сприйняття минулого тим, що людина робить висновок: велике, якщо вже раз існувало і так чи інакше могло колись бути, то, напевно, може статися колись знову; і він мужніше крокує своїм шляхом, адже сумнів – а що, як бажає він раптом чогось неможливого? – який опановує його в години слабкості, тепер позбавлений підґрунтя. [1, с. 306] Так, сьогодні політична ситуація в Україні та всьому світі є нестабільною та небезпечною. Та звернення до минулого, до буремних подій Світових воєн, Руїни, Великого переселення народів дозволяє зрозуміти, що подібні ситуації вже траплялися та закінчувалися. Історична пам'ять виступає як заспокійливий та мотивуючий засіб.

Сьогодні, коли Україна стикається з серйозними викликами та проблемами, українцям як ніколи необхідно шукати джерело стійкості та впевненості. Героїчне історичне минуле України, приклади звитяги та боротьби показують, що навіть за складних умов, боротьба є частиною нашої ідентичності, і саме з неї ми черпаємо натхнення для подолання сучасних викликів.

Література:

1. Ніцше Ф. (2022). Народження трагедії; Невчасні міркування I–IV / упоряд. Дж. Коллі, М. Монтінарі ; пер. з нім. О. Фешовець, К. Котюк ; ред. О. Фешовець. Львів : Астролябія. 624 с.
2. Рікер П. (2001). Історія та істина / пер. з фр. В. Шовкун. Київ: КМ Academia. 393 с.
3. Ricoeur P. (2004). *Memory, History, Forgetting* / transl. by K. Blamey, D. Pellauer. Chicago: University of Chicago Press. 624 p.

Накорчевська Вікторія Сергіївна
студентка 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Історична пам'ять має велике значення у формуванні національної єдності, особливо в умовах війни, коли суспільство стикається з викликами, що вимагають згуртованості та підтримки. В умовах війни в Україні історична пам'ять стає важливим інструментом для консолідації нації, оскільки вона дозволяє віднайти моральні орієнтири, спільну мету та цінності, які сприяють формуванню національної єдності.

Мета дослідження – з'ясування ролі історичної пам'яті у формуванні національної єдності в умовах війни в Україні та визначення її впливу на збереження національної ідентичності та підтримку національного духу.

Ідея пам'яті як основи соціальної ідентичності та єдності займає важливе місце у філософських дослідженнях, адже вона безпосередньо впливає на формування колективної свідомості. Філософи давно зверталися до теми пам'яті і певною мірою її зв'язку з національною ідентичністю та єдністю.

Так, Фрідріх Ніцше, хоча і не зосереджувався на понятті історичної пам'яті, у своїй концепції «вічного повернення» акцентував увагу на переосмисленні минулого для формування кращого майбутнього. Він писав: «Ми повинні звертатися до нашої історії, щоб створити нову реальність.» У цьому контексті пам'ять про національні трагедії та перемоги може стати поштовхом для трансформації суспільства та його згуртування в умовах війни [1, с. 39].

Моріс Хальбвакс, у своїй праці «Соціальні рамки пам'яті» (*La Mémoire Collective*) зазначав: «Пам'ять – це не просто індивідуальний процес, це колективний феномен, що формується через взаємодію між людьми та соціальними умовами». За його словами, пам'ять є не тільки інструментом збереження історії, але й важливим механізмом формування національної ідентичності. У кризові часи, такі як війна, колективна пам'ять стає важливим чинником, що об'єднує націю перед загрозами [2].

Еммануель Левінас вважав пам'ять моральним імперативом. У своїй праці «Інший і його інші» (*Totalité et Infini*) він писав: «Пам'ять є основою морального обов'язку, що з'єднує покоління.» Левінас підкреслював, що пам'ять передає не лише факти, а й відповідальність за майбутнє, дозволяючи

нації не лише зберігати свою історію, а й формувати моральну основу для майбутніх поколінь. В умовах війни пам'ять про спільні трагедії та перемоги може стати основою для моральної підтримки та згуртування народу [3, с. 52].

Мішель Фуко, який досліджував взаємозв'язок влади і пам'яті, вважав, що пам'ять є важливим інструментом соціального контролю та опору. В одній зі своїх статей він зазначав: «Пам'ять може бути знаряддям опору, що об'єднує людей у боротьбі за свободу.» В умовах війни в Україні пам'ять про колективні боротьби та страждання може стати важливим фактором для мобілізації народу та підтримки національної єдності [4].

Важливо зазначити, що в Україні, де війна триває вже понад десять років, історична пам'ять перетворилася на ідейний стрижень опору російській агресії. Одним із основних аспектів історичної пам'яті є усвідомлення своєї історії, зокрема боротьби за незалежність. Від часів Київської Русі, через козацьку добу аж до Революції Гідності – українці завжди відстоювали свою свободу. Це формує національну гордість та зміцнює єдність [5, с. 96].

Війна з Росією посилила переосмислення історичних подій. Зокрема, радянська версія історії, яка нав'язувала міф про «братні народи», втратила будь-яку довіру. Українське суспільство масово відмовляється від російських наративів і шукає власну правду в історичних джерелах. Одним із яскравих прикладів є перегляд ролі діячів минулого. Якщо раніше частина українців мала неоднозначне ставлення до Степана Бандери чи Симона Петлюри, то зараз їх сприймають як символи боротьби. Їхній досвід протистояння російському імперіалізму надихає сучасних воїнів.

Історична пам'ять також проявляється у зміні топонімів. Декомунізація та дерусифікація – це не лише питання політики, а й боротьби за власну ідентичність. Площі, вулиці, міста, названі на честь радянських діячів, поступаються назвам, що відображають українську історію.

В умовах війни також зросла роль історичних символів. Український герб, прапор, гімн – це не просто державні атрибути, а символи боротьби. Фраза «Слава Україні! Героям слава!» стала не лише вітанням, а маркером національної приналежності та відданості ідеї незалежності [6, с. 187].

Крім того, важливим аспектом є популяризація історії через культуру. Українське кіно, музика, література активно звертаються до тем боротьби за незалежність. Такі фільми, як «Кіборги» чи «Захар Беркут» та багато інших, формують патріотичне світосприйняття. За документальний фільм «20 днів у Маріуполі» Україна вперше отримала премію Оскар у 2024 році.

Меморіальна культура також набуває нових рис. В Україні активно створюються пам'ятники загиблим захисникам, меморіальні комплекси, які збережуть правду для майбутніх поколінь. Це дозволяє закріпити в історичній пам'яті героїзм сучасних воїнів.

Таким чином, історична пам'ять в Україні стала потужним інструментом не тільки збереження національної ідентичності, але й

моральної основи для об'єднання нації перед зовнішнім ворогом. В умовах війни вона зміцнює національну гордість, формує почуття спільності та патріотизму, а також надає моральну підтримку в боротьбі за незалежність. Перегляд історії, повернення до національних героїв, зміна топонімів, роль символів сприяють формуванню нового світогляду та солідарності серед українців. Історична пам'ять допомагає зберігати правду про героїзм минулих і сучасних поколінь, що сприяє зміцненню національної єдності та готовності до подолання нових викликів, що стоять перед Україною. Як вірно зазначали філософи минулого, пам'ять є основою колективної ідентичності, що визначає не лише моральні орієнтири нації, а й її здатність до відродження та самозбереження в умовах найскладніших випробувань.

Проведене дослідження дало змогу з'ясувати, що історична пам'ять є не лише соціальним чи політичним феноменом, а й глибоко філософською категорією. Філософи з давніх часів наголошували на важливості пам'яті для становлення не лише особистості, а й суспільства та держави. Як показали дослідження філософів, історична пам'ять не тільки зберігає історію, але й формує національну ідентичність та єдність.

В умовах війни в Україні історична пам'ять стала основою для морального об'єднання нації, закріплюючи спільну мету і цінності. Відзначення національних героїв, зміна топонімів, символічні жести, такі як герб, прапор та гімн, формують спільну ідентичність, яка об'єднує націю перед зовнішнім ворогом. Сьогодні історична пам'ять в Україні не тільки відображає героїзм минулих поколінь, але й створює моральну основу для нових поколінь, що стоять на захисті незалежності країни.

Література:

1. Сінельнікова М. (2019). Концепт вічного повернення у філософії Фрідріха Ніцше. *SHV*, Вип. 5, № 2. С. 38–42.
2. Хальбвак М. Соціальні рамки пам'яті. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1245140/mod_resource/content/1/Halbvaks_Socialnye-ramki-pamyati_RuLit_Me_592675.pdf (дата звернення: 20.03.2025).
3. Речич Л. Л. (2016). Емануель Левінас та його Інший. *Наукові записки НаУКМА*, Т. 180: Філософія та релігієзнавство. С. 50–55.
4. Фуко М. Археологія знання. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0052345.pdf> (дата звернення: 20.03.2025).
5. Чупрінова Н. Ю., Севрук І. І., Соколовська Ю. В. (2024). Історична пам'ять та національна ідентичність в умовах російсько-української війни (2014–2024 рр.). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Історичні науки, Т. 35 (74). № 3. С. 95–99.
6. Кузьмінець Н., Стадник О., Букіна Т. (2023). Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка*. Серія Історія. № 14/56, С. 185–196.

*Пищик Софія Владиславівна
аспірантка кафедри філософії гуманітарних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Інформаційна культура сучасного суспільства відіграє важливу роль у формуванні національної самоідентифікації. В умовах глобалізації та швидкого розвитку інформаційних технологій, культура сприйняття та використання інформації стала важливим чинником виявлення та підтримки національних цінностей, традицій і культурної спадщини. Сучасне суспільство потребує не лише критичного мислення і здатності аналізувати потік інформації, а й вміння усвідомлювати свою культурну приналежність. В умовах інформаційного середовища національна ідентичність часто формується через медіа, соціальні мережі та інші платформи, де культура, мова та історія стають важливими складовими. Завдяки інформаційній культурі громадяни можуть зміцнювати почуття приналежності до своєї нації, зберігати культурні традиції, а також активно взаємодіяти з іншими націями [1].

Рівень розвитку нації як системного утворення значною мірою залежить від її інформаційної культури. Інформація стала основним ресурсом у сучасному світі, і нації, які ефективно управляють інформацією, мають можливість визначати напрямок розвитку не лише власної країни, а й глобальних процесів. Нації, які займають лідируючі позиції у сфері інформаційних технологій, зазвичай мають величезний вплив на світову економічну політику. Це включає не лише технічні розробки, але й інформаційні продукти та послуги, які вони створюють і які часто стають домінуючими на світовому ринку. Інформація, як ресурс, стає основною складовою економічної потужності, і країни, що контролюють потоки інформації, мають суттєву перевагу в глобальній конкуренції.

Розвинена інформаційна культура характерна для багатьох країн, що мають високий рівень технологічного розвитку, інфраструктури та освіти, де інформація та знання є ключовими факторами економічного зростання та соціального розвитку [2]. Такі країни активно впроваджують новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та підтримують розвиток медіа, освіти та інтелектуального потенціалу своїх громадян. Наприклад, це США, Японія, Південна Корея, Швеція, Фінляндія, Естонія, Німеччина, Канада тощо.

Варто визнати той факт, що США є лідером у галузі технологічних інновацій та інформаційної культури. Багато великих компаній, таких як Google, Facebook, Microsoft, Apple, є світовими гігантами, що визначають інформаційні потоки на глобальному рівні. США також мають розвинену систему освіти і великий досвід у підтримці медіаіндустрії та доступу до інформації. Але, крім цілком вагових аргументів, у США є проблеми з інформаційною нерівністю всередині країни, зокрема у віддалених чи бідніших районах.

Також Японія відома своєю технологічною інноваційністю та високим рівнем цифрової грамотності. Саме ця країна стала одним з лідерів у розробці новітніх технологій, таких як робототехніка, автоматизація та штучний інтелект, що активно впроваджуються в повсякденне життя. Проте, суттєвим недоліком є застаріле ставлення до деяких форм комунікації, наприклад, обмежений розвиток соціальних мереж у порівнянні з іншими країнами.

Особливістю розвитку цифрових технологій та інформаційної культури Південної Кореї є те, що вона потає лідером у світі за швидкістю Інтернету та рівнем цифрових технологій. Країна має одні з найшвидших Інтернет-з'єднань, а також високий рівень технологічної освіти та інновацій. Але, також має свої суттєві недоліки, наприклад, випадки кібервотрження та зловживання інформацією).

Швеція є однією з передових країн Європи в аспекті інформаційної культури, завдяки високому рівню освітньої системи, інтернет-покриттю, технологічним інноваціям та активному використанню ІТ у різних сферах суспільного життя. Але залежність від технологій може призводити до цифрової ізоляції певних соціальних груп.

Фінляндія славиться своєю освітньою системою та активним використанням інформаційних технологій у навчанні, а також високим рівнем цифрової грамотності серед громадян. Проте, відкритим залишається питання кібербезпеки та зберігання особистих даних.

Німеччина, у свою чергу, активно розвиває цифрові технології, інновації та науково-технічний прогрес. Вона має добре розвинену інфраструктуру та високий рівень наукових досліджень в сфері інформаційних технологій. Але має суттєві проблеми з інтеграцією нових технологій у віддалених регіонах.

Естонія є лідером у впровадженні цифрових технологій на рівні держави. Країна розробила модель електронного уряду та активно використовує ІТ в усіх сферах життя - від голосування до електронних медичних записів.

Канада також має високий рівень розвитку інформаційної культури завдяки високій якості освіти та доступу до Інтернету. Країна активно підтримує цифрові інновації в освіті, науці та бізнесі. Але має й суттєвий

недолік, а саме відсутність єдиної політики щодо цифрової нерівності в деяких регіонах.

Отже, зазначені країни активно впроваджують новітні технології, підтримують високий рівень освіти та доступ до інформації для своїх громадян і є лідерами в розвитку інформаційної культури. Це дозволяє їм не тільки ефективно використовувати інформаційні ресурси для розвитку економіки та соціальних відносин, але й відігравати ключову роль на світовій арені.

Але, разом з цим, однією із найважливіших проблем сучасного світу є інформаційна нерівність. На жаль, країни, які не мають доступу до передових інформаційних технологій або не володіють достатньою інформаційною інфраструктурою, поступово стають інформаційними аутсайдерами. Цей феномен призводить до «інформаційної бідності», що, в свою чергу, має серйозні наслідки для соціального розвитку цих країн.

Інформаційна нерівність не обмежується лише технологічним аспектом. Вона має широкий спектр наслідків і поступово переростає в соціальну, економічну, гендерну, освітню нерівність. Це означає, що країни з низьким рівнем розвитку інформаційної культури стикаються не тільки з економічними труднощами, але й з проблемами в освіті, гендерній рівності та соціальній інтеграції.

Отже, інформаційна культура є визначальним чинником соціального розвитку в сучасному світі. Країни, які здатні створити сприятливі умови для розвитку інформаційної інфраструктури, навчити своїх громадян ефективно використовувати інформацію, матимуть змогу не лише забезпечити власне процвітання, але й впливати на глобальні процеси. Водночас, для тих націй, які залишаються поза інформаційним прогресом, наслідки будуть виявлятися не тільки в економічному відставанні, але й у глибоких соціальних і культурних розривів.

Сучасні медіа, як інструмент формування думки, здатні як сприяти, так і створювати загрози національній ідентичності [3]. З одного боку, медіа (радіо, телебачення, Інтернет, соціальні мережі) можуть бути потужним інструментом для збереження та зміцнення національних цінностей, просування культури, історії, традицій та мовних особливостей. Цим самим вони створюють позитивний імідж нації, підтримують соціальні ініціативи та об'єднують громадськість навколо важливих національних проблем. Наприклад, в Україні це такі проєкти як: «Історія без міфів» (<https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv>); «Реальна історія» (<https://www.youtube.com/@realnaistoriia>); «Машина часу» (<https://www.youtube.com/watch?v=96QzRqWxkh4>); «Суспільне культура» (<https://www.youtube.com/@SuspilneKultura>); «Як не стати овочем» (<https://www.youtube.com/@inforules-ua>) та ін.

А з іншого боку, медіа також можуть стати інструментом маніпуляцій, поширюючи фальшиву інформацію, стереотипи чи іноземні

впливи, які можуть підривати національну ідентичність, розмивати традиційні цінності та навіть провокувати соціальні конфлікти. Техніки маніпуляції через новини, соціальні мережі та інші цифрові платформи можуть створювати хибні уявлення про політичну ситуацію, культуру чи навіть національну єдність.

Таким чином, важливо не лише споживати інформацію, але й вміти критично її оцінювати. Це включає вміння розпізнавати маніпуляції, аналізувати джерела інформації, перевіряти факти та враховувати контекст, в якому подається матеріал. Ключове завдання - зберегти критичне мислення, підтримуючи при цьому національні цінності та унікальність культури. Одним із способів боротьби з дезінформацією є розвиток медіаосвітніх навичок серед громадян, особливо серед молоді, щоб формувати у них здатність до розпізнавання маніпуляцій і працювати з інформацією відповідально. Крім того, національні медіа повинні активно сприяти підтримці ідентичності через висвітлення актуальних культурних, історичних і соціальних тем, забезпечуючи збалансовану і правдиву інформацію. Зважаючи на глобалізацію, важливо підтримувати індивідуальність національних культур, адаптуючи сучасні медіа для просування їх у світі, одночасно зберігаючи свою унікальність у інформаційному просторі.

Література:

1. Castells, M. (2009). *The power of identity* (2nd ed.). Wiley-Blackwell. 535 p.
2. Giddens, A. (2000). *Runaway world: How globalization is reshaping our lives*. Routledge. 138 p.
3. Hall, S. (1996). The question of cultural identity. In S. Hall, D. Held, D. Hubert, & K. Thompson (Eds.), *Modernity: An introduction to modern societies* P. 595–634.

Рубан Іванна Володимирівна
студентка 3-го курсу
ННІ журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

«Щоб почати пам'ятати про найбільших героїв сьогодні, потрібна всього одна хвилина на день», – говорила про щоденну хвилину мовчання парамедиків та журналістка Ірина «Чека» Цибух [1]. Ця фраза прозвучала на лекції у Veteran hub, яка відбулася 9 травня 2024 року, двадцять днів потому під час ротації на Харківському напрямку Ірина загинула.

Сьогодні хвилина мовчання хоч і залишається фрагментарною, проте поступово впроваджується – її підтримують окремі громади, бізнеси та інституції по всій країні. Народний меморіал з прапорами на Майдані Незалежності, акція «Стіл пам'яті» – це ще одні з прикладів, як суспільство в умовах повномасштабної війни створює способи віддання шани загиблим та як комеморативні практики виступають важливими елементами колективного процесу пам'ятання та вшанування.

Утім, попри емоційну силу, більшість таких ініціатив залишаються стихійними та не інтегрованими в єдине стратегічне бачення. Вони виникають як реакція на колективну травму й водночас стають підґрунтям для формування нових смислів, інтерпретацій і образів недавнього минулого, які згодом можуть лягти в основу спільної політики пам'яті. А це, як підкреслювала Ірина Цибух, насамперед про майбутні покоління: «Треба розуміти – суспільство формує пам'ять чи пам'ять формує суспільство. Краще – другий варіант, адже ми це робимо не для себе» [2].

У цьому контексті пам'ять стає чинником, що формує національну тяглість та ідентичність. Тому важливо дослідити комеморативні практики як інструмент формування історичної пам'яті та національної єдності, щоб зрозуміти їхній потенціал і сприяти їх розвитку як сталих і системних механізмів.

Комеморация як така є «комплексом суспільних практик, спрямованих на вшанування події минулого або на пропрацювання минулого» [3]. Комеморативні практики – це, відповідно, «набір, способи, форми, ритуали, зміст пам'ятування» [4], які є способом збереження зв'язку з історією. Антон Лягуша, кандидат історичних наук, метафорично порівнює їх з «валізою», у якій зібрані історично створені та новоутворені ритуали й символи, що відображають нашу історичну пам'ять, як,

наприклад, свічка на вікні під час згадування жертв Голодомору, яка створює відчуття єдності та спільної участі серед людей [4].

Інструмент стабілізування. У постмодерному суспільстві, яке Франклін Анкерсміт описує як середовище «приватизації минулого», історична пам'ять дедалі більше набуває індивідуалізованих і децентралізованих форм. Отож комеморативні практики, що реалізуються в спільному публічному просторі, відіграють стабілізувальну роль – вони дозволяють вибудовувати колективні рамки пам'ятання у світі, де відсутній єдиний центр історичної інтерпретації.

Ба більше, згідно з концептом колективної пам'яті Моріса Гальбвакса, на якого посилається Анкерсміт, пам'ять завжди формується в межах соціальних рамок. Тому комеморативні дії є не лише індивідуальними переживаннями, а й структурованими суспільством практиками, що формують відчуття спільності. Зокрема в Україні, де значна частина таких практик іде «знизу», від громадянського суспільства, вони можуть бути важливим джерелом не лише історичної пам'яті, але й нових форм громадянських проявів [5].

Інструмент влади над минулим і аргумент суб'єктності. Як зауважує Франклін Анкерсміт, однією з рис сучасної комеморації є те, що вона підтверджує нашу повну владу над минулим. Замість того, щоб сприймати історію як фіксовану послідовність подій, нав'язану зовнішніми авторитетами, ми самі стаємо її співтворцями – обираємо, що пам'ятати, як інтерпретувати, які смисли передати наступним поколінням. [5, с. 262]

У цьому сенсі комеморативні практики в Україні – особливо ті, що виникають з ініціативи громади – є не лише реакцією на травматичні події минулого та сучасності, але й актом самовизначення. Через спільні акти пам'ятання українське суспільство ніби говорить: «Ми самі вирішуємо, що пам'ятатимуть наші діти». Це – не лише захист від маніпуляцій з боку агресора, а й механізм самоідентифікації, де пам'ять стає чинником національного самозбереження та опору.

Власне, про це говорить і Наталія Кривда, наголошуючи, що в минулому ми шукаємо насамперед *«аргументи на користь власної суб'єктності»* [6]. Зрештою в контексті війни комеморативні практики набувають стратегічного значення, адже *«збереження в пам'яті – індивідуальній і колективній – всіх героїчних і трагічних подій логічним ланцюжком приводить до таких категорій, як національна культура і національна ідентичність, які є основою національної безпеки держави»* [6].

У цьому сенсі комеморативні практики – як ініційовані громадянами, так і інституціоналізовані державою – виступають ключовим механізмом формування історичної пам'яті, що єднає суспільство на основі спільного досвіду, спільних втрат, спільного спротиву й пам'ятування. Такі практики – від меморіальних подій, хвилин мовчання і вшанувань у громадах до

музейних інтервенцій чи створення місць пам'яті – відтворюють спільний наратив і тим самим зміцнюють суспільну згуртованість.

Інструмент колективного осмислення. У сучасному українському контексті комеморативні практики не лише зберігають пам'ять, але й формують простір спільної емоційної взаємодії, що сприяє об'єднанню суспільства без повторної травматизації. Микола Каблука, світловий дизайнер та автор меморіальної інсталяції «Хрест Героїв» наголошує: *«Говорити про травму і не травмувати, нагадувати й закликати до єднання, викликати емоцію і не лякати – ось задачі нових меморіалів»* [7]. У цьому підході пам'ять постає не як засіб фіксації страждання, а як інструмент культурного подолання втрати, який водночас зберігає гідність, стимулює надію і підтримує горизонтальні зв'язки в суспільстві.

Зокрема, інсталяція «Хрест Героїв» у Вишгороді є прикладом місця пам'яті, де через публічний меморіал відбувається колективне осмислення трагедії та її інтеграція в національний контекст. «Місця пам'яті», як зазначає П'єр Нора, є ключовими елементами, оскільки саме в них кристалізується й закріплюється колективний досвід, з яким певна спільнота ототожнює себе. Це, до речі, не лише фізичні об'єкти – пам'ятники, будівлі чи ландшафти – а й символічні структури, що стають носіями соціальної ідентичності. За Нора такі місця виникають у момент витіснення живої пам'яті історією, коли виникає потреба в матеріальному чи символічному закріпленні спільного минулого. Відтак комеморативні практики, що формуються довкола «місць пам'яті», не просто зберігають спогади, а є актами колективного переосмислення, що дозволяють підтримувати ідентичність нації попри історичні трансформації [8].

Цю ідею поглиблює Пол Коннертон, який наголошує, що пам'ять не обмежується інтелектуальною сферою, а активно реалізується через тілесні, ритуальні й просторові практики, що він окреслює як «пам'ять-звичку». Комеморативні церемонії, за Коннертоном, є формою перформативної пам'яті, яка проявляється в повторюваних діях, тісно пов'язаних із конкретним простором. Саме завдяки цій повторюваності місце стає символічно навантаженим і виконує функцію закріплення спільної історичної пам'яті. Простір у цьому випадку не просто сцена, а дієвий чинник, що надає пам'яті форми, змісту і соціальної легітимності [9].

Отож можна зробити висновок, що комеморативні практики – це не просто вшанування минулого, а насамперед соціальний акт, що виконує важливу функцію для колективної ідентичності. Це не лише про пам'ять, а й про те, якою спільнотою ми себе уявляємо, що вважаємо спільним досвідом, які цінності й постаті визнаємо гідними пошанування. У цьому сенсі комеморація є актом не тільки згадування, а й актуалізації певних смислів у сучасному контексті. Саме тому питання, хто, як і чому ініціює комеморативні практики, має безпосередній вплив на формування

культурної ідентичності та національної єдності, хоча водночас і створює простір для маніпуляцій і вибіркості в трактуванні минулого.

Література:

1. Veteran Hub, Цибух І. (2024). Як бізнесу та суспільству гідно вшанувати пам'ять про полеглих воїнів? *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/p/C7T9ICINVfi/> (дата звернення: 09.04.2025).
2. Укрінформ. (2024). Українцям потрібна інституційна пам'ять про жертв цієї війни. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3858514-ukraincam-potribna-institucijna-pamat-pro-zertv-ciei-vijni-paramedikina.html> (дата звернення: 09.04.2025).
3. Past/Future/Art. (2024). Глосарій. URL: <https://pastfutureart.org/glossary/> (дата звернення: 09.04.2025).
4. У пошуках ідентичності. (2024). Що таке комеморативні практики? URL: <https://www.identity.org.ua/video/shcho-take-komemorativni-praktyky/> (дата звернення: 09.04.2025).
5. Анкерсміт Ф. (2009). Постмодерністська «приватизація» минулого / пер. з англ. І. Реброва, В. Склокін. *Україна Модерна*, № 4 (15), С. 246–272.
6. Укрінформ. (2024). Наталія Кривда: Ми не схеми майбутнього шукаємо в минулому. Ми шукаємо аргументи на користь власної суб'єктності. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3846700-natalia-krivda-mi-ne-shemi-majbutnogo-sukaemo-v-minulomu-mi-sukaemo-argumenti-na-korist-vlasnoi-subektnosti.html> (дата звернення: 09.04.2025).
7. Каблука М. (2022). Як нам пам'ятати трагедії: нетравматична імерсивність в пам'ятниках. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/yak-nam-pam-yatati-tragediji-netravmaticzna-imersivnist-v-pam-yatnikah-301022/> (дата звернення: 09.04.2025).
8. Нора П. (2014). Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. А. Рєпи. Київ : Кліо. 272 с.
9. Коннертон П. (2004). Як суспільства пам'ятають / пер. з англ. С. Шліпченко. Київ : Ніка-Центр. (Серія «Зміна парадигми». Вип. 7). 184 с.

Сковка Марія Андріївна
студентка 3-го курсу факультету психології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ТА КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Історична пам'ять є ключовим феноменом, що впливає на формування національної ідентичності та консолідацію суспільства. В умовах сучасних геополітичних викликів дослідження механізмів використання історичної пам'яті набуває особливої актуальності для України як суверенної держави.

Історична пам'ять виступає фундаментальним елементом забезпечення національної єдності та колективної ідентичності, що безпосередньо впливає на процеси державотворення. З урахуванням зовнішніх викликів та інформаційних впливів виникає потреба аналізу механізмів ефективного використання історичної пам'яті для зміцнення державності на консолідації українського суспільства.

Метою дослідження є визначення основних напрямів та інструментів використання історичної пам'яті в процесах державотворення та консолідації українського суспільства, аналіз потенціалу історичної пам'яті як чинника протидії деструктивним тенденціям та формування національної ідентичності.

Історична пам'ять являє собою соціокультурний феномен колективної та індивідуальної самоідентифікації, який відображає спільне уявлення народу про минуле, усвідомлення спільності історичної долі нарівні з мовою і традиціями [2]. Вона є не просто "сховищем подій і фактів", а активною інтерпретацією національного минулого, що надає національному дискурсу історичної значущості [4].

Феномен історичної пам'яті виконує декілька ключових функцій у процесі державотворення. По-перше, він є духовною основою національної ідентичності, що сприяє єднанню народу та розвитку національної самосвідомості. По-друге, виступає інструментом державотворення. По-третє, забезпечує здатність народу до об'єднання для проведення соціально-політичного діалогу. По-четверте, є чинником протидії зовнішнім негативним впливам і викликам міжнародних відносин [2].

Важливо усвідомлювати, що відновлення й збереження колективної пам'яті про державотворчі традиції, цивілізаційні досягнення, бойову і трудову звитягу, як і про історичні трагедії, сприяє єднанню громадянства, мобілізації духовних сил, розкриттю потенціалу народу [3]. Це безпосередньо впливає на утвердження України як рівноправного суб'єкта

міжнародних відносин, збереження державного ладу і територіальної цілісності.

У контексті державної політики пам'яті слід враховувати зв'язок між історичними наративами та формуванням національної ідентичності. Будь-який національний проєкт формує запит на таку проєкцію історичної пам'яті, яка б була здатна виконати функцію каркаса національної ідентичності [4]. При цьому держава, разом з інтелектуальними та політичними елітами, виступає головним суб'єктом формування такого запиту, активним учасником конструювання історичної пам'яті нації.

Пріоритетними напрямками використання історичної пам'яті для консолідації українського суспільства є:

1. Ідентифікація геополітичного простору з політикою держави, поєднання географічних карт з історією, виявлення взаємозв'язків між інформаційними потоками та політичним міжнародним життям [2].
2. Опанування культурно-історичного досвіду українського народу, розроблення культурних проєктів і створення культурної індустрії на підставі національних традицій [2].
3. Формування національної ідентичності, менталітету, самосвідомості як складових консолідації українського народу [2].

У процесі державотворення історична пам'ять відіграє роль легітимації держави та національної єдності, виступаючи не лише продуктом, але й активним чинником формування національної спільноти [4]. Національна пам'ять становить особливу моральну цінність, важливий націєтворчий фермент, складник самоідентифікації на консолідації народів, які населяють Україну, в єдину політичну націю.

Історична пам'ять є багатофункціональним феноменом, що виступає не лише основою національної ідентичності, але й ефективним інструментом державотворення та консолідації суспільства. В умовах сучасних викликів державна політика пам'яті має спрямовуватись на формування цілісного історичного наративу, який сприятиме єднанню громадян України навколо спільних цінностей та історичного досвіду.

Ефективне використання історичної пам'яті в державотворенні передбачає системну роботу з культурно-історичною спадщиною, розвиток культурних проєктів та формування національної ідентичності. Це дозволить не лише зміцнити внутрішню єдність українського суспільства, але й протистояти зовнішнім деструктивним впливам, зберігаючи державний суверенітет та територіальну цілісність України.

Література:

1. Сова М. О., Деніжна С. О. (2022). Державно-правова політика історичної пам'яті як інструмент консолідації народів у протидії

- неоімперіалізму. *Філософські та методологічні проблеми права*, № 1 (23). С. 70–75.
2. Солдатенко В. Проблеми політики національної пам'яті і завдання її наукового забезпечення. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/publication/problemi-politiki-natsionalnoi-pam-yati-i-zavdannya-ii-naukovogo-zabezpechennya> (дата звернення: 20.04.2025).
 3. Зерній Ю. О. (2008). Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. *Політичний менеджмент*. № 5. С. 104–115. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59864/10-Zerniy.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
 4. Концептуальні засади державної політики пам'яті: аналітична записка. Київ: НІСД, 2020. URL: <http://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/konceptualni-zasadi-derzha> (дата звернення: 20.04.2025).

Смолій Ірина Миколаївна
студентка 2-го курсу економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Історична пам'ять – це не просто засіб фіксації подій минулого. Вона є глибинним елементом людського буття, що дозволяє нам осмислювати себе як істот, занурених у час. Пам'ятаючи, ми не лише фіксуємо факти, а формуємо ідентичність, моральну відповідальність і здатність до етичного розрізнення. У сучасному світі, де дедалі більше домінує економічна логіка – де цінність визначається через ефективність, прибуток та ринкову доцільність, пам'ять ризикує втратити власну суть. Вона може бути зведена до зручного інструменту для впливу, спрощення чи комерційного використання. Постає критичне питання: чи не стає пам'ять заручницею логіки капіталу? Як філософія може чинити опір цьому процесу?

Мета даних тез – здійснити філософське осмислення історичної пам'яті як форми колективного буття в умовах зростаючої економізації свідомості. Ідеться не лише про критику поверхневої комерціалізації минулого, а про аналіз глибинних структур, що формують уявлення про історичне, його інтерпретацію та передачу, тому є важливим дослідити, як економічна логіка змінює не лише зовнішню форму пам'яті, але й саму її онтологічну функцію.

Пам'ять – це не залишок минулого, не пасивний архів, а жива тканина культури й моралі. Вона формує основу нашої ідентичності, дає змогу суспільству зберігати здатність до каяття, критики, солідарності й переосмислення власних помилок. У добу, коли економічне мислення поширюється на всі сфери життя, підпорядковуючи їх логіці користі та продуктивності, пам'ять зазнає сутнісних змін. І це не лише культурна трансформація – це зміна способу буття в часі.

Історична пам'ять – це форма символічної присутності минулого в теперішньому. Вона не зберігає події в чистому вигляді, а постійно їх переосмислює відповідно до нових смислових контекстів. Мартін Гайдеггер, розглядаючи буття як екзистенцію в часі, наголошує, що пам'ять є необхідною умовою самопізнання. Людина існує в часовому вимірі, і саме завдяки пам'яті вона може утримувати зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім.

Проте сьогодні пам'ять дедалі частіше набуває характеру інструмента, який підпорядковується економічній чи політичній вигоді. Якщо раніше вона була основою для самовизначення спільнот, то нині все

частіше редукується до елемента ідеологічного чи маркетингового нарративу. Карл Маркс ще в XIX столітті вказував, що свідомість формується під впливом матеріальних умов виробництва. Відповідно, історична пам'ять як форма суспільної свідомості також опиняється під дією економічної бази, яка визначає її зміст і функції.

Можна спостерігати процес капіталізації пам'яті у створенні «індустрії пам'яті», в якій історичні події перетворюються на товар для споживання – через брендинг, політичний піар, масову культуру. Жан-Франсуа Ліотар, описуючи постмодерн як епоху «кінця великих нарративів», підкреслював втрату цілісності пам'яті. В епоху інформаційного перенасичення та симулякрів минуле фрагментується й подається у зручних, емоційно виражених образах – позбавлених критичного змісту. Музеї, меморіали, пам'ятні дати дедалі частіше функціонують не як місця етичної рефлексії, а як ресурси економічного чи політичного капіталу.

Герберт Маркузе, аналізуючи одновимірність сучасної свідомості, звертав увагу на те, як технократична раціональність знецінює здатність до критичного мислення. Пам'ять у цьому контексті також втрачає свій емансипативний потенціал: вона вже не провокує запитання, не ставить під сумнів – вона пристосовується до заданого порядку.

Поль Рікер наголошував, що пам'ять – це не механічне відтворення, а моральний акт. Вона вимагає відповідальності перед тими, хто був, і перед тими, хто ще буде. Тому редукція пам'яті до інструменту пропаганди чи маркетингу – це не просто спрощення, а глибоке філософське спотворення, що позбавляє пам'ять її етичного змісту.

У концепції комунікативної дії Юргена Габермаса пам'ять розглядається як поле міжсуб'єктивного порозуміння. Історична пам'ять може й повинна бути простором для раціонального діалогу, а не для маніпуляції. Вона має потенціал сприяти формуванню морального консенсусу, за умови, що її буде виведено з-під диктату ринку.

Еммануель Левінас наголошував, що відповідальність перед Іншим – зокрема тим, хто вже не може говорити – є основою етики. Пам'ять – це відповідальність перед тими, кого знищили, витіснили, стерли з офіційної історії. Кожна спроба редукувати пам'ять до споживчого нарративу – це форма забуття, яка є актом насильства над Іншим.

У філософському сенсі пам'ять – це простір етики, ідентичності та самопізнання. Її редукція до функції ринку чи політики – це симптом духовної деградації сучасності. Коли економічна свідомість визначає, що є цінним, пам'ять потребує філософського захисту. Осмислення пам'яті через онтологічні, гносеологічні та аксіологічні категорії дозволяє зберегти її автономність і протистояти її інструменталізації. Таким чином, пам'ять постає не як тягар минулого, а як можливість зберегти людяність у добу панування ринкових відносин.

Література:

1. Ricoeur P. (2004). *Memory, History, Forgetting* / transl. by K. Blamey, D. Pellauer. Chicago : University of Chicago Press. С. 85–87. URL: https://d11.cuni.cz/pluginfile.php/738780/mod_resource/content/2/Ricoeur%20-%20Memory%2C%20History%2C%20Forgetting.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
2. Marcuse H. (1964). *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston : Beacon Press. С. 92–95. URL: <https://files.libcom.org/files/Marcuse%2C%20H%20-%20One-Dimensional%20Man%2C%202nd%20edn.%20%28Routledge%2C%202002%29.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
3. Habermas J. (1984). *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society* / transl. by T. McCarthy. Boston: Beacon Press. С. 314–320. URL: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jurgen-habermas-theory-of-communicative-action-volume-1.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
4. Lyotard J.-F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* / transl. by G. Bennington, B. Massumi. Manchester : Manchester University Press. С. 27–30. URL: <https://archive.org/details/theory-and-history-of-literature-jean-francois-lyotard-postmodern-condition-the-> (дата звернення: 20.04.2025).
5. Levinas E. (1998). *Otherwise Than Being or Beyond Essence* / transl. by A. Lingis. Pittsburgh : Duquesne University Press. С. 115–118. URL: <https://dokumen.pub/otherwise-than-being-or-beyond-essence-0820702994-9780820702995.html> (дата звернення: 20.04.2025).
6. Heidegger M. (1962). *Being and Time* / transl. by J. Macquarrie, E. Robinson. New York : Harper & Row. С. 172–180. URL: <https://pdf-objects.com/files/Heidegger-Martin-Being-and-Time-trans.-Macquarrie-Robinson-Blackwell-1962.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
7. Marx K. (1887). *Capital: A Critique of Political Economy. Vol. 1* / transl. by S. Moore, E. Aveling ; ed. by F. Engels. Moscow : Progress Publishers. С. 79–83. URL: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).

Стеценко Олександра Олександрівна
студентка 3-го курсу історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ: ПОДОЛАТИ ЧИ ЗБЕРЕГТИ

Історична пам'ять – це складний феномен людської психіки, який полягає не лише в здатності людини фіксувати, зберігати і відтворювати історичне минуле, а й впливає на наше ставлення та оцінку сучасності. Не будучи безпосередньо причетним до певних історичних подій, людина все одно формує своє відношення до них, що певної мірою стає її генетичним кодом – результатом тяглості історичного процесу, всотування досвіду попередніх поколінь [1, с. 461]. Беззаперечним є той факт, що спільність історичної пам'яті є складником національної ідентифікації, її збереження – це індикатор національної свідомості. Проте так само, на мою думку, є незаперечним і те, що часто історична пам'ять певної спільноти, етносу чи народу стає предметом викривленого уявлення про минуле, дискусій чи навіть розколу в суспільстві.

В українській гуманітарній науці дослідження історичної пам'яті стало особливо актуальним після здобуття Україною незалежності, коли виникла нагальна потреба аналізу та осмислення історичного досвіду та шляхів формування національної ідентичності. Будь-яка людина має власну індивідуальну історичну пам'ять, в той же час вона є носієм вже сформованої колективної пам'яті – національної, етнічної, расової, гендерної. Ця приналежність здатна консолідувати людей, проте враховуючи суб'єктивний характер формування історичної пам'яті вона може і розколоти суспільство. В чому ж полягає суб'єктивність історичної пам'яті? Будь-які події та факти сприймаються людиною крізь призму її власних переконань, минуле таким чином існує ніби двічі – тим яким воно було насправді і тим, яке існує у нашій свідомості. Засаднича різниця між історичною наукою та пам'яттю полягає в тому що історія намагається якнайточніше відтворити минуле, а пам'ять схильна його спрощувати. Тому погляд на одні і ті самі історичні події у двох людей може бути кардинально відмінним. Події минулого так чи інакше стають об'єктом інтерпретації та реінтерпретації, і на це впливає ряд чинників, зокрема французький дослідник Моріс Альбвак пов'язував специфіку історичної пам'яті з просторово-часовими умовами [2]. Простір – це фізичне та соціальне середовище, яке визначає територіальну та соціокультурну приналежність людини. Час обумовлює відмінність історичних досвідів представників різних епох чи поколінь. Визначальним чинником є також і емоції, які найяскравіше закарбовуються в пам'яті та є асоціацією з тими

чи іншими подіями. Тож враховуючи все вищесказане, представник одного регіону та певного покоління ніколи не доведе представнику з інших просторово-часових умов, що певні події відбувались саме так, а не інакше – історична пам'ять, мусимо визнати, не може бути уніфікована під єдиний стандарт, проте вона часто використовується не для об'єднання, а з метою розколу. На жаль, в історії України існує чимало контраверсійних питань, які викликають суперечки в суспільстві. Одним із яскравих прикладів таких розбіжностей є сприйняття українського національно-визвольного руху під час Другої світової війни та його оцінка сучасним населенням України. Діяльність ОУН і УПА викликає різні погляди серед соціальних і етнічних груп. Для західноукраїнського населення, в багатьох родинах якого були учасники цього руху, сформувався ідеалізований образ їхньої ролі в історії України. Натомість у східних регіонах країни поширений інший погляд: образ «бандерівців» або «фашистів» відповідальних за загибель багатьох східних українців, які служили в Червоній армії чи військах НКВС [3, с. 857]. При тому що історична пам'ять обох груп має суттєві відмінності від історичної науки. За таких умов історична пам'ять часто стає об'єктом ідеологізації, інструментом свідомого підживлювання конфліктів пам'яті на основі створення хибних, а то й фейкових історичних наративів. Зіткнення таких наративів призводить до утворення так званих «проблемних вузлів» в суспільному просторі [4, с. 108].

Провідну роль у відтворенні історичної пам'яті має відігравати держава, до початку російсько-української війни позиція державного керівництва була занадто поступливою, такою, що закріплювала в суспільному сприйнятті залишки імперсько-радянських уявлень про національну історію та вводила суспільну свідомість в оману. Суперечливі моменти історичної пам'яті українців особливо «мобілізувались» напередодні виборів як складова виборчих кампаній. Спекуляції на відмінностях у поглядах щодо найтрагічніших подій минулого, таких як Голодомор, Друга світова війна чи український визвольний рух, загострювали суспільні конфлікти. У книзі відомого українського історика Ярослава Грицака «26-й процент, або Як подолати історію» такі маніпуляції автор назвав «підкиданням історичних мін на електоральне поле» [5, с. 105]. Тут буде доречно згадати президентську кампанію 2004 року, під час якої політтехнологами вперше була задіяна тактика штучного розколу українського суспільства, сумнозвісним взірцем якої став плакат та відеоролик про «три сорти українців». Цитуючи Ярослава Грицака: «За таких умов історична пам'ять стає найнебезпечнішою отрутою, яку виробляє хімія нашого мозку. Вона не лише затрує свідомість, а ще й паралізує нашу готовність до змін. Не можна подолати історію, ту, якою вона є, якщо не подолати ту історію, яка сидить у наших головах» [5].

Революція Гідності та російсько-українська війна стали каталізаторами процесу переосмислення історичної пам'яті українців.

Важливим етапом цього став перегляд подій, які раніше трактувалися інакше, крізь призму боротьби за незалежність. В Україні процес консолідації суспільства навколо спільної історичної пам'яті активізувався після російського вторгнення у 2014 році. Важливим кроком у цьому стала декомунізація, заміна радянської символіки на національну та впровадження нових пам'ятних дат [6, с. 97]. Практика єднання навколо історичної пам'яті посилилась і після повномасштабного вторгнення ставши важливим інструментом розбудови національної єдності та протидії зовнішнім викликам.

Отже, історична пам'ять – це важливий ідентифікатор національної та політичної ідентичності. На її формування впливають просторово-часовий та емоційний чинник, через що вона стає об'єктом маніпуляцій і спотворень і може використовуватись не задля консолідації спільноти, а з метою розколу. Українська історична пам'ять довгий час обслуговувала російські імперіалістично-радянські нарративи, тому і стала інструментом штучного розділення українців. Російсько-українська війна стала сильним емоційним потрясінням, яке врешті допомогло подолати суперечності навколо історичної пам'яті. Подальше вироблення єдиної, уніфікованої, збереженої від спотворень історичної пам'яті є запорукою побудови та зміцнення національної ідентичності, яка є необхідністю в умовах сьогодення.

Література:

1. Калакура Я. (2014). Історична пам'ять. *Історія в термінах і поняттях : довідник* / за заг. ред. Т. В. Орлової. Вишгород: ПП Сергійчук М. І. 723 с.
2. Halbwachs M. (1925). *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris : Librairie Félix Alcan. 404 p.
3. Зашкільняк Л. (2006–2007). Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, № 15, С. 855–862.
4. Вовк В. (2020). Історична пам'ять і політична ідентичність. *Теоретико-методологічні засади дослідження історичної пам'яті : збірник наукових праць* / за заг. ред. д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України Кудряченка А. І. С. 102–113.
5. Грицак Я. (2014). 26-й процент, або як подолати історію. Київ : Фонд Порошенка. 136 с.
6. Чупрінова Н. Ю., Севрук І. І., Соколовська Ю. В. (2024). Історична пам'ять та національна ідентичність в контексті російсько-української війни (2014–2024 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. № 3, С. 95–99. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3.15> (дата звернення: 23.02.2025).

Халюк Марія Вікторівна
студентка 3-го курсу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ІНКЛЮЗИВНОСТІ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Хоча у п. 13 ст. 3 Закону України «Про засади державної регіональної політики» інклюзивність задекларована як принцип державної регіональної політики, в Україні зберігаються глибокі прояви соціальної ексклюзії [1]. Повномасштабна війна посилила бар'єри, з якими стикаються люди з інвалідністю, ветерани, жінки, діти, люди похилого віку, представники ЛГБТК+ спільноти та інші вразливі групи.

Соціальна ексклюзія це стан, за якого особа не може повною мірою брати участь в економічному, соціальному, політичному та культурному житті, а також процес, що призводить до такого стану та підтримує його [2, с.18]. Причинами можуть стати упереджене ставлення та дискримінація, фізичні, економічні та соціальні бар'єри, політична та правова маргіналізація. Ексклюзія може призвести до деформації соціальної структури, поляризації, маргіналізації суспільства [3, с.145].

Протилежним явищем є інклюзія – процес посилення суспільної залученості людей, які зазнають дискримінації за ознаками віку, статі, інвалідності, раси, етнічної чи релігійної приналежності, економічного статусу тощо, шляхом покращення можливостей, доступу до ресурсів та прийняття рішень, поваги до прав [2, с.20].

Внаслідок повномасштабної війни кількість людей з інвалідністю значно зросла, зокрема серед ветеранів та ветеранок, людей похилого віку та дітей. Станом на вересень 2023 р. їх налічувалося 3 мільйони [4, с.13].

Україна змогла зберегти основні результати у створенні фізичної безбар'єрності, а завдяки «Національній стратегії зі створення безбар'єрного простору» навіть покращити їх, особливо в тилкових регіонах. Так, Львівщина виконала всі заплановані на 2024 р. заходи, зокрема щодо інклюзивності інфраструктури [5].

Однак недоступність споруд залишається нагальною проблемою. За результатами Моніторингу 2023 року обласних, Київської міської держадміністрацій, за ступенем безбар'єрності об'єктів фізичного оточення, 49,5% об'єктів (62,8% будівель для евакуйованих осіб і 80,1% споруд цивільного захисту) – бар'єрні, 32,1% – частково бар'єрні, лише 22% – безбар'єрні. Це створює значну перешкоду для людей з інвалідністю, які змушені обирати між життям у небезпечних зонах або евакуацією в регіони з незвичним та бар'єрним середовищем.

Недоступними залишається транспорт та місця для евакуації та укриття, що є життєво важливим [4, С.16-18].

Не менш відчутною є вже згадана інформаційна бар'єрність. Спостерігається брак інформаційних вивісок, маркувань, вказівників та сигналів, пристосованих до потреб людей з різними видами порушень. Сповіщення щодо повітряної тривоги не завжди надходять вчасно та в адаптованому форматі. Часто через відсутність інфраструктури для підтримуючого проживання, непоінформованість, люди з інвалідністю не можуть бути незалежними та інтегрованими, а також отримувати соціальні, медичні, правові послуги у своїх громадах.

Ветерани отримують перелік послуг, проте рівень поінформованості щодо останніх та їх надання недостатні. Значні труднощі досі виникають із доступом до інформації, складні бюрократичні процедури, проходження МСЕК, отримання лікування, реабілітації, виплат тощо. Натомість ефективним є впровадження інструменту «Е-Карта» з інформування ветеранів щодо можливості допомоги і розвитку в їхніх громадах. У деяких ЦНАП вже функціонують «єдині вікна», де надають послуги ветеранам за спрощеною процедурою [7, С.13-15].

Серед людей з інвалідністю старше 14 р. працюють лише 20%. Перепоною є ускладнене, через корупційність і непрозорість МСЕК, оформлення інвалідності, упередженість роботодавців, недоступність зручного формату, логістичні та просторові бар'єри [8]. Існує тенденція до скорочення кількості працевлаштованих, поширені випадки номінального працевлаштування, сама система підтримки залишається малоефективною, а квотування потребує ґрунтовного вдосконалення [4, с.22].

Ветерани також відзначають складнощі з працевлаштуванням, зокрема через нестачу адаптованих робочих місць та програм перекваліфікації. Попри впроваджені державою програми, незадоволеність потреб у всіх видах реабілітації, медичній, юридичній допомозі, доступу до освіти залишається істотно високою [6].

Більшості громад не вистачає фінансування на забезпечення виплат, пільг та іншого матеріального забезпечення для ветеранів; аби покрити частину потреб ветеранів, вони беруть участь у обласних та районних цільових програмах. Також зі зростанням попиту на соціальні послуги виникатиме потреба у розширенні штату установ, які їх надаватимуть у громадах. Необхідно розширювати кількість робочих місць. Бар'єром у співпраці з ветеранами зазвичай є відсутність ветеранських організацій та підрозділу в органах місцевого самоврядування для взаємодії з такими об'єднаннями [4, С. 55-56].

Водночас спостерігаються позитивні зміни, особливо в громадах та регіонах з активною ветеранською спільнотою, налагодженою ефективною взаємодією, залученням ветеранів до ухвалення рішень. Сприяють адаптації й інформаційні, мотиваційні кампанії на усіх рівнях, залучення

до заходів громади, політика, спрямована на навчання, перекваліфікацію й працевлаштування ветеранів, в першу чергу з інвалідністю [4, с. 40].

Підсумовуючи, зазначимо, що рівень дотримання державою аспекту інклюзивності в регіональній політиці залишається доволі низьким, а впровадження змін – часто декларативним. Важливо не лише пріоритезування реконструкції об'єктів, зміна системи підтримки працевлаштування, реформування МСЕК, а й постійне консультування з громадськими організаціями, які проводять незалежні моніторинги аби відстежувати ефективність впроваджень. Ключовою є співпраця, особливо на місцевому рівні, з об'єднаннями, що представляють інтереси кожної з груп; спільне проведення інформаційних кампаній, створення програм та політик, проведення заходів, і, наважливіше – долучення їхніх представників до ухвалення рішень.

Література:

1. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII (станом на 1 січ. 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Department of Economic and Social Affairs of the United Nations. (2016). *Leaving No One Behind: The Imperative of Inclusive Development*. New York : United Nations. P. 17–32.
3. Карп'як М. О. (2020). Соціальна ексклюзія в Україні: ознаки та форми прояву в сучасному суспільстві. *Регіональна економіка*, № 2, С. 144–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2020_2_14 (дата звернення: 20.05.2025).
4. Пріоритети та виклики політики безбар'єрності: аналітичні матеріали до розробки Плану заходів на 2025–2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні. (2024). Київ : НІСД. 136 с.
5. Львівщина реалізувала усі 25 заходів, які запланували на цей рік у межах Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору. Львівська обласна військова (державна) адміністрація. URL: <https://loda.gov.ua/news/125119> (дата звернення: 20.04.2025).
6. Аналіз потреб та проблем ветеранів та ветеранок за 2024 рік. Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/> (дата звернення: 20.04.2025).
7. Роль держави у соціальній реінтеграції ветеранів і ветеранок. (2025). Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/Rol-derzhavy-u-sotsialniy-reintehratsii-veteraniv-i-veteranok.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).

8. Потреби людей з інвалідністю у засобах до існування та доступу до ринку праці в умовах війни в Україні. ГС «Ліга сильних». URL: <https://ls.org.ua/potreby-lyudej-z-invalidnistyu-u-zasobah-do-isnuvannya-ta-dostupu-do-rynku-praczi-v-umovah-vijny-v-ukrayini/> (дата звернення: 20.04.2025).

Ямнич Юлія Володимирівна
студентка 3-го курсу
ННІ міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

З початком повномасштабного вторгнення питання історичної пам'яті набуло ще більшої актуальності, ніж будь-коли раніше, адже Росія активно використовує пропаганду для виправдання війни, засновану на викривленні історичних фактів. Окрім того, Україна – молода незалежна держава, у якій все ще відчутний значний вплив радянського минулого. Тому процеси українського державотворення мають одним із завдань формування історичної пам'яті, адже вона виступає умовою існування нації і вирішальним чинником для формування національної ідентичності.

На поняття «історична пам'ять» різні вчені мають різні погляди. Наприклад, німецький історик Й. Рюзен вважає, що «історична пам'ять є, з одного боку, ментальною здібністю суб'єктів зберігати спогади про пережите, які є необхідною основою для вироблення історичної свідомості. З іншого, є результатом певних змістоутворювальних операцій з упорядкування спогадів шляхом осмислення пережитого досвіду». На думку Н. Яковенко, історична пам'ять – це «пересічно усталений у певній спільності образ минулого» [1, с. 182]. Проте, як на мене, найбільш вдалим визначенням є дефініція, запропонована Пастушенком, який пише, що історична пам'ять – це сукупність знань та уявлень народу про спільне минуле, що передається від покоління до покоління і слугує вирізненню народу серед інших [2, с. 118], адже тут фокус зосереджено на історичних знаннях та ідентичності народу. Саме завдячуючи історичній пам'яті, людина усвідомлює свою приналежність до певного народу, який має свою історію, відрізняється своєю культурою, мовою, традиціями та звичаями. Переоцінити значення історичної пам'яті для суспільства неможливо.

Враховуючи важливість цих знань про спільне історичне минуле народу, держава проводить певну політику для формування та культивування історичної пам'яті. У зв'язку з цим державну політику можна визначити як цілеспрямовану діяльність органів державної влади для вирішення суспільних проблем, досягнення й реалізації загальнозначущих цілей розвитку суспільства або його окремих сфер [3, с. 140].

Одним із найвагоміших впливів держави на функціонування історичної пам'яті є прийняття законодавчих актів щодо політики пам'яті, які закріплюють затверджені державою тлумачення історичних подій [3, с. 141]. В Україні прикладом може бути Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX століття», який визначає вирішальну роль осіб, які брали участь у політичній, збройній та іншій колективній чи індивідуальній боротьбі за незалежність України в минулому столітті. Також не можна не згадати про Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», який офіційно визнає Голодомор 1932-1933 років актом геноциду українського народу. Такі законодавчі акти щодо політики пам'яті фіксують схвалені державою трактування ключових історичних подій, вшановують пам'ять жертв злочинів минулого, а також героїв чи подій, ключових для національних і громадських рухів, і популяризують певне бачення минулого, тим самим формуючи та зберігаючи історичну пам'ять українців. Також за допомогою таких законів можна прослідкувати позицію держави в ставленні до тих чи інших історичних подій.

Іншим важливим аспектом державної політики щодо історичної пам'яті є визначення державних свят та скорботних днів. Державне свято – це свято, встановлене в Україні на честь події або особи, які мали виняткове історичне значення, вплив на здобуття Україною незалежності, розвиток державності та суверенітету та які засвідчують тяглість державотворчих і демократичних традицій. Такими святами є День Незалежності України, День Соборності України, День захисників і захисниць України, День Конституції України, День Української Державності тощо [4]. Офіційне закріплення таких свят робить їх символами національної ідентичності, об'єднує суспільство навколо певних цінностей та ідей. Досить часто в ці знакові дати відбуваються певні заходи, які сприяють обізнаності населення про події, на честь яких встановлені такі свята. Наприклад, на телебаченні транслюють передачі, документальні фільми, хроніки подій минулого, у навчальних заходах відбуваються флешмоби, виставки, лекції з метою висвітлення тих чи інших подій та формування певного світогляду в дітей та молоді, що в цілому сприяє тяглоті історичної пам'яті народу. Скорботний день – це день пам'яті жертв трагічних подій історії України. До прикладу, це День Героїв Небесної Сотні, День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу, День пам'яті жертв аварії на Чорнобильській АЕС тощо. Завдяки таким датам держава закарбовує трагічні сторінки минулого та береже пам'ять про загиблих осіб. Таким чином, це рефлексія на події минулого, привід обдумати в черговий раз історичні події, їхню важливість та той вплив, які вони зробили на сьогодення. Зазвичай такі дні супроводжуються

хвилиною мовчання, колективним запаленням свічок тощо. Зараз, під час війни, ми щодня маємо хвилину мовчання о 9 ранку, щоб вшанувати пам'ять військових та цивільних, які загинули від російської агресії проти України. Тим самим це привід кожного дня пам'ятати про всі воєнні злочини, скоєні на території України, цінність життя та вкотре подякувати збройним силам за те, що вони борються за незалежну та вільну Україну. Ці події безумовно закарбуються в історичні пам'яті українського народу.

Не останню роль відіграє і політика декомунізації в Україні, яка активно розпочалась після Революції Гідності. Заходи, які охоплювали перейменування міст, сіл, вулиць, знесення пам'ятників російським та радянським діячам, заборону радянської символіки тощо, стали важливим етапом переосмислення минулого, утвердження таких цінностей як свобода, незалежність, суверенітет і гідність. Таким чином, повертаються імена забутих українських діячів, відбувається розвінчування міфів, внаслідок чого реально висвітлюють історичні події, формується ставлення суспільства до різних явищ минулого, пропагуються ідеї незалежності та української ідентичності.

Отже, історична пам'ять спрямована на передачу досвіду та знань про минуле як основи самоідентифікації. Вона виконує консолідуючу функцію, допомагаючи народу усвідомлювати свою унікальність серед інших. Тому на державному рівні в Україні впроваджується відповідна політика щодо історичної пам'яті, яка є важливим інструментом її творення та охорони. Ухвалення спеціальних законів, які містять офіційне тлумачення історичних подій, запровадження державних свят і скорботних дат, а також проведення політики декомунізації – все це сприяє переоцінці минулого та формуванню національної ідентичності. Таким чином забезпечується тяглість історичної традиції, що є необхідною умовою успішного державотворення.

Література:

1. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за заг. ред. Ю. Шаповала. (2013). Київ : *ІПЕНД*. 600 с.
2. Пастушенко Р. Я. (2018). Вступ до історії: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон. 272 с.
3. Василевська Т., Бевз Т. (2024). Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*, № 1 (7). С. 135–158. URL: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-7> (дата звернення: 20.05.2025).

4. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII: станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 1 ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

<i>Губерський Л.В.</i> Сучасна філософія гуманітарного знання: основні траєкторії	8-13
<i>Калуга В.Ф.</i> Соціальна солідарність – індикатор людяності чи інтелектуальної обмеженості?	14-16
<i>Аташкаде Р.В.</i> Гуманізація освіти в умовах розвитку штучного інтелекту	17-18
<i>Товмаш Д.А., Тормахова А.М.</i> Цифрова грамотність як горизонт буття: феноменологічний аспект	19-21
<i>Атаманенко В.В.</i> Гуманізація освіти як необхідна складова ідеології соціального лібералізму	22-25
<i>Бесіда В.О.</i> Правові цінності як основа формування соціальної солідарності в сучасному суспільстві	26-30
<i>Григорак Ю.Д.</i> Гендерна нерівність в античному суспільстві: проблема гуманізації відносин	31-33
<i>Грубізний С.С.</i> Освітній підхід І.Канта до соціальної відповідальності: моральне виховання	34-36
<i>Коломієць Н.М.</i> Гуманізація освіти в контексті формування соціальної відповідальності	37-39
<i>Опанасенко К.Р.</i> Філософія людяності: моральні виклики сучасної освіти	40-42
<i>Шкафер В.В.</i> Креативне підприємництво: філософія бізнесу в умовах глобалізації	43-45

ЧАСТИНА 2 ВІДКРИТА НАУКА ЯК МОДЕЛЬ ПУБЛІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ

<i>Бойченко М.І.</i> Соціальна інклюзія у вищій освіті: нереалізований потенціал відкритої науки	46-48
<i>Глушко Т.П.</i> Інклюзивна економіка як соціокультурний феномен: можливості та межі	49-51
<i>Власенко Ф.П.</i> Відкрита наука і соціальне партнерство: нові моделі взаємодії для забезпечення сталого розвитку	52-57
<i>Діденко Л.В.</i> Вуальовані вектори трансформування фахової спільноти у концепті «відкрита наука»	58-59
<i>Колотило В.В., Зубрицька Л.Й.</i> Наукові практики відкритої науки	60-62
<i>Король О. А.</i> Системно-теоретичні основи відкритої науки	63-65
<i>Косенко О., Найда А.</i> Відкриті освітні ресурси та їхній вплив на соціальну мобільність у науковій сфері	66-69
<i>Остапюк Д.М.</i> Філософська експлікація багатства в античності у контексті соціальної відповідальності	70-72
<i>Падалко Б.О.</i> Епістемічний примус у відкритій науці	73-75
<i>Шостак Н.Ю.</i> Управлінська культура як основа формування інклюзивного суспільства	76-78

ЧАСТИНА 3

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

<i>Туренко В.Е.</i> Між пригадуванням і забуванням: філософські рефлексії щодо концепту «пам'яті» у давньогрецькій лінгвокультурі	79-81
<i>Іщенко О.М.</i> Квітка «мак» як атрибут політичної символіки держав	82-86
<i>Караульна Н.В., Гончаренко М.М.</i> Соціокультурний феномен волонтерства як ціннісно-гуманістичний потенціал українського суспільства	87-90
<i>Левченко Є.В.</i> Формування культури пам'яті в контексті комеморації та меморіалізації	91-94
<i>Абрамович Є.І.</i> Проблема ідентичності в сучасному філософському дискурсі	95-97
<i>Алтинник О.О.</i> Історична пам'ять як основа національної єдності	98-99
<i>Валіулліна А.Р.</i> Пам'ять про сталінські репресії 1941 року: від індивідуальної трагедії до національного усвідомлення	100-105
<i>Вань В.А.</i> Історична пам'ять як протидія дезінформації (з урахуванням російсько-української війни та аналізу методів впливу)	106 -108
<i>Вертебна К.О.</i> Історична пам'ять як інструмент формування національної ідентичності	109-111
<i>Грик Ю.В.</i> Феномен національної єдності у політичному розвитку західноафриканських країн	112-114
<i>Дзина М.О.</i> Історична пам'ять як простір суперечливих наративів: операція «Вісла» у польсько українських відносинах	115-118
<i>Касярум О.С.</i> Історична пам'ять як основа національної єдності	119-121
<i>Коптєв О.О., Хардін В. В.</i> Угорський іредентизм як основа національної єдності сучасної Угорщини	122-125
<i>Крижанівська А.В.</i> Міжнародне право та політичні міфи: як історична пам'ять впливає на національну єдність	126-128
<i>Мазуренко А.В.</i> Філософські аспекти розвитку сучасного суспільства в умовах глобалізації	129-132
<i>Міненко А.В.</i> Необхідність існування історичної пам'яті для забезпечення національної єдності	133-135
<i>Накорчевська В.С.</i> Збереження історичної пам'яті як інструмент забезпечення національної єдності в умовах війни	136-138
<i>Пищик С.В.</i> Інформаційна культура в контексті формування національної ідентичності в сучасному суспільстві	139-142
<i>Рубан І.В.</i> Комеморативні практики як інструмент формування історичної пам'яті та національної єдності	143-146
<i>Сковка М.А.</i> Роль історичної пам'яті в державотворенні та консолідації суспільства	147-149
<i>Смолій І. М.</i> Історична пам'ять в умовах розвитку економічної свідомості	150-152
<i>Стеценко О.О.</i> Історична пам'ять: подолати чи зберегти	153-155
<i>Халюк М. В.</i> Дотримання принципу інклюзивності в регіональній політиці України	156-159
<i>Ямнич Ю.В.</i> Вплив історичної пам'яті на формування державної політики України	160-163

Наукове видання

Філософія людяності в освіті, науці та житті

Збірник наукових матеріалів круглого столу,
присвяченого пам'яті
професора Анатолія Олексійовича Приятельчука
(Київ, 25 квітня 2025 року)

Друкується в авторській редакції

Тексти статей, тез подано в авторській редакції. Відповідальність за зміст публікацій, точність наведених фактів, цитат, власних імен, інших відомостей покладено на авторів.

Упорядкування: **Власенко Ф.П., Левченко Є.В.,
Товмаш Д.А., Григорак Ю.Д.**
Комп'ютерна верстка: **Товмаш Д.А.**
Дизайн, обкладинка: **Кунька О.Г.**

ISBN 978-966-972-117-4

Підписано до друку 27.05.2025 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 9,68.
Тираж 150 пр. Зам. № 10/25

Видавець ТОВ «ВАДЕКС» 04074, м. Київ, вул. Березанська 9
тел. 067 502-22-42

сайт: <https://vadex.com.ua/>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів видавничої справи
ДК № 4285 від 27.03.2012 р.

